

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК
ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ ЗАЯВ**

COUNCIL OF EUROPE   CONSEIL DE L'EUROPE

Прохання до видавців або організацій, які бажають перекласти та/або відтворити цей текст повністю або частково у друкованій чи електронній формі, звертатися до publishing@echr.coe.int стосовно умов отримання дозволу.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2011
[Рада Європи/Європейський суд з прав людини]

Посібник можна завантажити за адресою: www.echr.coe.int (Case-Law/Jurisprudence – Case-Law Analysis/Analyse jurisprudentielle – Admissibility Guide/Guide sur la recevabilité).

Посібник підготовлено відділом досліджень, він не є зобов'язальним для Суду. Текст було завершено у грудні 2009, переглянуто станом на 31 березня 2011.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
A. Індивідуальні заяви.....	8
1. Предмет статті	8
2. Статус заяви	9
3. Свобода здійснення права на подання заяви	10
4. Обов'язки держави-відповідача.....	11
a) Правило 39 Регламенту Суду	11
b) Встановлення фактів	11
c) Розслідування.....	12
B. Статус потерпілого	12
1. Поняття «потерпілий»	13
2. Безпосередньо потерпілий.....	13
3. Непрямо потерпілий	13
4. Смерть потерпілого.....	14
5. Втрата статусу потерпілого.....	15
I. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ	16
A. Невичерпання усіх національних засобів захисту	16
1. Мета правила	17
2. Застосування правила	17
a) Гнучкість	17
b) Дотримання національних правил і обмежень	17
c) Існування кількох засобів захисту	18
d) Оскарження по суті	18
e) Існування і відповідність	18
f) Доступність і ефективність.....	19
3. Межі застосування правила.....	19
4. Тягар доведення.....	20
5. Процесуальні аспекти	21
6. Створення нових засобів захисту	22
B. Недотримання шестимісячного строку.....	23
1. Мета правила	23
2. Дата початку перебігу шестимісячного строку.....	24
a) Остаточне рішення	24
b) Початок відліку.....	24
c) Вручення рішення.....	25
d) Відсутність повідомлення про рішення	25
e) О Відсутність засобу захисту	25
f) Обрахування шестимісячного строку.....	25
g) Стан, що продовжується	26
3. Дата подання заяви.....	26
a) Перший лист.....	26
b) Розходження між датою написання і датою відправлення.....	26
c) Відправлення факсом	26

d)	Строк після першого повідомлення.....	26
e)	Характеристика скарги.....	27
f)	Подальші скарги.....	27
4.	Приклади.....	27
a)	Застосування часових обмежень до процесуальних зобов'язань за статтею 2 Конвенції.....	27
b)	Умови застосування правила про шестимісячний строк у справах про неодноразові періоди ув'язнення на підставі пункту 3 статті 5 Конвенції.....	27
C.	Анонімна заява.....	28
1.	Анонімна заява.....	28
2.	Неанонімна заява.....	28
D.	Дублювання заяви.....	29
1.	Особа заявників.....	29
2.	Ідентичність скарг.....	29
3.	Ідентичність фактів.....	30
E.	Заява, вже подана до іншого міжнародного органу.....	30
1.	Поняття інстанції.....	31
a)	Інстанція повинна бути публічною.....	31
b)	Інстанція повинна бути міжнародною.....	31
c)	Інстанція повинна бути незалежною.....	31
d)	Інстанція повинна бути судовою.....	31
2.	Процесуальні гарантії.....	31
a)	Змагальне провадження.....	31
b)	Вимоги до судового органу.....	31
3.	Роль інстанції.....	32
a)	Інстанція повинна мати можливість визначити відповідальність.....	32
b)	Інстанція повинна мати на меті припинення порушення.....	32
c)	Ефективність інстанції.....	33
F.	Зловживання правом на подання заяви.....	33
1.	Загальне визначення.....	33
2.	Введення Суду в оману.....	33
3.	Образливі висловлювання.....	34
4.	Порушення вимоги щодо конфіденційності процедури дружнього врегулювання.....	34
5.	Заява вочевидь сутяжницька або позбавлена реальної мети.....	35
6.	Інші випадки.....	35
7.	Як має поводитися держава-відповідач.....	36
II.	ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЮРИСДИКЦІЄЮ СУДУ.....	36
A.	Несумісність <i>ratione personae</i>.....	36
1.	Принципи.....	36
2.	Юрисдикція.....	37
3.	Відповідальність та звинувачення.....	37
4.	Питання щодо можливої відповідальності держав членів Конвенції внаслідок дій або бездіяльності, пов'язаних з їхнім членством у міжнародній організації.....	38
B.	Несумісність <i>ratione loci</i>.....	40
1.	Принципи.....	40
2.	Конкретні випадки.....	41

C.	Несумісність <i>ratione temporis</i>	41
1.	Загальні засади.....	42
2.	Застосування цих принципів.....	42
	а) Критична дата відносно ратифікації Конвенції або визнання юрисдикції органів Конвенції.....	42
	б) Одномоментні факти, що передували або слідували за набранням чинності Конвенцією або за декларацією.....	43
3.	Специфічні ситуації.....	44
	а) Порушення, що продовжуються.....	44
	б) Процесуальне зобов'язання на підставі статті 2 розслідувати заяви про смерть: провадження стосовно фактів поза межами часової юрисдикції Суду.....	45
	в) Процесуальне зобов'язання за статтею 2 розслідувати випадки смерті: провадження щодо фактів, які не входять до часової юрисдикції Суду... ..	45
	г) Врахування попередніх фактів.....	46
	д) Незавершена процедура або ув'язнення, що триває.....	46
	е) Право на відшкодування у випадку судової помилки.....	46
D.	Несумісність <i>ratione materiae</i>	47
1.	Поняття «цивільних прав і обов'язків».....	48
	а) Загальні вимоги до застосування пункту 1 статті 6.....	48
	б) Термін «спір».....	48
	в) Існування оспорюваного права у внутрішньому законодавстві.....	49
	г) «Цивільний» характер права.....	50
	д) Приватний характер права: майновий вимір.....	51
	е) Поширення на інші види спорів.....	51
	ж) Виключені питання.....	53
	з) Застосування статті 6 до інших проваджень, крім основного судового розгляду.....	54
2.	Поняття «кримінального обвинувачення».....	55
	а) Загальні принципи.....	55
	б) Застосування загальних принципів.....	56
	Дисциплінарні процедури.....	56
	Адміністративні, податкові, митні провадження та з питань конкурентного права.....	58
	Політичні питання.....	58
	Вислання і екстрадиція.....	59
	Різні стадії кримінального провадження, додаткове провадження та подальші заходи.....	59
	в) Зв'язок з іншими статтями Конвенції або Протоколами до неї.....	61
3.	Поняття «приватного життя» та «сімейного життя».....	61
	а) Сфера застосування статті 8.....	62
	б) Сфера «приватного життя».....	62
	в) Сфера «сімейного життя».....	65
	Право стати батьками.....	65
	Стосовно дітей.....	65
	Стосовно подружжя.....	66
	Стосовно інших стосунків.....	66
	Матеріальні інтереси.....	67

4.	Поняття «житла» та «кореспонденції».....	67
	а) Сфера застосування статті 8	67
	б) Обсяг поняття «житло»	67
	в) Приклади втручання.....	68
	г) Обсяг поняття «кореспонденція».....	69
5.	Поняття «майна»	70
	а) Майно, що захищається	70
	б) Автономне значення.....	70
	в) Існуюче право на володіння майном	70
	г) Вимоги та борги.....	71
	д) Повернення майна	71
	е) Майбутній прибуток.....	72
	ж) Приватний бізнес та їхня клієнтура.....	72
	з) Ліцензії на здійснення комерційної діяльності	72
	и) Інфляція	72
	й) Інтелектуальна власність	72
	к) Акції.....	72
	л) Виплата соціального забезпечення.....	73
III. НЕПРИЙНЯТНІСТЬ, ЩО ҐРУНТУЄТЬСЯ НА СУТІ		73
A.	Явна необґрунтованість	73
	1. Загальний вступ.....	73
	2. «Четверта інстанція».....	74
	3. Очевидна або явна відсутність порушення	76
	а) Жодного підтвердження свавілля чи несправедливості	76
	б) Жодного підтвердження непропорційності між цілями та засобами.....	76
	в) Інші порівняно прості матеріально-правові проблеми	78
	4. Невмотивовані скарги: брак доказів.....	78
	5. Заплутані або надумані скарги.....	79
B.	Відсутність суттєвої шкоди.....	79
	1. Контекст прийняття нового критерію	79
	2. Обсяг застосування	80
	3. Як визначити, чи завдано значної шкоди заявникові	80
	4. Два пункти застереження	81
	а) Як визначити, чи вимагає розгляду заяви по суті повага до прав людини.....	81
	б) Стосовно того, чи справа належним чином розглядалася національним судовим органом	82
ПОКАЖЧИК РІШЕНЬ		83

ВСТУП

1. Система захисту прав людини та основних свобод, встановлена Європейською конвенцією з прав людини («Конвенція»), ґрунтується на принципі субсидіарності. Гарантування її застосування покладається передусім на Держави Сторони Конвенції, а Європейський суд з прав людини («Суд») повинен втручатися лише тоді, коли держави нехтують своїми зобов'язаннями.

Контроль з боку Страсбурзького Суду здійснюється в основному шляхом подання індивідуальної заяви, яка може подаватися до Суду будь-якою фізичною чи юридичною особою в межах юрисдикції Держави Сторони Конвенції. Отже, коло потенційних заявників є широким: крім 800 мільйонів жителів «Великої Європи» та громадян інших країн, які мешкають або проходять через неї транзитом, слід урахувати ще й мільйони асоціацій, фондаций, політичних партій, підприємств тощо. Не забуваючи також і про людей, які внаслідок екстериторіальних дій, вчинених Державами Сторонами Конвенції поза межами їхніх відповідних територій, виявляються в межах їхньої юрисдикції.

Нині упродовж багатьох років у зв'язку з різними чинниками Суд потопає в індивідуальних заявах (понад 149 000 заяв перебували у провадженні станом на 31 березня 2011 р.). Однак переважна більшість цих заяв (понад 95%) відхиляється без розгляду по суті через недотримання одного з критеріїв прийнятності, закріплених Конвенцією. Така ситуація викликає подвійне розчарування. По-перше, оскільки Суд зобов'язаний відповідати на кожну заяву, він не має змоги розглядати в межах розумних строків справи, що вимагають розгляду по суті, і це не приносить жодної користі громадськості. По-друге, скарги десятків тисяч заявників неминуче відхиляються, часто після багатьох років очікування.

2. Держави Сторони Конвенції, Суд та його Секретаріат постійно шукають шляхів вирішення цієї проблеми та забезпечення ефективного здійснення правосуддя. Одним із найважливіших заходів є прийняття [Протоколу № 14](#) до Конвенції, який передбачає, крім іншого, що вочевидь неприйнятні заяви в майбутньому розглядатимуться не комітетом у складі трьох суддів, а одним суддею з допомогою позасудових референтів. Протокол № 14, що набрав чинності 1 червня 2010 року, також встановив новий критерій прийнятності, пов'язаний із серйозністю шкоди, завданої заявникові, і спрямований на зменшення кількості заяв, що подаються особами, яким не було завдано суттєвої шкоди.

19 лютого 2010 року представники сорока семи держав членів Ради Європи, які всі є Сторонами Конвенції, зібралися у м. Інтерлакен, Швейцарія, щоб обговорити майбутнє Суду і, зокрема, його перевантаженість через велику кількість неприйнятних заяв. В [урочистій декларації](#) вони знову підтвердили основну роль Суду в європейській системі захисту прав людини та основоположних свобод і зобов'язалися сприяти посиленню ефективності його діяльності, водночас зберігаючи принцип індивідуального подання заяв.

3. Ідею надання потенційним заявникам повної та об'єктивної інформації стосовно процедури подання заяв та критеріїв прийнятності чітко викладено у пункті С-6 а) і б) Декларації, прийнятої в Інтерлакені. Цей практичний посібник щодо умов прийнятності індивідуальних заяв слід розглядати саме в такому контексті. Його було створено для того, щоб надати чіткішу та детальнішу картину вимог щодо прийнятності з метою, з одного боку, якомога більше скоротити кількість заяв, що не мають жодних шансів щодо прийняття рішення по суті, та, з іншого боку, забезпечити, щоб справи, які заслуговують на розгляд по суті, пройшли тест на прийнятність. У більшості справ, які

проходять цей тест, нині прийнятність розглядається одночасно зі суттю справи, що спрощує і прискорює процедуру.

Даний посібник є досить об'ємним документом, розрахованим в основному на практикуючих правників, зокрема, на адвокатів, які, ймовірно, представлятимуть заявників у Суді. Другий документ, менший за обсягом і укладений із застосуванням меншої кількості спеціальних юридичних термінів, слугуватиме навчальним посібником для ширшої і менш фахової аудиторії користувачів.

Усі критерії прийнятності, викладені у статтях 34 (індивідуальні заяви) та 35 (умови прийнятності) Конвенції, розглядалися у світлі практики Суду. Звичайно, деякі поняття, такі як шестимісячний строк і, меншою мірою, вичерпання національних засобів захисту, легше визначити, ніж інші, такі як «явно необгрунтована», що може надавати майже невичерпну безліч варіантів, або ж компетентність Суду *ratione materiae* чи *ratione personae*. Більш того, на деякі статті заявники посилаються частіше, ніж на інші, а деякі держави ратифікували не всі додаткові протоколи до Конвенції, тоді як інші держави висловили застереження щодо обсягу застосування деяких положень. Рідкісні випадки міждержавних заяв не враховувались, оскільки ці заяви вимагають абсолютно іншого підходу. Щодо нового критерію прийнятності, зважаючи на те, що Протокол № 14 набрав чинності зовсім недавно, ще не настав час для точного окреслення практики Суду стосовно нього. Отже, цей посібник не претендує на вичерпність і зосереджується лише на найбільш поширених випадках.

4. Посібник було укладено Департаментом Юрисконсульта Суду, і надане в ньому тлумачення критеріїв прийнятності не є обов'язковим для Суду. Він буде регулярно оновлюватися. Його було укладено французькою та англійською мовами і буде перекладено на деякі інші мови, насамперед на офіційні мови держав, проти яких подається велика кількість заяв.

5. Після визначення понять індивідуальної заяви і статусу потерпілого у посібнику розглядаються процесуальні підстави неприйнятності (I), підстави, що стосуються юрисдикції Суду (II) та підстави, що стосуються суті справи (III).

А. Індивідуальні заяви

Стаття 34 – Індивідуальні заяви

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.»

1. Предмет статті

6. Стаття 34, що гарантує право на подання індивідуальної заяви, надає особам реальне право звернення до суду на міжнародному рівні, вона є однією з основоположних гарантій дієвості системи органів Конвенції – «ключовою частиною механізму» захисту прав людини (*Loizidou проти Туреччини*¹ (попередні заперечення), § 70; *Matatkovulov i Askarov проти Туреччини* [ВП], §§ 100 і 122).

1. Гіперпосилання ведуть до оригіналу вказаного рішення (текст оригіналу – англійською або французькою мовами, які є двома офіційними мовами Суду). Запрошуємо читача ознайомитися з інформаційною базою практики Суду (під назвою HUDOC), яка надає доступ до текстів рішень англійською і/або французькою мовами, а також до певної кількості перекладів на інші мови, і зокрема на українську.

7. Як живий документ, Конвенцію слід тлумачити в світлі сучасних умов життя. Усталена практика Суду застосовується також і до таких процесуальних положень, як стаття 34 (*Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), § 71).

2. Статус заяви

8. Сфера застосування: Кожна приватна особа може розраховувати на захист системою Конвенції проти дій Держави Сторони Конвенції у випадку, коли стверджуване порушення відбулося у межах юрисдикції цієї держави, відповідно до статті 1 Конвенції (*Van der Tang проти Іспанії*, § 53). Потерпілий не повинен уточнювати, яку саме статтю Конвенції було порушено (*Guzzardi проти Італії*, § 61).

9. Правомочні особи:

- Будь-яка фізична чи юридична особа може здійснити своє право на подання індивідуальної заяви незалежно від громадянства, місця проживання, громадянського стану, або правоздатності (стосовно матері, позбавленої батьківських прав, див. *Scozzari i Giunta проти Італії* [ВП], § 138, неповнолітнього, див. *A. проти Сполученого Королівства*, недієздатної особи без дозволу її опікуна, див. *Zehentner проти Австрії*, §§ 39 і далі.
- Будь-яка неурядова організація, у широкому розумінні цього слова, тобто за винятком тих організацій, що здійснюють урядові повноваження, може здійснювати право на подання заяви. Щодо юридичних осіб публічно-правових організацій, що не здійснюють урядових повноважень, див. *Les saints monastères проти Греції*, § 49, і *Radio France та інші проти Франції* (déc.), §§ 24-26, а також організацій, юридично й фінансово незалежних від держави, див. *Compagnie de navigation de la République islamique d'Iran проти Туреччини*, §§ 80-81, або *Unédic проти Франції*, §§ 48-59. З іншого боку, муніципалітет (*Ayuntamiento de Mula проти Іспанії* (déc.)) або його відділ, який частково здійснює повноваження державної влади (*Section de commune d'Antilly проти Франції* (déc.)), не має права на подання заяви на підставі статті 34 (див. також *Döşemealtı Belediyesi проти Туреччини* (déc.)).
- Будь-яка група приватних осіб: неформальна асоціація, що об'єднує, здебільшого тимчасово, певну кількість осіб (справа «про мови в Бельгії»). Однак ні місцеві адміністративно-територіальні утворення, ні інші офіційні органи не можуть подавати через фізичних осіб, які їх утворюють або їх представляють, скарги проти будь-якої дії, припиненої державою, від якої вони залежать і від імені якої вони здійснюють публічну владу (*Demirbaş та інші проти Туреччини* (déc.)).

10. Стаття 34 не дозволяє подавати скарги *in abstracto* щодо будь-якого порушення Конвенції. Не можна оскаржувати положення національного права лише тому, що воно нібито порушує Конвенцію (*Monnat проти Швейцарії*, §§ 31-32), Конвенція також не передбачає *actio popularis* (*Klass та інші проти Німеччини*, § 33; *The Georgian Labour Party проти Грузії* (ріш); *Burden проти Сполученого Королівства* [ВП], § 33).

11. Подання заяви через представника: якщо заявник не подає заяву особисто, а призначає свого представника, згідно з пунктом 3 правила 45 Регламенту Суду, він має представити письмову довіреність, належним чином підписану. Необхідно, щоб представник довів, що він отримав конкретні та чіткі інструкції від особи, яка на підставі статті 34 вважається потерпілою, від імені якої він виступатиме в Суді (*Post проти Нідерландів* (déc.)). Про дійсність довіреності на представництво див. *Aliiev проти Грузії*, §§ 44-49. Про автентичність заяви див. *Velikova проти Болгарії*, §§ 48-52.

12. Зловживання правом на подання індивідуальної заяви: стосовно поведінки заявника, що суперечить цілям права на оскарження, див. поняття зловживання правом на подання індивідуальної заяви за пунктом 3 статті 35 Конвенції (*Miroļubovs та інші проти Латвії*, §§ 62 і далі).

3. Свобода здійснення права на подання заяви

13. Право на звернення до Суду є абсолютним і не допускає жодних перешкод. Цей принцип включає свободу спілкування з органами Конвенції (щодо листування під час ув'язнення: *Peers проти Греції*, § 84; *Kornakovs проти Латвії*, §§ 157 і далі). Див. також Європейську угоду 1996 року стосовно осіб, що беруть участь у провадженнях в Європейському суді з прав людини (STCE 161).

14. Національні органи влади повинні утримуватися від будь-якого тиску на заявника з метою примусити його відкликати заяву чи змінити пункти скарги. На думку Суду, тиск може мати форму прямого примусу й неприхованого залякування заявників, реальних чи потенційних, їхніх родин або представників у Суді, а й також неправомірних опосередкованих дій або контактів (*Mamatkoulov і Askarov проти Туреччини* [ВП], § 102).

Суд розглядає також ситуацію, коли заявника переконували не здійснювати право на індивідуальне звернення (*Colibaba проти Молдови*, § 68).

Слід враховувати вразливість скажника та ризик того, що органи влади можуть впливати на нього (*Iambor проти Румунії (№ 1)*, §212). Заявники можуть бути особливо вразливими, якщо вони утримуються під вартою в очікуванні судового розгляду та їхні контакти з родинами чи зовнішнім світом підлягають обмеженням (*Coteleş проти Румунії*, § 71).

15. Приклади, варті уваги:

- допити, що проводились органами влади з приводу подання заяв: *Akdivar та інші проти Туреччини*, § 105; *Tanrikulu проти Туреччини* [ВП], §131;
- погрози розпочати кримінальне переслідування проти адвоката заявниці: *Kurt проти Туреччини*, §§159-165, або скарга органів влади на адвоката у національному провадженні: *McShane проти Сполученого Королівства*, § 151;
- допит поліцією адвоката і перекладача заявниці, пов'язаний з вимогою справедливого відшкодування: *Fedotova проти Росії*, §§ 49-51; і також *Riabov проти Росії*, §§ 53-65, стосовно розслідування, замовленого представником уряду;
- унеможливлення зустрічі адвоката та лікаря заявника: *Voicenco проти Молдови*, §§ 158-159;
- неповага до конфіденційності стосунків адвокат/заявник у кімнаті для побачень: *Oferta Plus SRL проти Молдови*, § 156;
- погрози з боку представників пенітенціарних органів: *Petra проти Румунії*, § 44;
- відмова тюремної адміністрації надіслати заяву до Суду з посиланням на те, що не було вичерпано усі національні засоби захисту: *Nurmagomedov проти Росії*, § 61;
- тиск на свідка у справі, що розглядається Судом і стосується умов тримання у в'язниці: *Novinskiy проти Росії*, §§ 119 і далі;
- зауваження представників пенітенціарних органів з намаганнями переконати ув'язненого не подавати заяву у поєднанні з бездіяльністю і невинуватим запізненням у наданні усього необхідного для його листування та документів, необхідних для подання ним заяви до Суду: *Gagiu проти Румунії*, §§ 94 і далі;

- відмова представників органів влади надати заявникові-ув'язненому копії документів, необхідних для подання заяви до Суду: *Nayduon проти України*, § 68.
- залякування і тиск на заявника з боку представників органів влади через подання ним заяви до Суду: *Lopata проти Росії*, §§ 154-160.

16. Обставини справи можуть пом'якшити задеклароване втручання до подання індивідуальної заяви: *Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення з реєстру) [ВП], §§ 118 і далі. Див. також справу *Holland проти Швеції* (déc.), у якій Суд визнав, що знищення аудіозаписів слухання, здійснене в межах національного права, до закінчення визначеного шестимісячного строку для подання заяви до Суду не зашкодило ефективній можливості заявника здійснити своє право на звернення до Суду; і справу *Farcas проти Румунії* (déc.), в якій Суд визначив, що неможливість вичерпати усі національні засоби захисту через брак спеціального обладнання, що дає доступ до відповідних державних служб, на яку посилався заявник, особа з фізичними вадами, не становила для нього реальної перешкоди для здійснення ним права на оскарження.

4. *Обов'язки держави-відповідача*

а) *Правило 39 Регламенту Суду*

17. Відповідно до Правила 39 свого Регламенту, Суд може визначити тимчасові заходи (*Mamatkoulou i Askarov проти Туреччини* [ВП], §§ 99-129). Якщо органи влади держави Сторони Конвенції не вживатимуть усіх заходів, які можна вважати розумно необхідними для виконання зазначеного Судом заходу, це вважатиметься порушенням статті 34 (*Paladi проти Молдови* [ВП], §§ 87-92).

18. Кілька недавніх прикладів:

- Незабезпечення органами влади у необхідний час зустрічі між ув'язненим, що просить притулку в країні, і адвокатом, незважаючи на тимчасовий захід, визначений Судом з цього приводу згідно з правилом 39 свого внутрішнього регламенту: *D.V. проти Туреччини*, § 67;
- Передання ув'язнених органам державної влади Іраку всупереч тимчасовому заходу, визначеному Судом: *Al-Saadoon i Mufdhi проти Сполученого Королівства*, §§ 162-165;
- Вислання першого заявника всупереч тимчасовому заходу, визначеному Судом: *Kataliyevy проти Росії*, §§ 75-79.

19. Суд контролює виконання тимчасового заходу; якщо держава вважає, що має незаперечні аргументи, які можуть переконати Суд анулювати цей захід, вона повинна повідомити про це Суд (*Paladi проти Молдови* [ВП], §§ 90-92; *Olaechea Cahuas проти Іспанії*, § 70; *Groni проти Албанії*, §§181 і далі).

Подання просто заяви з клопотанням застосувати Правило 39 не є достатнім для того, щоб зобов'язати державу відкласти рішення про екстрадицію (*Al-Moayad проти Німеччини* (déc.), §§ 122 і далі; див. також зобов'язання держави-відповідача добросовісно співпрацювати з Судом).

б) *Встановлення фактів*

20. Суд відповідає за встановлення фактів, а сторони повинні активно йому допомагати, надаючи йому всю необхідну інформацію. Їхню поведінку може бути

взято до уваги під час пошуку доказів (*Irlande [Ірландія] проти Сполученого Королівства*, § 161).

У межах функціонування системи подання індивідуальних заяв важливо, щоб держави надавали усю необхідну допомогу для ефективного розгляду заяв. Ненадання Суду без достатнього виправдання необхідної інформації, якою володіє держава, може призвести до сумнівів як стосовно аргументованості скарг (*Maslova i Nalbandov проти Росії*, §§ 120-121), так і дотримання статті 38 Конвенції (відсутність доступу до журналу обліку затриманих: *Timurtaş проти Туреччини*, § 66; або неможливість ознайомитися з копіями слідчої справи: *Imakayeva проти Росії*, § 201). Стосовно відмови надати Суду звіт з грифом «для службового користування»: *Nolan i K проти Росії*, §§ 56 і далі.

Відмова адвокату у наданні дозволу ознайомитися з медичною карткою свого клієнта, яка є основною у рамках його заяви до Суду, розглядається як перешкода здійсненню права на звернення за статтею 34 (*Boicenco проти Молдови*, § 158); відмова в зустрічі адвоката з заявником, що примусово утримується у психіатричній лікарні: *Chtoukatourov проти Росії*, §§ 138 і далі. Порівняйте із запізнаним наданням Урядом деякої інформації, що було визнано «гідним жалю», але проте не перешкодило здійсненню права на подання індивідуальної заяви на підставі статті 34: *Öcalan проти Туреччини* [ВП], § 201.

Стосовно зв'язку між статтями 34 і 38 див. *Bazorkina проти Росії*, §§ 170 і далі, а також § 175. Стаття 34, що забезпечує ефективне застосування права на індивідуальне звернення, визначає загальне правило, тоді як стаття 38 конкретно зобов'язує держави співпрацювати з Судом.

Суд може постановити рішення про порушення статті 38 навіть за відсутності окремого рішення про прийнятність заяви (пункт 3 статті 29): див. *Enukidze i Girgvliani проти Грузії*, § 295.

с) Розслідування

21. Сприяння держави-відповідача очікується також у випадках розслідування (стаття 38), оскільки держава повинна створювати «усі необхідні умови» для ефективного розгляду заяв (*Çakici проти Туреччини* [ВП], § 76), а перешкоджання в проведенні розслідування становить порушення статті 38 (*Chataïev та інші проти Грузії і Росії*, § 504).

В. Статус потерпілого

Стаття 34 – Індивідуальні заяви

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. (...)»

22. Згідно зі статтею 34 лише заявники, що вважають себе потерпілими від порушення Конвенції, можуть подавати скарги до Суду. Обов'язок виправити порушення Конвенції, про яке стверджує заявник, покладається передусім на національні органи. Отже, питання, чи може заявник претендувати на статус потерпілого від стверджуваного порушення Конвенції, має значення на всіх стадіях провадження в Суді (*Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], § 179).

1. Поняття «потерпілий»

23. Поняття «потерпілий» тлумачиться автономно і незалежно від тих норм національного права, що стосуються зацікавленості у поданні заяви або здатності звертатись до суду (*Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії*, § 35). Це поняття не передбачає наявності конкретної шкоди (*Brumărescu проти Румунії* [ВП], § 50). Достатньо однієї дії, що має лише тимчасові правові наслідки (*Monnat проти Швейцарії*, § 33).

24. Поняття «потерпілий» підлягає тлумаченню, що адаптується до умов сьогоденного життя, і його застосування не мусить бути надто формальним (*Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії*, § 38; *Monnat проти Швейцарії*, §§ 30-33; *Stukus та інші проти Польщі*, § 35; *Zietal проти Польщі*, §§ 54-59). Суд постановив, що питання статусу потерпілого може бути пов'язане з суттю справи (*Siliadin проти Франції*, § 63).

2. Безпосередньо потерпілий

25. Оскаржувана дія або бездіяльність має безпосередньо зачіпати інтереси заявника (*Аттиур проти Франції*, § 36). Однак, цей критерій не може застосовуватися механічно і негнучко (*Karner проти Австрії*, § 25).

26. Суд приймав в окремих випадках заяви від потерпілих, яких можна назвати «потенційними», тобто таких, що не можуть скаржитися на безпосереднє порушення.

27. Приклади: рішення стосовно телефонного прослуховування у Німеччині (*Klass та інші проти Німеччини*, § 34), рішення у справі стосовно екстрадиції (*Soering проти Сполученого Королівства*), рішення стосовно заходів, що обмежують поширення інформації про аборти серед жінок дітородного віку (*Open Door i Dublin Well Woman проти Ірландії*, § 44).

28. Однак, підозри або припущення не є достатніми для отримання статусу потерпілого: відсутність офіційного наказу про екстрадицію (*Vijayanathan i Pusparajah проти Франції*, § 46); стверджувані наслідки парламентської доповіді (*Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France проти Франції* (déc.)); потенційний штраф на компанію-заявника (*Senator Lines проти Etats de l'UE* (déc.) [ВП]); стверджувані наслідки судової ухвали щодо третьої особи, яка перебуває у комі (*Rossi та інші проти Італії* (déc.)). Заявник не може претендувати на статус потерпілого, якщо він сам є частково відповідальним за стверджуване порушення (*Paşa i Erkan Erol проти Туреччини*).

29. Що стосується внутрішнього законодавства, особи можуть доводити, що закон порушує їхні права, за умови відсутності індивідуального засобу його імплементації, якщо цей закон зобов'язує їх змінити свою поведінку або постати перед обвинуваченням (*Norris проти Ірландії*; *Bowman проти Сполученого Королівства*), або якщо ці особи належать до категорії людей, що наражаються на ризик безпосереднього впливу наслідків цього законодавства (*Burden проти Сполученого Королівства* [ВП], § 34; *Johnston та інші проти Ірландії*). Стосовно Конституції держави див. *Sejdić i Finčić проти Боснії і Герцеговини* [ВП], § 29.

3. Непрямо потерпілий

30. Якщо існує особливий і конкретний зв'язок між безпосередньо потерпілою особою і заявником, Суд приймає індивідуальну заяву особи, яка вважається непрямо потерпілою.

31. Наприклад: див. на підставі статті 2 заяву дружини потерпілого (*McCann та інші проти Сполученого Королівства* [ВП]) або заяву племінника померлої особи (*Yaşa проти Туреччини*), § 66). На підставі статті 3 заяву матері людини, що зникла під час тримання під вартою (*Kurt проти Туреччини*), однак брата особи, що зникла, не було визнано потерпілим (*Çakıcı проти Туреччини* [ВП], §§ 98-99). На підставі пункту 5 статті 5 справу чоловіка заявниці, яку примусово утримували в психіатричній лікарні (*Houtman і Meeus проти Бельгії*, § 30). На підставі пункту 1 статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) (*Gradinar проти Молдови*), (безсторонність суду), право на захист репутації померлого члена подружжя (*Brudnicka та інші проти Польщі*, §§ 26 і далі.), справу стосовно справедливого розгляду та тривалості процедури (*Marie-Louise Loyen і Bruneel проти Франції*). На підставі пункту 2 статті 63 справу стосовно вдови засудженого, який потерпів від порушення презумпції невинуватості (*Nölkenbockhoff проти Німеччини*, § 33). На підставі статті 10, справу стосовно інтересів дружини померлого заявника (*Dalban проти Румунії* [ВП], § 39). Однак, акціонери не можуть претендувати на статус потерпілих від порушення прав їхнього товариства на підставі статті 1 Протоколу 1 (*Agrotexim та інші проти Греції*, §§ 62 і 64), крім виняткових випадків (*Camberrow MM5 AD проти Болгарії* (déc.)).

4. Смерть потерпілого

32. Заяву можуть подавати лише живі особи або хтось від їх імені; померла особа не може, навіть через представника, подавати заяву до Суду (*Kaya і Polat проти Туреччини* (déc.)). Смерть не призводить до автоматичного виключення заяви з реєстру Суду.

33. Як правило, члени родини первісного заявника можуть підтримати заяву за умови, що вони достатньо зацікавлені в цьому, якщо первісний заявник помер після подання заяви до Суду: стосовно справ спадкоємців або близьких родичів, таких, як вдова і діти (*Raimondo проти Італії*, § 2; *Stojković проти «колишньої Югославської Республіки Македонія»*, § 25); батьки: *X проти Франції*, § 26; в іншому випадку: *Malhous проти Чеської Республіки* (déc.) [ВП]; і навпаки, рішення у справі: *Scherer проти Швейцарії*, §§ 31-32; стосовно єдиного спадкоємця без родинного зв'язку: *Thévenon проти Франції* (déc.); *Léger проти Франції* (вилучення з реєстру) [ВП], §§ 50-51.

34. Однак ситуація є іншою, якщо безпосередньо потерпілий помер до прийняття справи до розгляду (*Fairfield проти Сполученого Королівства* (déc.)).

Стосовно заяви, що стосується скарг щодо смерті близького родича: *Velikova проти Болгарії* (déc.), або стосовно зникнення близького родича: *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 112.

Стосовно скарг на підставі статті 6, див. *Micallef проти Мальти* [ВП], §§ 48 і далі, разом із посиланнями у цьому тексті.

Стосовно родичів, що подають скарги на підставі статей 8-11 і статті 3 Протоколу № 1 у зв'язку з процесуальними питаннями і фактами щодо померлого заявника: *Gakiyev і Gakiyeva проти Росії*, §§ 164-168, (разом із посиланнями у цьому тексті). Щодо питання про скарги, які можуть передаватися: *Sanles Sanles проти Іспанії* (déc.).

35. Нарешті, слід зазначити, що Суд є компетентним щодо оцінювання слушності продовження ним розгляду справ з метою захисту прав людини (*Karner проти Австрії*, §§ 25 і далі).

Ця компетенція підпорядковується існуванню питання, що становить загальний інтерес (*там само*, § 27; *Marie-Louise Loyen і Bruneel проти Франції*, § 29), таке питання може виникнути, зокрема, тоді, коли заява стосується законодавства або

правової системи чи практики держави-відповідача (див. *mutatis mutandis Karner проти Австрії*, §§ 26 і 28; див. також *Léger проти Франції* (вилучення з реєстру) [ВП], § 51.

5. Втрата статусу потерпілого

36. Заявник повинен бути здатним підтверджувати свій статус потерпілого упродовж усього провадження (*Bourdov проти Росії*, § 30).

37. При цьому пом'якшення покарання, прийняття будь-якого рішення чи вжиття заходу на користь заявника національними органами влади призводить до втрати статусу потерпілого лише у випадку, коли такі дії супроводжуються офіційним визнанням порушення або, щонайменше, визнанням його по суті, за чим слідує його виправлення: *Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], §§ 178 і далі, та § 193. Зокрема, це залежить від характеру стверджуваного порушення права, від мотивації рішення (*Jensen проти Данії* (déc.)) і від тривалості несприятливих наслідків для заявника після прийняття такого рішення: *Freimanis та інші проти Латвії*, § 68.

38. Наприклад, *Dalban проти Румунії* [ВП], § 44 (стаття 10); (*Brumărescu проти Румунії* [ВП], § 50 (стаття 1 Протоколу № 1 і стаття 1 Протоколу № 6); скарги на підставі статті 6 щодо провадження, яке зрештою було анульовано або призвело до виправдання: *Oleksy проти Польщі* (déc.) (і порівняти зі скаргою щодо невиправданої тривалості цього провадження); порівняти з *Arat проти Туреччини*, § 47, і *Bouglame проти Бельгії* (déc.); і специфічні випадки: *Constantinescu проти Румунії*, §§ 40-44; *Guisset проти Франції*, §§ 66-70; *Chevolr проти Франції*, §§ 30 і далі; (ув'язнення) *Moskovets проти Росії*, § 50; (штраф) *Moop проти Франції*, §§ 29 і далі; (стаття 2 Протоколу № 4) *D.J. і А.-К. R. проти Румунії* (déc.), §§ 77 і далі; (стаття 4 Протоколу № 7) *Sergueï Zolotoukhine проти Росії* [ВП], § 115.

39. Відшкодування має бути відповідним і достатнім. Це залежить від сукупності обставин справи, з урахуванням, зокрема, характеру порушення Конвенції: *Gäfgen проти Німеччини* [ВП], § 116.

40. Статус потерпілого може також залежати від розміру відшкодування, присудженого національними судами, та від ефективності (включаючи швидкість) засобу захисту, що дозволяє отримати присуджене відшкодування: *Normann проти Данії* (déc.), і *Scordino проти Італії (№ 1)*, § 202, або *Jensen і Rasmussen проти Данії* (déc.), *Gäfgen проти Німеччини* [ВП], §§ 18-19.

41. Щодо прецедентів:

Щодо вжиття національними органами відповідних заходів з приводу порушення статті 2 Конвенції див. *Nikoleva і Velichkova проти Болгарії*, §§ 49-64.

Стосовно статті 3 Конвенції: *Gäfgen проти Німеччини* [ВП], §§ 115-129, *Korylov проти Росії*, § 150). З приводу скарг на порушення статті 3 на підставі умов ув'язнення: *Shilbergs проти Росії*, §§ 66-79. Див. також справу (*Ciorap проти Молдови (№ 2)*, §§ 23-25, у якій Суд постановив, що заявник все ще може претендувати на статус потерпілого за статтею 34 Конвенції, оскільки відшкодування, надане національним судом, було набагато нижчим за мінімум, який органи Конвенції зазвичай надають у справах, де констатується порушення статті 3.

Стосовно пункту 1 статті 6 (тривалість провадження): *Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], §§ 182-207; *Cocchiarella проти Італії* [ВП], §§ 84-107, *Delle Cave і Corrado проти Італії*, §§ 26 і далі; (затримка виконання остаточного судового рішення): *Kudic проти Боснії і Герцеговини*, §§ 7-18; *Bourdov проти Росії (№ 2)*.

42. Справу може бути вилучено з реєстру на підставі того, що заявник втратив статус потерпілого *locus standi* (вирішення справи на національному рівні після рішення щодо прийнятності заяви: *Ohlen проти Данії*; укладено угоду про передання

прав, що були предметом заяви, яка розглядалася Судом: *Dimitrescu проти Румунії*, §§ 33-34).

43. Крім того, Суд також розглядає обставини, які мали місце вже після подання заяви, щоб перевірити, чи справу не належить вилучати з реєстру у світлі однієї або кількох підстав, зазначених у статті 37 Конвенції, попри той факт, що заявник все ще може вважатися «потерпілим» (*Pisano проти Італії* [ВП] (вилучення з реєстру), § 39), або навіть, незалежно від того, чи заявник все ще може вимагати надання йому цього статусу (про хід подій після того, як було вирішено передати справу до розгляду Великої Палати: *El Majjaoui i Stichting Touba Moskee проти Нідерландів* (вилучення з реєстру) [ВП], §§ 28-35; після рішення про прийнятність заяви: *Chevanova проти Ламвії* (вилучення з реєстру) [ВП], §§ 44 і далі; після рішення палати: *Syssoyeva та інші проти Ламвії* (вилучення з реєстру) [ВП], § 96).

I. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ

A. Невичерпання усіх національних засобів захисту

Стаття 35 § 1 – Умови прийнятності

«1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права (...).»

44. Критерій прийнятності виходить із загальновизнаних принципів міжнародного права, як це зазначено у самому тексті статті 35. Зобов'язання вичерпати всі національні засоби захисту є частиною міжнародного звичаєвого права, визнаного таким судовою практикою Міжнародного суду ООН (наприклад, справа *Interhandel (Suisse c. Etats-Unis)*, рішення від 21 березня 1959 р.). Посилання на це знаходимо також в інших міжнародних договорах стосовно прав людини: у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (пункту 1 с) статті 41) і Факультативному протоколі до нього (стаття 2 і пункт 2 b) статті 5), Американській конвенції про захист прав людини (стаття 46) і Африканській хартії про захист прав людини і народів (стаття 50 і пункт 5 статті 56). Як зауважив Суд у справі *De Wilde, Ooms i Versyp проти Бельгії*, держава може відмовитися від правила про вичерпання національних засобів захисту, оскільки існує усталена міжнародна практика з цього приводу (§ 55).

45. Європейський суд з прав людини залишає собі субсидіарну роль по відношенню до національних судових систем захисту прав людини; було б доречно, щоб національні суди з самого початку мали можливість вирішувати питання сумісності національного права з вимогами Конвенції (*A, B і C проти Ірландії* [ВП], § 142). Проте, якщо заяву все ж буде подано до Страсбурга, Європейський суд з прав людини повинен мати змогу скористатися з думки національних судів, що перебувають у прямому й постійному контакті з відповідними силами своєї країни (*Burden проти Сполученого Королівства* [ВП], § 42).

46. Постає питання, чи певний засіб захисту є національним чи міжнародним. Якщо він є національним, тоді, як правило, потрібно його вичерпати перед поданням заяви до Європейського суду. Якщо ж він є міжнародним, то заяву може бути відхилено на підставі пункт 2 b) статті 35 Конвенції (пор. пункт I.E.). Суд повинен визначити характер інстанції, національний чи міжнародний, врахувати всі необхідні чинники, зокрема, правову природу, установчі документи, компетенцію, місце (якщо воно є) в

існуючій правовій системі та її фінансування (*Jeličić проти Боснії і Герцеговини* (déc.); *Peraldi проти Франції* (déc.) (пор. пункт I.E.).

1. Мета правила

47. Мета правила щодо необхідності вичерпання всіх національних засобів обґрунтовується бажанням надати національним органам, і насамперед судам, можливість запобігати стверджуваним порушенням Конвенції або виправити їх. Воно базується на положенні, закріпленому у статті 13, про те, що національний правопорядок повинен забезпечувати ефективні шляхи оскарження порушень прав, забезпечених Конвенцією. Це дуже важливий аспект допоміжного характеру механізму Конвенції: *Selmouni проти Франції* [ВП], § 74; *Kudła проти Польщі* [ВП], § 152; (*Andrášsr та інші проти Словаччини* (déc.)). Ця теза є незалежною від питання включення положень Конвенції до національного права (*Eberhard і М. проти Словенії*). Суд нещодавно повторив твердження, що правило про необхідність вичерпати всі засоби національного захисту є необхідною частиною функціонування механізму захисту, встановленого Конвенцією, і що це є однією з фундаментальних засад (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП], §§ 69 і 97).

2. Застосування правила

а) Гнучкість

48. Необхідність вичерпання всіх національних засобів захисту можна скоріше назвати золотим правилом, аніж засадою, викарбованою на камені. Комісія і Суд неодноразово підкреслювали, що це правило слід застосовувати з певною гнучкістю і без зайвого формалізму, виходячи з конкретних обставин захисту прав людини (*Ringeisen проти Австрії*, § 89; (*Lehtinen проти Фінляндії* (déc.)). Правило, що не є абсолютним, не може застосовуватися автоматично (*Kozacıoğlu проти Туреччини* [ВП], § 40). Наприклад, Суд вирішив, що було б зайвим формалізмом вимагати від заявників використання такого засобу оскарження, якого не вимагають від них навіть найвищі судові органи їхньої країни (*D.H. та інші проти Чеської Республіки* [ВП], §§ 116-118). В одній справі Суд взяв до уваги надто короткі строки, визначені для відповіді заявників, підкресливши «поспіх», з яким вони мали представити свою аргументацію (*Financial Times Ltd та інші проти Сполученого Королівства*, §§ 43-44). Однак вичерпання усіх наявних національних засобів захисту і дотримання формальностей, передбачених національним законодавством, є дуже важливим, оскільки йдеться про юридичну визначеність і безпеку (*Saghinadze та інші проти Грузії*, §§ 83-84).

б) Дотримання національних правил і обмежень

49. Однак заявники повинні дотримуватися правил і процедур, що застосовуються у національному праві, інакше їхню заяву може бути відхилено через порушення критеріїв за статтею 35 (*Ben Salah Adraqui і Dhaité проти Іспанії* (déc.); *Merger і Cros проти Франції* (déc.); *MPP Golub проти України* (déc.)); *Agbovi проти Німеччини* (déc.)). Стаття 35 пункт 1 вважається недотриманим тоді, коли заява не приймається через процедурну помилку, якої припустився заявник (*Gäfgen проти Німеччини* [ВП]).

Однак слід зауважити, що не відбудеться порушення пункту 1 статті 35, якщо апеляційна інстанція розгляне обґрунтованість заяви, навіть у разі, коли вона визнає її неприйнятною (*Voggenreiter проти Німеччини*). Так само у випадку, коли заявники не дотримались норм національного законодавства, якщо все-таки його скаргу було

розглянуто по суті компетентним органом (*Vladimir Romanov проти Росії*, § 52). Так само у випадку, коли скаргу сформульовано у надто загальних термінах, що є мало сумісним з вимогами законодавства, але якщо судовий орган вже постановив рішення по суті, хоча й дуже коротке: *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], §§ 43-45.

с) Існування кількох засобів захисту

50. Якщо існує декілька потенційно ефективних засобів захисту, заявник повинен скористатися лише одним із них (*Moreira Barbosa проти Португалії* (déc.); *Jeličić проти Боснії і Герцеговини* (déc.); *Karakó проти Угорщини*, § 14; *Aquilina проти Мальти* [ВП], § 39). Адже якщо вже обрано один засіб захисту, то використання іншого засобу, мета якого є практично ідентичною, не вимагається (*Riad і Idiab проти Бельгії*, § 84; *Kozacıoğlu проти Туреччини* [ВП], §§ 40 і далі.; *Micallef проти Мальти* [ВП], § 58). Заявник може вільно обирати той засіб захисту, який є найсприятливішим для його справи. Коротко підсумовуючи: якщо національне право передбачає кілька паралельних засобів оскарження, що впливають з різних сфер права, заявник, що вже зробив спробу оскарження певного порушення Конвенції одним із цих засобів, не повинен обов'язково використовувати ще й інші засоби, що призводять до тієї самої мети (*Jasinskis проти Латвії*, §§ 50 і 53-54).

д) Оскарження по суті

51. Не вимагається, щоб на право, закріплене у Конвенції, обов'язково було формальне посилення у національному провадженні, якщо порушення було зазначене «принаймні, по суті» (*Castells проти Іспанії*, § 32; (*Ahmet Sadik проти Греції*, § 33; *Fressoz і Roire проти Франції*, § 38; *Azinas проти Кіпру* [ВП], §§ 40-41). Це означає, що у випадку, коли заявник не послався на положення Конвенції, він раніше повинен був послатися на докази, засновані на національному праві, що мають еквівалентну або подібну силу, для того щоб національні органи влади першими мали можливість виправити зазначене порушення (*Gäfgen проти Німеччини* [ВП], §§ 144-146; *Karapanagiotou та інші проти Греції*, § 29; стосовно скарги на шкоду, про яку не йшлося на останньому рівні провадження, навіть опосередковано: *Association Les témoins de Jéhovah проти Франції* (déc.)).

е) Існування і відповідність

52. Заявники повинні вичерпати лише ті наявні національні засоби захисту, до яких вони мають доступ самостійно і які на час подій були ефективними як теоретично, так і практично, тобто які були доступними, здатними забезпечити виправлення завданої їм шкоди і які відкривали ймовірні перспективи успіху (*Sejdovic проти Італії* [ВП], § 46; *Paksas проти Литви* [ВП], § 75).

53. Не вимагається вичерпання дискреційних або надзвичайних засобів оскарження, наприклад, звернення з клопотанням до суду переглянути його рішення (*Cinar проти Туреччини* (déc.); *Prystavska проти України* (déc.)) або з вимогою поновлення провадження, за винятком особливих обставин, коли, наприклад, було встановлено за національним правом, що клопотання про поновлення провадження фактично є ефективним заходом оскарження (*K.S. і K.S. A.G. проти Швейцарії* (déc.)), або якщо скасування рішення, що набрало законної сили, є єдиним засобом, який дозволяє державі-відповідачеві виправити ситуацію в межах власної судової системи (*Kiiskinen проти Фінляндії* (déc.); *Nikula проти Фінляндії* (déc.)). Скарга до вищої інстанції не є ефективним засобом захисту (*Horvat проти Хорватії*, § 47; *Hartmann проти Чеської*

Республіки, § 66), так само як і той правовий засіб, що не є безпосередньо доступним для заявника, але залежить від здійснення дискреційного права посередником (*Tanase проти Молдови*) [ВП], § 122). Крім того, стосовно ефективності оскарження у випадку використання шляху, який в принципі не вимагається вичерпувати (омбудсмен), див. пояснення у рішенні *Egmez проти Кіпру*, §§ 66-73. Зрештою, право на національні засоби оскарження, яке не обмежується будь-яким конкретним строком, що може викликати деяку невизначеність, не може вважатися ефективним (пор. *Williams проти Сполученого Королівства* (déc.), і зазначені посилання). Якщо заявник зробив спробу вичерпання того засобу захисту, який Суд вважає невідповідним, то час, який було витрачено на це, не припиняє перебігу шестимісячного строку для подання заяви, що може спричинити відхилення заяви через недотримання строку (*Rezgui проти Франції* (déc.); *Prystavska проти України* (déc.)).

г) Доступність і ефективність

54. Наявність засобів захисту має бути достатньою мірою забезпечено не лише теоретично, а й практично. При визначенні, чи відповідає будь-який конкретний засіб захисту критеріям доступності й ефективності, слід враховувати конкретні обставини справи, що розглядається (див. нижче пункт 4). Національна судова практика повинна бути достатньою мірою закріплена у національному правопорядку. Так, Суд вирішив, що звернення до вищого судового органу втрачає свій «ефективний» характер через суперечності у судовій практиці цього юрисдикційного органу, і це твердження поширюється на весь період існування таких суперечностей (*Ferreira Alves проти Португалії* (№ 6), §§ 28-29).

Суд повинен реалістично оцінювати не лише формальні засоби захисту, наявні в національній правовій системі, а й загальний правовий та політичний контекст, а також особисті обставини заявника (*Akdivar та інші проти Туреччини*, §§ 68-69; *Khashiyev і Akayeva проти Росії*, §§ 116-117). Суд має розглянути, чи, виходячи з сукупності обставин справи, заявник зробив все, чого можна було розумно очікувати від нього для вичерпання національних засобів захисту (*D.H. та інші проти Чеської Республіки* [ВП], §§ 116-122).

Слід зауважити, що кордони самі собою не становлять фактичної чи правової перешкоди для вичерпання національних засобів захисту; в принципі, заявники, що знаходяться поза межами юрисдикції держави-члена Конвенції, не звільняються від обов'язку вичерпання усіх засобів захисту цієї держави, попри пов'язані з цим практичні незручності, або через зрозуміле особисте небажання робити це (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП], §§ 98 і 101, де йдеться про заявників, що за власним бажанням вийшли з юрисдикції держави-відповідача).

3. Межі застосування правила

55. Відповідно до «загально визнаних принципів міжнародного права», деякі особливі обставини можуть звільнити заявника від обов'язку вичерпати всі доступні для нього національні засоби захисту (*Sejdovic проти Італії* [ВП], § 55) (Див. нижче пункт 4).

Це правило не застосовується також у випадку, коли доведено, що в адміністративній практиці повторюються дії, несумісні з Конвенцією, а офіційні органи держави ставляться до цього толерантно, таким чином роблячи будь-яке провадження даремним чи неефективним (*Aksoy проти Туреччини*, § 52).

Якщо у конкретному випадку вимога до заявника щодо вичерпання національних засобів захисту на практиці була б нерозумною і становила б непропорційну перешкоду

для здійснення ним права на подання індивідуальної заяви, гарантованого статтею 34 Конвенції, Суд постановляє рішення про звільнення заявника від цього обов'язку (*Veriter проти Франції*, § 27; *Gaglione та інші проти Італії*, § 22).

Накладення штрафу в залежності від результату розгляду скарги, коли не стверджувалось про зловживання процесом, виключає цей засіб із числа тих, які необхідно було вичерпати: *Prencipe проти Монако*, §§ 95-97.

4. Тягар доведення

56. Коли Уряд посилається на невичерпання національних засобів захисту, на нього покладається тягар доведення, що заявник не вичерпав засобу захисту, який був доступним і ефективним (*Dalia проти Франції*, § 38; *McFarlane проти Ірландії* [ВП], § 107). Доступність такого засобу захисту має бути достатньо визначеною у праві та на практиці (*Vernillo проти Франції*). Принципи дії цього засобу захисту повинні бути чітко визначені в національному праві (*Scavuzzo-Hager проти Швейцарії* (déc.); *Norbert Sikorski проти Польщі*, § 117; *Sürmeli проти Німеччини* [ВП], §§ 110-112). Оскарження повинно бути здатним виправити заподіяну шкоду і надати достатні шанси успіху заявникові (*Scoppola проти Італії (№ 2)* [ВП], § 71). Доступність зазначеного засобу захисту, його еволюція, разом з його важливістю і сферою застосування, мають бути викладені чітко і підтверджені або доповнені відповідною практикою, в тому числі судовою (*Mikolajová проти Словаччини*, § 34). Це положення є дійсним навіть у системі, що базується на звичаєвому праві («*common law*»), в письмовій конституції якої імпліцитно гарантується право, на яке посилається заявник (*McFarlane проти Ірландії* [ВП], §§ 117 і 120, де йдеться про засіб захисту, що теоретично існує приблизно упродовж останніх 25 років, але який ніколи не застосовувався на практиці).

Аргументи уряду є безумовно більш вагомими, якщо він подає приклади з національної судової практики (*Doran проти Ірландії*; *Andrášik та інші проти Словаччини* (déc.); *Di Sante проти Італії* (déc.); *Giummarra проти Франції* (déc.); *Paulino Tomás проти Португалії* (déc.); *Johtti Sarmelacat Ry та інші проти Фінляндії* (déc.)), яка виявляється відповідною (*Sakhnovski проти Росії* [ВП], §§ 43-44).

57. Якщо Уряд стверджує, що заявник міг прямо послатися на Конвенцію у національних судових органах, необхідно, щоб він підтвердив на конкретних прикладах ступінь надійності цього засобу захисту (*Slavgorodski проти Естонії* (déc.)).

58. Суд сприймав би ці аргументи краще, якби національним законодавством було запроваджено конкретний засіб захисту для розгляду питань щодо надмірної тривалості судового провадження (*Brusco проти Італії* (déc.); *Slaviček проти Хорватії* (déc.)). Див. також *Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], §§ 136-148. Порівняти з *Merit проти України*, § 65.

59. Якщо Уряд виконав свій обов'язок доведення і продемонстрував наявність відповідного і ефективного засобу захисту, доступного для заявника, тоді останній повинен довести, що:

- цей засіб насправді було вичерпано (*Grässer проти Німеччини* (déc.));
- або що, з тієї чи іншої причини, він був невідповідним і неефективним з урахуванням конкретних обставин справи (*Selmouni проти Франції* [ВП], § 76; наприклад, у випадку надмірної тривалості провадження – *Radio France та інші проти Франції* (déc.), § 34; або оскарження, яке за нормальних обставин є доступним, наприклад, касаційне оскарження, але яке, виходячи з судової практики, встановленої в інших подібних справах, у цьому випадку виявляється неефективним (*Scordino проти Італії* (déc.); *Pressos Compania Naviera S.A. та інші проти Бельгії*, §§ 26-27), так само, якщо йдеться про сучасну судову практику (*Gas і Dubois проти*

Франції (déc.)). Це також має місце, якщо заявник не міг безпосередньо звернутися до інстанції, на яку посилається уряд (*Tănase проти Молдови* [ВП], § 122). Може також йтися, за деяких конкретних умов, про заявників, що перебувають в аналогічних обставинах, якщо деякі з них не звернулися до інстанції, на яку посилається Уряд, маючи для цього розумні підстави, оскільки національний засіб захисту, вже використаний деякими заявниками, виявився на практиці неефективним, і те саме могло спіткати й інших заявників (*Vasilkoski та інші проти «колишньої Югославської Республіки Македонія»*, §§ 45-46; *Laska i Lika проти Албанії*, §§ 45-48). Однак тут ідеться про дуже конкретні випадки (порівняти з *Saghinadze та інші проти Грузії*, §§ 81-83);

- або інші особливі обставини звільняли заявника від цього обов'язку (*Akdivar та інші проти Туреччини*, §§ 68-75; *Sejdovic проти Італії* [ВП], § 55; *Veriter проти Франції*, § 60).

60. Однією з таких обставин може бути цілковита пасивність національних органів влади щодо серйозних обвинувачень, згідно з якими представники держави припустилися помилок або спричинили шкоду, наприклад, якщо вони не розпочинають жодного розслідування або не пропонують жодної допомоги. За цих обставин можна сказати, що обов'язок доведення знову переходить до держави-відповідача, і саме вона має довести, яких заходів було вжито, виходячи з обсягу і серйозності обвинувачень (*Detoroulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП], § 70).

61. Сам по собі факт того, що виникають сумніви, не звільняє заявника від обов'язку вичерпання наявного засобу захисту (*Erözdemir проти Туреччини* (déc.); *Milošević проти Нідерландів* (déc.); *Pellegriti проти Італії* (déc.); *MPP Golub проти України* (déc.)). Навпаки, заявник зацікавлений у зверненні до компетентної судової інстанції з тим, щоб скористатися можливістю вичерпання наявних засобів захисту та своїм правом на тлумачення (*Ciupercescu проти Румунії*, § 169). У правовій системі, в якій основні права захищено Конституцією, потерпілий має повністю відчуті цей захист, а заявник у системі звичаєвого права («*common law*») повинен надати можливість національним судовим органам удосконалювати ці права шляхом тлумачення (*A, B i C проти Ірландії* [ВП], § 142). Однак, якщо насправді запропонований засіб захисту фактично не надає реальних перспектив успіху, наприклад, виходячи з усталеної судової практики, тоді той факт, що заявник не звернувся до цього засобу, не є перешкодою для прийнятності заяви (*Pressos Compania Naviera S.A. та інші проти Бельгії*, § 27; *Carson та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 58).

5. Процесуальні аспекти

62. Обов'язок з боку заявника вичерпати всі національні засоби захисту в принципі оцінюється, виходячи з дати подання заяви до Суду (*Baumann проти Франції* [ВП], § 47), крім винятків, що виправдовуються обставинами конкретної справи (див. нижче пункт 6). Однак, Суд допускає, щоб останній рівень оскарження було пройдено невдовзі після подання заяви, але раніше, ніж Суд вирішуватиме питання щодо прийнятності заяви (*Karoussiotis проти Португалії*, § 57).

63. Якщо Уряд має намір посилатися на невичерпання національних засобів захисту, він повинен це зробити, наскільки йому дозволять характер скарги і обставини справи, у своїх зауваженнях перед прийняттям Судом рішення щодо прийнятності справи, хоча можуть існувати й надзвичайні обставини, які звільняють Уряд від цього обов'язку: *Mooren проти Німеччини* [ВП], § 57 і посилання там само § 58-59.

Досить часто трапляється, що заперечення на підставі невичерпання національних засобів приєднується до суті справи, зокрема, у справах, які стосуються процесуальних зобов'язань або гарантій, наприклад, у заявах, пов'язаних з процесуальними положеннями статті 2 (*Dink проти Туреччини*, §§ 56-58) або статті 3; стосовно статті 6 (*Scoppola проти Італії (№ 2)* [ВП], § 126), статті 8 (*А, В і С проти Ірландії* [ВП], § 155), статті 13 (*Sürmeli проти Німеччини* [ВП], § 78; *M.S.S. проти Бельгії і Греції* [ВП], § 336).

6. Створення нових засобів захисту

64. Оцінювання вичерпання національних засобів захисту зазвичай здійснюється з урахуванням стану провадження на дату, коли заяву було подано до Суду. Однак існують винятки з цього правила (див. *İçyer проти Туреччини* (déc.), §§ 72 і далі). Зокрема, Суд не дотримувався цього правила у справах стосовно тривалості провадження, розглядаючи нові заяви (*Predil Anstalt проти Італії* (déc.); *Bottaro проти Італії* (déc.); *Andrášik та інші проти Словаччини* (déc.); *Nogolica проти Хорватії* (déc.); *Brusco проти Італії* (déc.); *Korenjak проти Словенії* (déc., §§ 66-71 або стосовно нових заяв щодо відшкодування збитків через втручання у здійснення права власності (*Charzyński проти Польщі* (déc.); *Michalak проти Польщі* (déc.); *Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП]) або щодо невиконання рішень національних судових органів (*Nagovitsyn і Nalgiyev проти Росії* (déc.), §§ 36-40) або стосовно переповненості місць ув'язнення (*Latak проти Польщі* (déc.)).

Суд враховує ефективність і доступність нових засобів захисту (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП], § 88).

Випадок, коли новий правовий засіб не виявився ефективним: *Parizov проти «колишньої Югославської Республіки Македонія»*, §§ 41-47. Випадок, коли новий конституційний засіб оскарження виявився ефективним: *Cvetković проти Сербії*, § 41.

Стосовно дати, починаючи з якої справедливим буде вимагати від заявника звернутися до засобу захисту, нещодавно запровадженого у правовій системі держави відповідно до нової практики Суду: *Derauw проти Бельгії* (déc.), і ширше: *McFarlane проти Ірландії* [ВП], § 117; стосовно нового шляху оскарження, введеного після прийняття пілотного рішення: *Fakhretdinov та інші проти Росії* (déc.), §§ 36-44; стосовно перегляду національної судової практики: *Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], § 147.

В рішеннях у справах *Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП] і *Cocchiarella проти Італії* [ВП] Суд надав вказівки щодо ознак, які повинні мати національні засоби захисту для того, щоб їх можна було вважати ефективними у справах щодо тривалості провадження (див. також нещодавній приклад *Vassilios Athanasiou та інші проти Греції*, §§ 54-56). Взагалі, засіб без превентивних чи компенсаторних наслідків у справах щодо тривалості процедури не вимагає вичерпання (*Puchstein проти Австрії*, § 31). Що стосується засобу, який дозволяє оскаржити тривалість процедури, то він повинен розглядатися без надмірного затягування строків і надавати адекватний рівень відшкодування (*Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], §§ 195 і 204-207).

65. Якщо Суд виявив структурні або загальні недоліки у національному праві або практиці, він може запропонувати державі-відповідачу розглянути ситуацію і, в разі необхідності, вжити ефективних заходів стосовно того, щоб аналогічні справи не передавалися до Суду (*Lukenda проти Словенії*, § 98). Він може вирішити, що держава повинна змінити сукупність існуючих засобів захисту, або створити нові шляхи для того, щоб порушення прав, закріплених Конвенцією, виправлялися насправді ефективно (наприклад, пілотні справи *Xenides-Arestis проти Туреччини*, § 40; і *Bourdov*

проти Росії (№ 2), §§ 42, 129 і далі, і 140). Особливу увагу належить приділяти необхідності забезпечити ефективне оскарження на національному рівні (див. пілотне рішення *Vassilios Athanasiou та інші проти Греції*, § 41).

Якщо держава-відповідач створила новий засіб захисту, Суд повинен пересвідчитися, що він є ефективним (наприклад, *Robert Lesjak проти Словенії*, §§ 34-55; *Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП], § 87). Якщо це підтвердилося, тоді Суд може вважати, що заявники аналогічних заяв повинні були вичерпати цей новий засіб захисту, якщо тільки на заваді їм не стали строки подання заяви. Суд постановляє рішення щодо неприйнятності їхніх заяв на підставі пункту 1 статті 35, навіть якщо останні були подані до моменту створення цього нового засобу, якщо тільки їм не перешкодили питання терміну подання заяв. Таким чином, Суд оголошує їхні заяви неприйнятними на підставі пункту 1 статті 35, навіть якщо вони були подані до утворення цього нового засобу захисту (*Grzinčič проти Словенії*, §§ 102-110; *İçyer проти Туреччини* (déc.), §§ 74 і далі).

Таким чином, йдеться про національні засоби захисту, які стали доступними вже після подання заяв. Оцінювання надзвичайних обставин, які вимагають від заявника вичерпання цього засобу захисту, зокрема, має враховувати характер нового національного правового положення і ситуацію, в якій ця зміна відбулася (*Fakhretdinov та інші проти Росії* (déc.), § 30). У цій нещодавно розглянутій справі Суд вирішив, що перед тим, як звернутися до нього, заявник повинен був вичерпати ефективний національний засіб захисту, розроблений внаслідок пілотного рішення Страсбурзького суду.

Суд також уточнив умови застосування пункту 1 статті 35 залежно від дати подання заяви (*там само*, §§ 31-33, також *Nagovitsyn і Nalgiyev проти Росії* (déc.), §§ 29 і далі, а також § 42).

В. Недотримання шестимісячного строку

Стаття 35 § 1 – Умови прийнятності

«1. Суд може приймати справу до розгляду лише (...) впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.»

1. Мета правила

66. Правило дотримання шестимісячного строку для подання заяви має на меті гарантувати правову визначеність і забезпечити, щоб справи, в яких порушуються питання, пов'язані з Конвенцією, розглядалися впродовж розумного часу, не змушуючи органи влади та інші зацікавлені особи перебувати у стані невизначеності надто довго (*Р.М. проти Сполученого Королівства* (déc.)).

67. Крім того, це правило надає потенційному заявникові достатній строк для роздумів стосовно того, чи подавати заяву і, якщо вирішить, що так, чітко визначити свої аргументи та окреслити стверджувану шкоду (*O'Loughlin та інші проти Сполученого Королівства* (déc.)), воно також полегшує встановлення фактів у справі, оскільки з плином часу справедливий розгляд поставлених питань стає проблематичним (*Nee проти Ірландії* (déc.)).

68. Це правило окреслює часові межі нагляду з боку Суду і визначає як для осіб, так і для органів влади період, зі спливом якого нагляд уже не здійснюється (*İpek проти Туреччини* (déc.); *Di Giorgio та інші проти Італії* (déc.)).

69. Суд не може скасовувати застосування правила про шестимісячний строк (наприклад, на підставі того, що Уряд не сформулював своїх попередніх зауважень з цього приводу) (*Belaousof та інші проти Греції*, § 38).

70. Правило дотримання шестимісячного строку не вимагає, щоб заявник звертався до Суду зі скаргою до того, як ситуація, пов'язана з цим питанням, буде врегульована шляхом постановлення остаточного рішення на національному рівні (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 157).

2. Дата початку перебігу шестимісячного строку

а) Остаточне рішення

71. Шестимісячний строк відраховується з дати постановлення остаточного рішення у рамках вичерпання національних засобів захисту (*Paul i Audrey Edwards проти Сполученого Королівства* (déc.)). Заявник повинен використати звичайним шляхом національні засоби захисту, які ймовірно будуть ефективними і достатніми (*Moreira Barbosa проти Португалії* (déc.)).

72. До уваги слід брати лише звичайні й ефективні засоби захисту, оскільки заявник не може подовжувати чіткі часові межі, встановлені Конвенцією, намагаючись подавати недоречні або непродумані заяви в інстанції або органи, які не мають повноважень чи компетенції, необхідних для того, щоб на підставі Конвенції надати справедливую сатисфакцію щодо завданої шкоди (*Fernie проти Сполученого Королівства* (déc.)).

73. Не враховуються засоби захисту, використання яких залежить від дискреційних повноважень державних службовців і які внаслідок цього не є безпосередньо доступними для заявника. Так само заяви, в яких не зазначено точні часові обмеження, викликають непевність і унеможливають застосування правила щодо шестимісячного строку, передбаченого пунктом 1 статті 35 (*Williams проти Сполученого Королівства* (déc.)).

74. Як правило, пункт 1 статті 35 не вимагає від заявників звернення з вимогою поновлення провадження або інших аналогічних надзвичайних засобів захисту і не дозволяє подовжити шестимісячний строк на тій підставі, що такі засоби захисту було використано (*Berdzenichvili проти Росії* (déc.); *Tucka проти Сполученого Королівства (№ 1)* (déc.)). Однак, якщо будь-який надзвичайний засіб захисту є єдиним судовим засобом захисту, який має заявник, тоді шестимісячний строк може відраховуватись, починаючи з дати рішення, постановленого цим засобом захисту (*Ahtinen проти Фінляндії* (déc.)).

Заява, у якій заявник подає свої скарги протягом шести місяців після рішення, яким відхилено його клопотання про поновлення провадження, є неприйнятною, оскільки таке рішення не є «остаточним рішенням» (*Sapeyan проти Вірменії*, § 23).

У випадку поновлення провадження або перегляду остаточного рішення відлік шестимісячного строку відносно першого провадження або винесення остаточного рішення переривається винятково стосовно тих положень Конвенції, щодо яких було переглянуто рішення або поновлено провадження і які були розглянуті органами надзвичайного оскарження (*там само*, § 24).

б) Початок відліку

75. Перебіг шестимісячного строку починається з дати, коли заявник та/або його представник достатньою мірою ознайомилися з остаточним національним рішенням (*Коç і Tosun проти Туреччини* (déc.)).

76. Саме держава, яка посилається на недотримання шестимісячного строку, має встановити дату, коли заявник дізнався про остаточне рішення на національному рівні (*Ali Şahmo проти Туреччини* (déc.)).

с) Вручення рішення

77. Вручення рішення заявникові: якщо заявник має право на офіційне передання йому копії остаточного національного рішення, тоді предмет і мета пункт 1 статті 35 Конвенції вважаються краще дотриманими, якщо відлік шестимісячного строку починається з дати вручення копії рішення (*Worm проти Австрії*, § 33).

78. Вручення рішення адвокату: відлік шестимісячного строку починається з дати, коли адвокат заявника довідався про рішення, яким було вичерпано національні засоби захисту, незважаючи на те, що сам заявник довідався про таке рішення пізніше (*Çelik проти Туреччини* (déc.)).

д) Відсутність повідомлення про рішення

79. Якщо повідомлення про рішення не передбачено в національному праві, тоді належить брати до уваги остаточне оформлення рішення, тобто дату, починаючи з якої сторони можуть реально ознайомитися з його змістом (*Papachelas проти Греції* [ВП], § 30).

80. Заявник або його адвокат повинні вжити належних заходів для того, щоб отримати копію рішення, передану до канцелярії суду (*Mutluk Ölmez i Yıldız Ölmez проти Туреччини* (déc.)).

е) О Відсутність засобу захисту

81. Якщо з самого початку зрозуміло, що заявник не має ефективного засобу захисту, перебіг шестимісячного строку починається з дати стверджуваних дій або з дати, коли заявник дізнався про них або відчув їх негативні наслідки або шкоду (*Dennis та інші проти Сполученого Королівства* (déc.); *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 157).

82. Якщо заявник використовує засіб захисту, який видається належним, і лише пізніше дізнається про існування обставин, що роблять цей засіб неефективним, тоді може бути доречно взяти за дату відліку шестимісячного строку ту дату, коли заявник вперше дізнався або повинен був дізнатися про ці обставини (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 158).

ф) Обрахування шестимісячного строку

83. Відлік строку починається на наступний день після публічного оголошення остаточного національного рішення, або ж, якщо рішення не оголошується, на наступний день після того, як це рішення було доведено до відома заявника або його представника, і спливає через шість календарних місяців незалежно від фактичної тривалості цих місяців (*Otto проти Німеччини* (déc.)). Дотримання шестимісячного строку визначається за критеріями Конвенції, а не відповідно до критеріїв, передбачених у національному законодавстві кожної держави-відповідача (*Benet Praha, spol. s r.o. проти Чеської Республіки* (déc.); *Büyükdere та інші проти Туреччини*, § 10).

84. Суд має повноваження для того, щоб визначити як дату спливу шестимісячного строку іншу дату, ніж ту, що визначена державою-відповідачем (*İpek проти Туреччини* (déc.)).

г) Стан, що продовжується

85. Термін «стан, що продовжується» позначає такий стан речей, який випливає з тривалих дій з боку держави чи від імені цієї держави, від яких потерпають заявники. Той факт, що подія викликає серйозні наслідки, подовжені у часі, не означає, що вона створює «стан, що продовжується» (*Jordache проти Румунії*, § 49).

86. Якщо стверджуване порушення створює тривалу ситуацію, проти якої не існує жодних засобів захисту у національному законодавстві, тоді шестимісячний строк обраховується з моменту, коли така тривала ситуація закінчилася (*Ülke проти Туреччини* (déc.)). Доки ж вона триває, правило шестимісячного строку подання заяв не застосовується (*Jordache проти Румунії*, § 50. Див. також *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], §§ 161 і далі).

3. Дата подання заяви²

а) Перший лист

87. Згідно з практикою, встановленою органами Конвенції і пункт 5 правила 47 Регламенту Суду, як правило, датою подання заяви вважається дата першого повідомлення з боку заявника, в якому викладено – хай навіть і в загальних рисах – предмет заяви, за умови, що формуляр заяви було належним чином заповнено і передано у строки, встановлені Судом (*Kemevuako проти Нідерландів* (déc.)).

88. Відлік ведеться за датою на поштовому штампелі про відправлення, а не за датою на штампелі самої заяви, який засвідчує її отримання: *Kipritci проти Туреччини*, § 18. Стосовно особливих обставин, які можуть виправдати інший підхід: *Bulinwar OOD і Hrusanov проти Болгарії*, §§ 30 і далі.

б) Розходження між датою написання і датою відправлення

89. За відсутності пояснень стосовно розходження більш як на один день між датою написання листа і датою її поштового відправлення, датою подання заяви вважається остання (*Arslan проти Туреччини* (déc.); *Ruicková проти Чеської Республіки* (déc.)).

Це правило стосується також і питання щодо відправлення оригіналу формуляру заяви у визначений восьми тижневий строк: *Kemevuako проти Нідерландів* (déc.), § 24; а також відправлення факсом: *Otto проти Німеччини* (déc.).

в) Відправлення факсом

90. Відправлення лише факсом формуляру заяви без надання до Суду оригіналу заяви у визначений строк не вважається достатнім: *Kemevuako проти Нідерландів* (déc.), §§ 22 і далі.

д) Строк після першого повідомлення

91. Не відповідає духу і меті правила про шестимісячний строк припущення, що подання будь-якого початкового повідомлення заявником може призвести до початку провадження за процедурою, встановленою Конвенцією, а потім заявник може не вживати жодних заходів протягом невизначеного і необмеженого часу. Отож, заявники повинні з розумною добросовісністю продовжувати свої клопотання після першого контакту (*P.M. проти Сполученого Королівства* (déc.)). Якщо не буде дотримано визначеного строку у вісім тижнів (див. пункт 5 правила 47 Регламенту Суду і абзац 4 Практичної інструкції про порушення провадження), тоді датою подання заяви

2. Див. Регламент Суду і Практичну інструкцію про порушення провадження.

вважатиметься дата подання повністю заповненого формуляру заяви: *Ketevuako проти Нідерландів* (déc.), §§ 22-24.

е) Характеристика скарги

92. Скарга характеризується фактами, про які в ній стверджується, а не лише правовими підставами або аргументами, на які зроблено посилання (*Scoppola проти Італії (№ 2)* [ВП], § 54).

ф) Подальші скарги

93. Що стосується скарг, не включених до першої заяви, перебіг шестимісячного строку переривається лише тією датою, коли цю нову скаргу було вперше подано до органу Конвенції (*Allan проти Сполученого Королівства* (déc.)).

94. Скарги, сформульовані після спливу шестимісячного строку, розглядаються лише у тому випадку, коли вони стосуються конкретних аспектів тих скарг, про які йшлося у першій заяві, поданій в межах встановленого строку (*Paroisse Gréco Catholique Sâmbata Bihor проти Румунії* (déc.)).

95. Сам факт того, що заявник посилався на статтю 6 у своїй заяві, не є достатнім для того, щоб приймати всі наступні скарги, сформульовані на застосування цього положення, якщо на початку не було зроблено жодного посилання стосовно фактичної бази і природи стверджуваного порушення (*Allan проти Сполученого Королівства* (déc.); *Adam та інші проти Німеччини* (déc.)).

96. Подання документів з національного провадження не є достатнім для подання усіх подальших скарг, заснованих на цьому провадженні. Потрібно щонайменше в загальних рисах визначити природу стверджуваного порушення Конвенції для того, щоб подати нову скаргу і перервати сплив встановленого шестимісячного строку (*Božinovski проти «колишньої Югославської Республіки Македонія»* (déc.)).

4. Приклади

а) Застосування часових обмежень до процесуальних зобов'язань за статтею 2 Конвенції

97. У випадку смерті заявника його родичі повинні вжити заходів для того, щоб бути в курсі просування розслідування справи або його відсутності, і подавати свої заяви з необхідною швидкістю, як тільки вони дізнаються, або повинні були б дізнатися, що не проводиться жодного ефективного кримінального розслідування (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], §§ 158 і 162).

98. У справах про зникнення особи необхідно, щоб родичі зниклої особи, які збираються скаржитися до Страсбурзького Суду стосовно неефективності розслідування або його відсутності, не затягували невинувато подання до Суду своїх заяв. Коли йдеться про зникнення особи, заявники не повинні надовго відкладати свої звернення до Суду. Вони мусять виявити бажання й ініціативу і подавати свої заяви без надмірних запізнь (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 165, і про строк подання §§ 162-166).

б) Умови застосування правила про шестимісячний строк у справах про неодноразові періоди ув'язнення на підставі пункту 3 статті 5 Конвенції

99. Неодноразові послідовні періоди ув'язнення слід розглядати як єдине ціле, а шестимісячний строк починає спливати лише після закінчення останнього періоду ув'язнення (*Solmaz проти Туреччини*, § 36).

С. Анонімна заява

Стаття 35 § 2 а) – Умови прийнятності

«2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:
а) є анонімною; (...)»³

1. Анонімна заява

100. Заява до Європейського суду з прав людини вважається анонімною, якщо матеріали справи не містять жодного елемента, який дозволив би Суду ідентифікувати заявника: *«Blondje проти Нідерландів (déc.)*. Тут жоден з формулярів і документів, переданих до Суду, не містить позначення прізвища, подано лише посилання і псевдоніми, а довіреність на представника підписано «X»: особа заявника не розкривається.

101. Було визнано анонімною заяву, подану асоціацією від імені невстановлених осіб, при чому сама асоціація не вважає себе потерпілою, але скаржиться на порушення права на повагу до приватного життя від імені цих невстановлених осіб. Останні таким чином стали заявниками, яких асоціація прагне представляти: *Confédération des syndicats médicaux français і Fédération nationale des infirmiers nptomu Франції (déc.)*.

2. Неанонімна заява

102. Формуляр непідписаної заяви, в якому зазначено усі особисті дані, що виключають будь-який сумнів щодо особи заявника і після якого йде кореспонденція, підписана належним чином представником заявника, не є анонімним: *Kouznetsova проти Росії (déc.)*.

103. Заява, подана від фіктивними прізвищами: особи користуються псевдонімами, пояснюючи Суду, що в умовах існування збройного конфлікту вони змушені не розкривати власних прізвищ, щоб захистити свою родину і друзів. З урахуванням того, що «тактика приховування своєї ідентичності через зрозумілі причини, у випадку, коли нею користуються реальні, конкретні заявники, особу яких можна ідентифікувати за достатньою кількістю ознак, інших, ніж їхнє прізвище (...)» та «існування достатньо тісного зв'язку між заявниками та подіями, про які йдеться у заяві», Суд не визнав таку заяву анонімною: *Chataïev та інші проти Грузії і Росії (déc.)*. Див. також *Chataïev та інші проти Грузії і Росії*, § 275.

104. Заява, подана від представників Церкви або від асоціації релігійного чи філософського спрямування без конкретизації особи членів цих організацій, не відхиляється на підставі анонімності (статті 9, 10 і 11 Конвенції): *Omkarananda і Divine Light Zentrum проти Швейцарії (déc.)*.

3. Анонімну заяву у значенні статті 35 пункт 2 а) Конвенції слід відрізнити від питання нерозголошення особи заявника в порядку винятку з нормального правила відкритості провадження у Суді і від питання конфіденційності в Суді (див. правило 33 і пункт 3 правила 47 Регламенту Суду і практичні інструкції у додатку).

Д. Дублювання заяви

Стаття 35 § 2 b) – Умови прийнятності

«2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона: (...)

b) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом (...) і якщо вона не містить нових фактів у справі.»⁴

105. Заява розглядається як «в основному та сама», якщо сторони, скарги і факти є ідентичними: *Pauger проти Австрії* (déc.); *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії* (№ 2) [ВП], § 63.

1. Особа заявників

106. Заяви, що стосуються того самого предмету, але подані спільно фізичними особами і асоціацією, яка вже подавала повідомлення до Комітету з прав людини ООН, не розглядаються як заяви, представлені тими самими заявниками: *Folgero та інші проти Норвегії* (déc.), те саме стосується повідомлення, поданого до Верховного Комісара з прав людини в ООН неурядовою організацією, а не самими заявниками: *Celniku проти Греції*, §§ 36-41. Те саме стосується заяви стосовно свавільного затримання, поданої неурядовою організацією до Робочої групи ООН з питань свавільного затримання, і заяви, поданої заявниками: *Iliu та інші проти Бельгії* (déc.).

107. Наявність міждержавної заяви, поданої урядом, не позбавляє фізичну особу можливості подавати власну заяву або формулювати власні скарги: *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 118.

2. Ідентичність скарг

108. Поняття «скарга» визначається як мета або правова підстава заяви.

Скарга характеризується фактами, які вказують на порушення, а не лише правовими підставами або аргументами, на які посилаються: *Guerra та інші проти Італії*, § 44, *Scoppola проти Італії* (№ 2) [ВП], § 54, *Previti проти Італії* (déc.), § 293.

109. Суд аналізує скарги одну за одною. Відхиляються згідно з пунктом 2 статті 35 лише ті скарги, які по суті збігаються зі скаргами, розглянутими в іншій заяві: *Dinc проти Туреччини* (déc.).

110. Якщо заявник повторює скарги, які він уже виклав у попередній заяві, така заява оголошується неприйнятною: *X проти ФРН* (déc.) (№ 1860/63); *Duclos проти Франції* (déc.); *Clinique Mozart Sarl проти Франції* (déc.); *Rupa проти Румунії* (déc.), § 52; *Coscodar проти Румунії* (déc.), § 27.

111. Хоч у новій заяві, суть якої була ідентичною до попередньої, оголошеної неприйнятною, ішлося про іншу квартиру й іншого мешканця у тому самому будинку, той самий заявник повторив скарги, сформульовані раніше, не надавши жодних нових доказів, цю заяву було проголошено ідентичною по суті до попередньої, і, отже, неприйнятною: *X проти ФРН* (déc.) (№ 2606/65).

112. Таким чином, заяви не є тими самими по суті, якщо вони стосуються таких питань:

– спір щодо умов тримання під вартою заявника відрізняється від спору стосовно його засудження Судом національної безпеки або від спору стосовно втрати

4. Раніше це положення фігурувало у статті 27.

депутатського статусу внаслідок розпуску партії, членами якої були заявники: *Sadak проти Туреччини*, §§ 32-33;

- спір щодо умов тримання під вартою заявника і його засудження Судом національної безпеки відрізняється від спору стосовно втрати депутатського статусу: *Yurttas проти Туреччини*, §§ 36-37.

113. Суд самостійно встановлює правову кваліфікацію фактів і не вважає себе пов'язаним тією кваліфікацією, яку надають цим фактам заявники або уряди. Отже, заява, в якій ставиться питання про повторний розгляд на підставі інших положень Конвенції фактів, які були викладені в іншій заяві, стосується тієї самої шкоди і, таким чином, відхиляється як неприйнятна: *Previti проти Італії* (déc.), §§ 293-294.

3. Ідентичність фактів

114. Ідентичність скарги сама по собі не є перешкодою для прийнятності заяви, якщо у ній викладено інші факти.

115. Якщо заявник представляє нові факти, заява не буде по суті тією самою, що й попередня: *Chappex проти Швейцарії* (déc.); *Patera проти Чеської Республіки* (déc.) (скарги, що стосуються фактів, викладених у заяві до іншої міжнародної інстанції, є неприйнятними, натомість, нова інформація стосовно наступних фактів є прийнятною).

116. У протилежному випадку заява вважатиметься непринятною: *Hokkanen проти Фінляндії* (déc.); *Adesina проти Франції* (déc.); *Bernardet проти Франції* (déc.); *Gennari проти Італії* (déc.); *Manuel проти Португалії* (déc.).

Е. Заява, вже подана до іншого міжнародного органу

Стаття 35 § 2 б) – Умови прийнятності

«2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона: (...)

б) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що (...) була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.»

117. Мета цього положення полягає у тому, щоб уникнути множинності міжнародних проваджень стосовно тих самих справ.

118. Умови прийнятності, закріплені цим пунктом, є кумулятивними:

- заява не повинна бути по суті такою самою, як інша заява, тобто факти, сторони і скарги не мають бути ідентичними (для виявлення таких елементів: див. пункт D стосовно дублювання заяв); і
- заява не повинна вже бути спрямованою до іншої міжнародної інстанції (міжнародного органу) з розслідування чи врегулювання.

119. Якщо Суд констатує на підставі існування рішення, винесеного по суті на час розгляду ним справи, що умов, визначених у пункті 2 б) статті 35, було дотримано, він оголошує непринятною заяву, яка вже була розглянута іншою міжнародною інстанцією.

120. Щоб підпадати під дію пункту 2 б) статті 35, справа, про яку йдеться, повинна мати характерні риси, які дозволяють вважати її індивідуальною заявою у значенні статті 34.

1. Поняття інстанції

а) Інстанція повинна бути публічною

121. Комітет з прав людини Міжпарламентського Союзу, який є приватною асоціацією, вважається неурядовою організацією; в той час як у статті 27 Конвенції (тепер пункт 2 статті 35) йдеться про міжурядові організації та процедури (*Lukanov проти Болгарії* (déc.)).

б) Інстанція повинна бути міжнародною

122. Незважаючи на те, що її було створено за міжнародною угодою або на той факт, що багато її членів є співробітниками міжнародного рівня, Палата прав людини Боснії і Герцеговини не є міжнародною інстанцією: *Jeličić проти Боснії і Герцеговини* (déc.).

в) Інстанція повинна бути незалежною

123. Такою є Робоча група ООН з питань свавільного затримання, оскільки до її складу входять незалежні експерти, що є видатними спеціалістами у галузі прав людини: *Peraldi проти Франції* (déc.).

124. Однак, Комісія ООН з прав людини «процедура 1503» є в основному міжурядовим органом, що складається з представників держав. Вона не є «іншою інстанцією міжнародного розслідування»: *Mikolenko проти Естонії* (déc.).

г) Інстанція повинна бути судовою

125. Заява має подаватися до судової або квазісудової інстанції: *Zagarja проти Італії* (déc.).

126. Такою інстанцією не є Європейський комітет запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню («КЗК»), який має превентивні функції. Інформація, зібрана КЗК, має конфіденційний характер. Приватні особи не мають права брати участь у провадженні і не отримують інформації стосовно рекомендацій, які приймає цей Комітет, якщо тільки останні не стають публічними: *там само*; *Annunziata проти Італії* (déc.); *Genovese проти Італії* (déc.); *Stolder проти Італії*, §§ 16-19).

2. Процесуальні гарантії

а) Змагальне провадження

127. Особи, що подали повідомлення за процедурою 1503 до Верховного Уповноваженого ООН з прав людини, не можуть брати участі в провадженні, що є конфіденційним; їх не повідомляють про заходи, вжиті ООН, якщо тільки останні не стають публічними. Отже, таке провадження не може в іншій інстанції вважатися індивідуальною заявою у значенні статті 34: *Celniku проти Греції*, §§ 39-41.

б) Вимоги до судового органу

128. Рішення відповідної інстанції повинні бути умотивовані, повідомлені сторонам і опубліковані: *Peraldi проти Франції* (déc.).

3. Роль інстанцій

129. Інституція, що має превентивну роль, не може вважатися міжнародною інстанцією: *Zagaría protu Imalíi* (déc.); *De Pace protu Imalíi*; або *Gallo protu Imalíi* (déc.) (де йдеться про КЗК). Більш того, інформація, зібрана цим органом, має конфіденційний характер, приватні особи не мають права брати участь у провадженні і не отримують інформації стосовно рекомендацій, які приймає цей Комітет, якщо тільки останні не стають публічними.

130. Те саме стосується органу, який розглядає загальну ситуацію (*Mikolenko protu Estoníi* (déc.)), або спеціального доповідача, якому доручено написати звіт стосовно дотримання прав людини щодо ув'язнених (*Yağmurdereli protu Turеччини* (déc.)).

Заява приватної особи, подана до Європейської Комісії з метою оскаржити певне законодавство або практику певної держави-сторони Конвенції, не розглядається як міжнародна інстанція з розслідування або врегулювання. Вона дозволяє Комісії розпочати «процедуру про порушення» або «передсудову процедуру», метою якої є лише погодження держави сторони Конвенції узгодити своє законодавство з правовими вимогами Європейського Союзу або виправити певне порушення, наслідком чого не є врегулювання індивідуальної ситуації. Отже, таку скаргу не можна вважати індивідуальною заявою у значенні статті 34 Конвенції ні з процедурної точки зору, ні з огляду на потенційні наслідки. Таким чином, Європейська Комісія не приймає рішення як міжнародна інстанція з розслідування або врегулювання: *Karoussiotis protu Португалії*, §§ 62-77.

а) Інстанція повинна мати можливість визначити відповідальність

131. Таке не мало місця:

- стосовно Комітету щодо зниклих осіб у Кіпрі, оскільки Туреччина не є стороною провадження у цьому Комітеті, а останній не може визначати відповідальність за смерть зниклих осіб: *Varnava та інші protu Туреччини* (déc.);
- стосовно Робочої групи Комісії з прав людини ООН щодо насильницьких або недобровільних зникнень, оскільки вона не може приймати рішення стосовно відповідальності у випадку смерті людини, що зникла, або робити висновки щодо причини смерті: *Malsagova protu Росії* (déc.).

132. Однак, Робоча група з питань свавільного затримання, яка може давати рекомендації, що дозволяють визначити відповідальність держав стосовно випадків протиправного тримання в місцях ув'язнення, може вважатися міжнародним слідчим органом: *Peraldi protu Франції* (déc.).

б) Інстанція повинна мати на меті припинення порушення

133. Рекомендації Робочої групи з питань свавільного затримання, спрямовані урядам держав, повинні мати на меті покласти край оскаржуваним ситуаціям: *Peraldi protu Франції* (déc.); *Illi та інші protu Бельгії* (déc.).

134. Потерпілі від порушень повинні мати можливість отримати відшкодування. Такого не відбувається, коли йдеться про Комісію з прав людини ООН (*Mikolenko protu Estoníi* (déc.)) або про Робочу групу ООН з питань насильницьких або недобровільних зникнень (*Malsagova protu Росії* (déc.)).

с) Ефективність інстанції

135. Рішення повинно бути опубліковане: у КЗК особи не отримують інформації стосовно рекомендацій, які приймає цей Комітет, якщо тільки останні не стають публічними: *Zagaria проти Італії* (дéc.) і *De Pace проти Італії*.

136. Провадження у Робочій групі ООН з питань свавільного затримання дозволяє, аби передані до уряду висновки разом з рекомендаціями додавалися до щорічного звіту, що подається до Комісії з прав людини, яка може в подальшому подати ці рекомендації до Генеральної Асамблеї ООН; з урахуванням її потенційного результату ця процедура може вважатися індивідуальною заявою: *Peraldi проти Франції* (дéc.).

137. Отже, розглядаються як «інша міжнародна інстанція»:

- Комітет з прав людини ООН: *Calcerrada Fornieles i Caheza Mato проти Іспанії* (дéc.), *Pauger проти Австрії* (дéc.), *C.W. проти Фінляндії* (дéc.);
- Комітет щодо свободи профспілок Міжнародної організації праці: *Cereceda Martin i 22 autres проти Іспанії* (дéc.);
- Робоча група ООН з питань свавільного затримання: *Peraldi проти Франції* (дéc.).

Г. Зловживання правом на подання заяви

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява (...) є зловживанням правом на подання заяви; (...)»

1. Загальне визначення

138. Поняття «зловживання» згідно з пунктом 3 статті 35 слід розуміти у звичайному значенні, яке визнається загальною теорією права – тобто як шкідливе здійснення особою права для інших цілей, ніж ті, для яких його призначено. Таким чином, вважається зловживанням таке поведіння заявника, яке явно суперечить цілям права на індивідуальне звернення, встановленого Конвенцією, і перешкоджає належній роботі Суду або належному перебігу провадження (*Miroļubovs та інші проти Латвії*, §§ 62 і 65).

139. З юридичної точки зору, з формулювання пункту 3 статті 35 випливає, що заява, що вважається зловживанням правом на подання заяви, повинна оголошуватися непринятною, а не просто вилучатися зі списку заяв. Дійсно, Суд наголосив, що відхилення заяви на підставі зловживання правом на подання заяви є надзвичайним заходом (*там само*, § 62). Справи, в яких Суд визначив зловживання правом на оскарження, можна розподілити на 5 типових категорій: інформація, що заводить в оману; вживання образливих формулювань; порушення вимоги про конфіденційність під час процедури дружнього врегулювання; заява явно сутяжницька або позбавлена реальної мети; а також інші випадки, вичерпний список яких скласти неможливо.

2. Введення Суду в оману

140. Заява характеризується як зловживання правом на подання, якщо вона свідомо ґрунтується на неправдивих фактах з метою ввести Суд в оману (*Varbanov проти Болгарії*, § 36). Найтяжчими кричущими прикладами такого зловживання є, по-перше, подання заяви під фальшивим прізвищем (*Drijfhout проти Нідерландів* (дéc., §§ 27-29),

і, по-друге, фальсифікація документів, поданих до Суду (*Jian проти Румунії* (déc.); *Bagheri i Maliki проти Нідерландів* (déc.); *Poznanski та інші проти Німеччини* (déc.)). Цей тип зловживання може бути також спричинений бездіяльністю, якщо заявник з самого початку свідомо не повідомляє Суд про суттєвий для розгляду справи чинник (*Al-Nashif проти Болгарії*, § 89; *Kérékachvili проти Грузії* (déc.)). Так само, якщо нові суттєві зміни відбуваються під час провадження у Суді і якщо – незважаючи на безумовне зобов'язання заявника за Регламентом – він не повідомляє про це Суд і перешкоджає, таким чином, останньому розглядати справу, маючи повну інформацію про всі факти, його заява може бути відхилена за ознакою зловживання правом на подання заяви (*Hadrabová та інші проти Чеської Республіки* (déc.); *Predescu проти Румунії*, §§ 25-27).

141. Намір заявника ввести Суд в оману слід завжди встановлювати з достатньою визначеністю (*Melnik проти України*, §§ 58-60; *Nold проти Німеччини*, § 87; *Miszczynski проти Польщі* (déc.)).

3. Образливі висловлювання

142. Констатується зловживання правом на оскарження, якщо заявник під час спілкування з Судом вживає особливо образливі, погрозливі або провокативні висловлювання – проти уряду-відповідача, його представника, органів влади держави-відповідача, проти самого Суду, його суддів, його Канцелярії або її працівників (*Rehák проти Чеської Республіки* (déc.); *Duringer i Grunge проти Франції* (déc.); *Stamoulakatos проти Сполученого Королівства*).

143. Недостатньо твердження, що мова заявника є просто уципливою, полемічною чи саркастичною; вона має виходити «за межі нормальної, коректної та легітимної критики» для того, щоб вважати це зловживанням (*Di Salvo проти Італії* (déc.)); щодо протилежного випадку див. *Alexanian проти Росії*, §§ 116-118). Якщо під час провадження заявник припиняє вживати образливі висловлювання після офіційного попередження Суду, їх знімає, або, ще краще, вибачається за них, заяву не буде відхилено через зловживання правом на оскарження (*Tchernitsine проти Росії*, §§ 25-28).

4. Порушення вимоги щодо конфіденційності процедури дружнього врегулювання

144. Навмисне порушення заявником вимоги щодо конфіденційності під час процедури дружнього врегулювання може, згідно з пунктом 2 статті 38 Конвенції і пунктом 2 правила 62 Регламенту, розглядатися як зловживання правом на оскарження і призвести до відхилення заяви (*Hadrabová та інші проти Чеської Республіки* (déc.); *Rorov проти Молдови*, § 48; *Miroļubovs та інші проти Латвії*, § 66).

145. Для того щоб вирішити, чи порушив заявник вимогу щодо конфіденційності, потрібно передусім визначити межі цієї вимоги, яку слід завжди тлумачити у світлі її головної мети – сприяти процедурі дружнього врегулювання, захищаючи сторони і Суд від можливого тиску. Відповідно, якщо факт доведення до відома третьої особи змісту документів, що стосуються дружнього врегулювання, може теоретично розглядатися як зловживання у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, це однак не означає повної та безумовної заборони показувати ці документи будь-якій третій особі або говорити з нею про це. Адже таке широке і суворе тлумачення могло б зашкодити законним інтересам заявника – наприклад, коли йому потрібно одноразово отримати компетентну пораду у справі, якщо він уповноважений представляти себе в Суді. Зрештою Суду

було б надто важко, або й неможливо контролювати дотримання такої заборони. Згідно з пунктом 2 статті 38 Конвенції і пунктом 2 правила 62 Регламенту сторонам заборонено розголошувати цю інформацію, наприклад, в засобах масової інформації чи в кореспонденції, до якої може мати доступ велика кількість осіб, або будь-яким іншим чином (*там само*, § 68). Отже, саме таке поводження, яке можна охарактеризувати як серйозний ступінь порушення, вважатиметься зловживанням правом на оскарження.

146. Для того щоб вважатися зловживанням, розголошення конфіденційної інформації має бути умисним. Безпосередню відповідальність заявника за розголошення інформації слід завжди встановлювати з певною достовірністю, звичайної підозри недостатньо (*там само*, § 66 *in fine*). Стосовно конкретних прикладів застосування цього критерію див. як приклад відхилення заяви справу *Hadrabová та інші проти Чеської Республіки* (déc.), в якій заявники чітко процитували пропозиції щодо дружнього врегулювання, сформульовані Канцелярією Суду, у своєму листуванні з Міністерством юстиції їх країни, що призвело до відхилення їхньої заяви за ознаками зловживання; і протилежний приклад – справа *Mirošubovs та інші проти Латвії*, де не було з достовірністю доведено, що у розголошенні конфіденційної інформації винними є усі три заявники, внаслідок чого Суд відхилив попереднє заперечення уряду.

5. Заява вочевидь сутяжницька або позбавлена реальної мети

147. Вважається зловживанням той факт, коли заявник неодноразово подає до Суду сутяжницькі та явно необґрунтовані заяви, аналогічні заяві, яку він подавав раніше і яку вже було визнано неприйнятною (*М. проти Сполученого Королівства* (déc.); *Philis проти Греції* (déc.)).

148. Суд може також вважати зловживанням заяву, що явно позбавлена реальної мети і/або стосується дуже малої суми грошей. У справі *Vock проти Німеччини* (déc.) заявник скаржився на тривалість судового провадження, розпочатого на його прохання з метою відшкодування йому вартості харчової добавки, яку йому приписано лікарем, у сумі 7.99 євро. Суд зазначив, що він перевантажений великою кількістю нерозглянутих справ, в яких ідеться про серйозні порушення прав людини, і що існує очевидна диспропорція між встановленою Конвенцією системою захисту і вимогами заявника, з урахуванням, по-перше, незначного характеру суми, про яку йдеться (зважаючи також на розмір отримуваної ним зарплатні) і, по-друге, факту, що провадження стосувалось не ліків, а харчової добавки. Крім того, Суд зауважив, що такого роду провадження спричиняють перевантаження національних судів і є однією з причин надмірної тривалості проваджень. Заяву було відхилено як таку, що становить зловживання. Після набрання чинності Протоколом № 14 1 червня 2010, такого роду заяви класифікуються в основному згідно з пунктом 3 b) статті 35 Конвенції (відсутність суттєвої шкоди).

6. Інші випадки

149. Інколи рішення Суду та справи, що ще перебувають у провадженні в Суді, використовуються в рамках політичного дискурсу на національному рівні у договірних державах. Заява, що має на меті рекламу чи пропаганду, не вважається зловживанням лише на цій підставі (*McFeeley та інші проти Сполученого Королівства* (déc.), і також *Khadjialiyeв та інші проти Росії*, §§ 66-67). Однак вважається зловживанням, якщо заявник, виходячи з політичних інтересів, надає інтерв'ю пресі або телебаченню, в якому демонструє безвідповідальне і легковажне ставлення до провадження в Європейському суді (*The Georgian Labour Party проти Грузії*).

7. Як має поводитися держава-відповідач

150. Якщо уряд-відповідач вважає, що заявник зловживає правом на подання заяви, він повинен попередити Суд і надати йому інформацію, яку він має з цього приводу, для того щоб останній міг зробити належні висновки. Саме Суд, а не уряд-відповідач повинен контролювати дотримання стороною заявника процесуальних зобов'язань, які покладаються на нього Конвенцією та її Регламентом. Натомість погрози з боку уряду і його органів розпочати кримінальне або дисциплінарне провадження проти заявника на підставі недотримання ним процесуальних зобов'язань перед Судом можуть розглядатися як порушення статті 34 *in fine* Конвенції, яка забороняє будь-яким чином перешкоджати дієвому здійсненню права на подання індивідуальної заяви (*Miroļubovs та інші проти Латвії*, § 70).

II. ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЮРИСДИКЦІЄЮ СУДУ

A. Несумісність *ratione personae*

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо:
а) заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47.
2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.»

1. Принципи

151. Правило прийнятності *ratione personae* вимагає, щоб стверджуване порушення Конвенції було вчинено договірною державою або було будь-яким чином пов'язано з нею.

152. Навіть якщо держава-відповідач не висунула заперечень стосовно юрисдикції *ratione personae* Суду, це питання має офіційно розглядатися Судом (*Sejdić i Finci проти Боснії і Герцеговини* [ВП], § 27).

153. Основоположні права, що захищаються міжнародними договорами в галузі прав людини, мають бути гарантовані особам, що проживають на території відповідної держави-сторони Конвенції, незалежно від її розпаду чи правонаступництва держав, що утворились після розпаду (*Bijelić проти Чорногорії і Сербії*, § 69).

154. Державна компанія повинна мати достатню інституційну та фактичну незалежність від держави для того, щоб останню було звільнено від відповідальності згідно з Конвенцією за її дії або бездіяльність (*Mikhailenki та інші проти України*, §§ 43-45; *Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei проти Молдови*, § 19).

155. Заяви оголошуються неприйнятними *ratione personae* на таких підставах:

- якщо заявник не має відповідного статусу згідно зі статтею 34 Конвенції (*Section de commune d'Antilly проти Франції* (déc.), *Döşemealtı Belediyesi проти Туреччини* (déc.); *Moretti i Benedetti проти Італії*);
- якщо він нездатний довести, що є потерпілим від стверджуваного порушення;

- якщо скарга спрямована проти особи (*X проти Сполученого Королівства* (déc.) (№ 6956/75); *Durini проти Італії* (déc.));
- якщо заява спрямована проти держави, яка не ратифікувала Конвенцію (*E.S. проти ФРН* (déc.)); або безпосередньо проти міжнародної організації, що не приєдналася до Конвенції (*Stephens проти Кіпру, Туреччини і ООН* (déc.), останній пункт);
- якщо заява стосується одного з Протоколів до Конвенції, який держава-відповідач не ратифікувала (*Horsham проти Сполученого Королівства* (déc.); *De Saedeleer проти Бельгії*, § 68).

2. Юрисдикція

156. Визнання відсутності юрисдикції *ratione loci* не звільняє Суд від обов'язку розглянути, чи заявники підпадають під юрисдикцію однієї чи кількох Договірних Сторін за статтею 1 Конвенції (*Drozd і Janousek проти Франції і Іспанії*, § 90). Таким чином, заперечення, що заявники не підпадають під юрисдикцію держави-відповідача, зазвичай будуть подаватись як твердження про відсутність юрисдикції *ratione personae* (див. Подання держав-відповідачів: *Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції* (déc.) [ВП], § 35; *Plaşci та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 300; *Weber і Saravia проти Німеччини* (déc.)).

157. Сумісність *ratione personae* потребує також, щоб вину за стверджуване порушення можна було віднести на рахунок Договірної Сторони (*Gentilhomme, Schaff-Benhadj і Zerouki проти Франції*, § 20). Проте в останніх справах питання звинувачення/відповідальності розглядалися без прямого посилання на сумісність *ratione personae* (*Assanidze проти Грузії* [ВП], §§ 144 і далі; *Hussein проти Албанії і 20 інших держав членів Конвенції* (déc.); *Isaak та інші проти Туреччини* (déc.); *Stephens проти Мальти* (№ 1), § 45).

3. Відповідальність та звинувачення

158. На держави може покладатися відповідальність за дії їхніх органів влади незалежно від того, чи вони були вчинені в межах або поза межами своїх кордонів, якщо ці дії мали наслідки поза межами їхньої території (див. *Drozd і Janousek проти Франції і Іспанії*, § 91; *Soering проти Сполученого Королівства*, §§ 86 і 91; *Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), § 62). Однак таке може траплятись лише як виняток (*Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції* (déc.) [ВП], § 71; *Plaşci та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 314). Зокрема, так відбувається тоді, коли одна з держав-сторін здійснює дієвий контроль за певною територією або принаймні має вирішальний вплив на неї (*там само* [ВП], §§ 314, 382 і 392; *Medvedyev та інші проти Франції* [ВП], §§ 63-64, і щодо поняття «глобальний контроль», §§ 315-316; *Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції* (déc.) [ВП], §§ 67 і далі і §§ 79-82; *Chypre [Кіпр] проти Туреччини* [ВП], §§ 75-81; *Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), § 52; *Marković та інші проти Італії* [ВП], § 54).

159. На державу може покладатися відповідальність згідно з Конвенцією за порушення прав осіб, які перебувають на території іншої держави, але які виявляються підвладними або підконтрольними першій державі за посередництвом своїх агентів, які діють – законно чи незаконно – у другій державі (*Issa та інші проти Туреччини*, § 71; *Sánchez Ramírez проти Франції*; *Öcalan проти Туреччини* [ВП], § 91; *Medvedyev та інші проти Франції* [ВП], §§ 66-67).

Щодо дій, які мали місце у буферній зоні ООН: *Isaak та інші проти Туреччини* (déc.).

160. Щодо територій, які за законодавством входять до юрисдикції однієї з держав-сторін, але які реально не перебувають під владою/контролем цієї держави, заяви можуть вважатися несумісними з положеннями Конвенції (*An ta inuі protu Kіnpy* (déc.)), однак слід враховувати позитивні зобов'язання держави згідно з Конвенцією (див. *Paşcu ta inuі protu Молдови і Росії* [ВП], §§ 312-313, 333 і далі), а також *Stephens protu Kіnpy, Туреччини і ООН* (déc.)).

161. Існують виключення з принципу, згідно з яким фізична присутність особи на території однієї з Договірних Сторін має наслідком її перебування під юрисдикцією цієї держави. Наприклад, якщо йдеться про державу, в якій розташована штаб-квартира міжнародної організації, а заявник скаржиться на цю організацію. Сам лише факт того, що штаб-квартира й офіси Міжнародного кримінального суду знаходяться у Нідерландах, не є достатньою підставою для того, щоб на цю державу покладалась відповідальність за стверджені дії або бездіяльність цього міжнародного суду, яким було засуджено заявників (*Galić protu Нідерландів* (déc.); *Blagojević protu Нідерландів* (déc.)). Стосовно заяви проти держави-відповідача як такої, в якій перебуває постійна штаб-квартира міжнародної організації: *Lopez Cifuentes protu Іспанії* (déc.), §§ 25-26. Стосовно згоди прийняти на своїй території міжнародну цивільну адміністрацію: *Berić ta inuі protu Боснії і Герцеговини* (déc.), § 30.

162. Участь держави у провадженні, порушеному проти неї на території іншої держави, сама по собі не призводить до здійснення нею екстериторіальної юрисдикції (*McElhinney protu Ірландії і Сполученого Королівства* (déc.) [ВП]; *Treska protu Албанії і Італії* (déc.); *Manoilescu і Dobrescu protu Румунії і Росії* (déc.), §§ 99-111).

163. Хоча відповідальність держав-сторін за дії приватних осіб зазвичай розглядається у світлі сумісності *ratione personae*, проте вона може також залежати від формулювання індивідуальних прав, гарантованих Конвенцією, та від сфери дії позитивних зобов'язань, пов'язаних з цими правами (див., наприклад, *Siliadin protu Франції*, §§ 77-81; *Veganović protu Хорватії*, §§ 69-71). На державу може покладатися відповідальність за Конвенцією, якщо її органи влади схвалюють, офіційно чи опосередковано, дії приватних осіб, що порушують гарантовані Конвенцією права інших осіб, які підлягають юрисдикції цієї держави (*Paşcu ta inuі protu Молдови і Росії* [ВП], § 318).

164. Суд встановив також критерії екстериторіальної відповідальності за арешт і тримання під вартою під час процедури екстрадиції (*Stephens protu Мальти (№ 1)*, § 52).

4. Питання щодо можливої відповідальності держав членів Конвенції внаслідок дій або бездіяльності, пов'язаних з їхнім членством у міжнародній організації

165. Положення Конвенції не можуть тлумачитися таким чином, що контролю Суду підлягають дії або бездіяльність Договірних Сторін, на які поширюється дія резолюцій Ради Безпеки ООН і які були вчинені до або під час виконання місії ООН з підтримання миру й безпеки у світі, оскільки це означатиме перешкоджання здійсненню основної місії ООН (*Behrami і Behrami protu Франції і Сарматі protu Франції, Німеччини і Норвегії* (déc.) [ВП], §§ 146-152).

166. Що стосується рішень міжнародних судів, Суд, виходячи з розширеного тлумачення, ухвалив, що не має юрисдикції *ratione personae* для розгляду заяв щодо проваджень у Міжнародному кримінальному суді для колишньої Югославії, утвореному на підставі резолюції Ради Безпеки ООН (*Galić protu Нідерландів* (déc.); *Blagojević protu Нідерландів* (déc.)). Стосовно звільнення державних службовців рішенням Верховного

Представника у Боснії-Герцеговині, повноваження якого ґрунтуються на резолюціях Ради Безпеки ООН: *Berić та інші проти Боснії і Герцеговини* (déc.), §§ 26 і далі.

167. Договірна Сторона не може вважатися винною в стверджуваному порушенні Конвенції внаслідок рішення або заходу, вжитого органом міжнародної організації, членом якої вона є, якщо не було встановлено або навіть не стверджувалось, що захист основних прав, який зазвичай надає ця міжнародна організація, не є «еквівалентним» захисту, гарантованому Конвенцією, та якщо ця держава не була причетною ні прямо, ні опосередковано до дії, в здійсненні якої її звинувачено (*Gasparini проти Італії і Бельгії* (déc.)).

168. Отже, Суд визначив відсутність своєї юрисдикції *ratione personae*, коли йшлося про скарги проти окремих рішень, прийнятих компетентним органом міжнародної організації у рамках трудового спору, що повністю підлягав внутрішньому розпорядку цієї міжнародної організації, юридична особа якої була відмінною від юридичної особи держав її членів; останні жодним чином не втручалися у спір і жодна дія чи бездіяльність з їхнього боку не могла свідчити про їхню відповідальність на підставі Конвенції: *Voivîn проти 34 держав членів Ради Європи* (déc.) – індивідуальний трудовий спір з організацією Євроконтроль (Eurocontrol); *Lopez Cifuentes проти Іспанії* (déc.) – дисциплінарне провадження, порушене у Міжнародній Оливковій Раді («*International Olive Council*»), §§ 28-29; *Beugo проти 46 держав членів Ради Європи* (déc.) – дисциплінарне провадження у Раді Європи. Стосовно стверджуваних порушень Конвенції внаслідок звільнення посадової особи Європейської Комісії і апеляційного провадження у Суді першої інстанції (*tribunal de première instance*) та в Суді (*Cour de justice*) Європейських Спільнот: *Connolly проти 15 держав членів Європейського Союзу* (déc.). Стосовно провадження в Європейському патентному бюро див. *Rambus Inc. проти Німеччини* (déc.).

Буде повчально порівняти ці висновки з розглядом Судом тверджень про структурну прогалину у внутрішньому механізмі міжнародної організації, якій відповідні держави-сторони передали частину своїх суверенних прав, і яка, за твердженням, не надавала «належного» захисту основним правам людини, захист яких гарантується Конвенцією: *Gasparini проти Італії і Бельгії* (déc.).

169. Суд по-різному підходить до справ, пов'язаних із прямим чи опосередкованим втручанням у спірне питання, що розглядається, з боку держави-відповідача (див. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi (Bosphorus Airways) проти Ірландії* [ВП], § 153 – порівняйте з *Behrami і Behrami проти Франції і Сарматі проти Франції, Німеччини і Норвегії*, § 151), наприклад:

- рішення не зареєструвати заявницю у списку виборців на підставі договору, укладеного в межах Європейських Спільнот (*Matthews проти Сполученого Королівства* [ВП]);
- застосування до заявника французького закону, що імплементує директиву Європейських Спільнот (*Cantoni проти Франції* [ВП]);
- відмова доступу до німецьких судів (*Beer і Regan проти Німеччини* [ВП]; *Waite і Kennedy проти Німеччини* [ВП]);
- накладення арешту на майно, здійснене на території держави її органами влади на виконання рішення міністра відповідно до його юридичних зобов'язань згідно з правом Спільноти (*Bosphorus Airways проти Ірландії*) (Розпорядження Спільноти було, в свою чергу, прийняте на застосування резолюції Ради Безпеки ООН, див. §§ 153-154);
- звернення національного суду до Суду Європейських Спільнот (*Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. проти Нідерландів* (déc.)).

170. Отже, коли йдеться про Європейський Союз, заяви проти окремої держави, пов'язані з застосуванням права Європейської Спільноти, не обов'язково будуть неприйнятними на цій підставі (*Bosphorus Airways проти Ірландії* [ВП], § 137; *Matthews проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 26-35).

171. Стосовно заяв, безпосередньо поданих проти установ Європейської Спільноти, що не є стороною Конвенції, існує більш давня практика, що дозволяє оголошувати їх неприйнятними *ratione personae* (*Confédération française démocratique du travail проти Європейських Спільнот* (déc.), як альтернатива: держави-члени а) спільно та б) кожна окремо; інші посилання, наведені в *Bosphorus Airways проти Ірландії*, § 152; з останніх джерел, *Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. проти Нідерландів* (déc.)).

Такий підхід також прийнято і щодо Європейського патентного бюро (*Lenzing AG проти Німеччини* (déc.)).

172. Стосовно питання, чи може на державу покладатися відповідальність на підставі своєї Конституції, яка є частиною міжнародного договору: *Sejdić i Finci проти Боснії і Герцеговини* [ВП], § 30.

В. Несумісність *ratione loci*

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає.

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду, спір вирішує сам Суд.»

1. Принципи

173. Прийнятність *ratione loci* вимагає, щоб стверджуване порушення Конвенції мало місце у межах юрисдикції держави-відповідача або на території, реально контрольованій цією державою (*Chypre [Кіпр] проти Туреччини* [ВП], §§ 75-81; *Drozdz i Janousek проти Франції і Іспанії*, §§ 84-90).

174. Якщо заяви ґрунтуються на подіях, що відбувалися поза межами території Договірної Сторони, і якщо не існує жодного зв'язку між цими подіями і органом влади в межах юрисдикції цієї держави, такі заяви відхиляються як несумісні з Конвенцією *ratione loci*.

Суд повинен сам переконатися, що він має юрисдикцію: *Blečić проти Хорватії* [ВП], §§ 65 і 67.

175. Якщо скарги стосуються дій, які відбувалися поза межами території договірної держави, Уряд може подати попереднє заперечення, що заява є несумісною з положеннями Конвенції *ratione loci* (*Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), § 55; *Rantsev проти Кіпру і Росії*, § 203). Це заперечення розглядатиметься згідно зі статтею 1 Конвенції (про обсяг поняття «юрисдикція» згідно з цією статтею див. *Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції* (déc.) [ВП], § 75).

176. Інколи держава-відповідач посилається на неприйнятність заяви через несумісність *ratione loci* з положеннями Конвенції на тій підставі, що на час провадження заявник проживав в іншій державі-стороні Конвенції і що він порушив провадження у державі-відповідачі через більш сприятливе законодавство. Суд розглядає такі скарги також згідно зі статтею 1 Конвенції (*Haas проти Швейцарії* (déc.)).

177. Однак зрозуміло, що держава є відповідальною за дії своїх дипломатичних і консульських представників за кордоном і що не може мати місце неприйнятність *ratione loci*, коли йдеться про дипломатичні місії (*X проти ФРН* (déc.) (№ 1611/62); *W.M. проти Данії* (déc.), § 1 і посилання, які там містяться) або про дії на борту літаків, зареєстрованих у цій державі, або суден, що зареєстровані у цій державі або плавають під її прапором (*Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції* (déc.) [ВП], § 73).

178. Зрештою, визнання відсутності юрисдикції *ratione loci* не звільняє Суд від обов'язку провести розслідування і встановити, чи підлягають заявники юрисдикції однієї або кількох держав-сторін за статтею 1 Конвенції (*Drozdz і Janousek проти Франції і Іспанії*, § 90).

Отже, заперечення, що заявники не перебувають в межах юрисдикції держави-відповідача, будуть зазвичай подаватися з вимогою визнати заяву несумісною з Конвенцією *ratione personae* (див. доводи урядів-відповідачів у *Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції* (déc.) [ВП], § 35; *Paşcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 300; *Weber і Saravia проти Німеччини* (déc.)).

2. Конкретні випадки

179. Що стосується скарг щодо залежних територій, якщо договірна держава не зробила заяву на підставі статті 56 (колишня стаття 63) про те, що на певну територію поширюється дія Конвенції, скарга вважатиметься непринятною *ratione loci* (*Gillow проти Сполученого Королівства*, §§ 60-62; *Bui Van Thanh та інші проти Сполученого Королівства* (déc.); *Yonghong проти Португалії* (déc.)). У широкому розумінні це стосується також Протоколів до Конвенції (*Quark Fishing Limited проти Сполученого Королівства* (déc.)).

Якщо держава зробила заяву на підставі статті 56, тоді не може порушуватися питання такої несумісності (*Tyler проти Сполученого Королівства*, § 23).

180. Якщо залежна територія стає незалежною, така заява держави автоматично втрачає силу. Подальші заяви проти держави-метрополії будуть оголошуватися несумісними *ratione personae* (*Church of X проти Сполученого Королівства* (déc.)).

181. Якщо залежна територія інтегрується до основної території держави сторони Конвенції, Конвенція автоматично застосовується до цієї колишньої залежної території (ди. *Hingitaq 53 та інші проти Данії* (déc.)).

С. Несумісність *ratione temporis*

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду, спір вирішує сам Суд.»

1. Загальні засади

182. Відповідно до загальних засад міжнародного права (принцип неретроактивної дії договорів) положення Конвенції не накладають зобов'язань на одну зі Сторін Конвенції ні стосовно дій або фактів що передували даті набрання чинності Конвенцією щодо цієї Сторони, ні стосовно ситуації, яка перестала існувати до цієї дати (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 70, *Šilih проти Словенії* [ВП], § 140; *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 130).

183. Прийнятність *ratione temporis* поширюється лише на період після ратифікації Конвенції або Протоколів до неї державою-відповідачем. Однак, вона не покладає конкретного обов'язку виправити несправедливість або шкоду, заподіяні до цієї дати (*Korecký проти Словаччини* [ВП], § 38).

184. Починаючи з дати ратифікації, всі дії та бездіяльність держави мають відповідати Конвенції або Протоколам до неї, а наступні факти підлягають юрисдикції Суду, навіть якщо вони є лише продовженням ситуації, що існувала раніше (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão та інші проти Португалії*, § 43). Суд може однак врахувати факти, що передували ратифікації, якщо їх можна вважати такими, що спричинили ситуацію, яка продовжувала існувати і після цієї дати, або якщо вони є важливими для розуміння подій, що відбулися після цієї дати (*Hutten-Czapaska проти Польщі* [ВП], §§ 147-153).

185. Суд зобов'язаний перевіряти свою компетенцію *ratione temporis* на всіх стадіях провадження, оскільки тут більше йдеться про юрисдикцію Суду, аніж про прийнятність у вузькому розумінні цього терміну (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 67).

2. Застосування цих принципів

а) Критична дата відносно ратифікації Конвенції або визнання юрисдикції органів Конвенції

186. Критичною датою для визначення часової юрисдикції Суду, в принципі, є дата набрання чинності Конвенцією і Протоколами до неї для відповідної Сторони (наприклад, *Šilih проти Словенії* [ВП], § 164).

187. Однак, Конвенція 1950 року передбачала залежність компетенції Комісії щодо розгляду індивідуальних заяв (стаття 25) так само, як і юрисдикції Суду (стаття 46) від декларацій, зроблених з цього приводу договірними державами. Ці декларації могли підлягати обмеженням, зокрема, часовим. Стосовно країн, що зробили такі декларації після дати ратифікації Конвенції, Суд і Комісія припускають часове обмеження їх юрисдикції стосовно фактів, які відбувалися в період між набранням чинності Конвенцією і відповідною декларацією (*X проти Італії* (déc.); *Stamoulakatos проти Греції* (№ 1), § 32).

188. Якщо в декларації уряду відсутнє таке часове обмеження, (див. декларацію Франції від 2 жовтня 1981 р.), органи Конвенції визнають ретроспективну дію їх юрисдикції (*X проти Франції* (déc.) (№ 9587/81)).

Часові обмеження, включені до цих декларацій, зберігають чинність для визначення юрисдикції Суду щодо розгляду індивідуальних заяв на підставі сучасної статті 34

Конвенції за правилом 6 Протоколу № 11⁵ (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 72). Враховуючи стару систему в цілому, Суд вважає, що його юрисдикція обраховується від першої декларації, якою було визнано право на індивідуальну заяву в Комісії, попри проміжок часу між цією декларацією і визнанням юрисдикції Суду (*Sankoçak проти Туреччини*, § 26; *Yorgiyadis проти Туреччини*, § 24; *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 133).

б) Одномоментні факти, що передували або слідували за набранням чинності Конвенцією або за декларацією

189. Часова юрисдикція Суду повинна визначатися стосовно фактів, що складають стверджуване втручання. Щоб встановити його часову юрисдикцію, необхідно у кожній конкретній справі визначити точний час стверджуваного втручання. Для цього Суд має брати до уваги ті факти, на які скаржиться заявник, і обсяг дії права, гарантованого Конвенцією, на порушення якого посилається заявник (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 82; *Varnavata інші проти Туреччини* [ВП], § 131).

190. Коли Суд застосовує цей критерій до різних судових рішень, що передували або відбулися після критичної дати, він бере до уваги остаточне рішення, яке само по собі могло порушити права заявника (рішення Верховного суду про розірвання договору оренди із заявницею *Blečić проти Хорватії* [ВП], § 85; або рішення апеляційного суду, див. *Mrkić проти Хорватії* (déc.)), попри наявність подальших засобів захисту, які лише призвели до продовження цього втручання (пізніше рішення Конституційного суду, яке підтвердило рішення Верховного суду, *Blečić проти Хорватії* [ВП], § 85; або обидва рішення, постановлені Верховним судом і Конституційним судом, *Mrkić проти Хорватії* (déc.)).

Подальші невдалі спроби застосування засобів захисту, що мали на меті виправлення порушення, не можуть привести їх до часової юрисдикції Суду (*Blečić проти Хорватії* [ВП], §§ 77-79). Суд іще раз підтвердив, що національні судові органи не зобов'язані ретроактивно застосовувати положення Конвенції до порушень, що сталися до настання критичної дати (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 130).

191. Приклади справ:

- втручання, що передувало критичній даті та остаточні судові рішення, постановлені після цієї дати: *Meltex Ltd проти Вірменії* (déc.);
- втручання після критичної дати: *Lepojić проти Сербії*, § 45; *Filipović проти Сербії*, § 33;
- використання доказів, отриманих внаслідок жорстокого поведіння, які передували критичній даті, у судових рішеннях, прийнятих після цієї дати: *Haroutyunian проти Вірменії*, § 50;
- провадження про визнання недійсним права власності, порушене до критичної дати, але закінчене після неї (*Turgut та інші проти Туреччини*, § 73). Дата остаточного визнання недійсним права власності: *Fener Rum Patrikligi (Patriarcat œcuménique) проти Туреччини* (déc.).

---

5. «Після того, як Висока Договірна Сторона визнала компетенцію Комісії або юрисдикцію Суду декларацією, передбаченою колишньою статтею 25 або колишньою статтею 46 Конвенції, лише стосовно пізніших справ або справ, заснованих на фактах, що мали місце після прийняття зазначеної декларації, це обмеження продовжить застосовуватися до юрисдикції Суду на підставі цього Протоколу».

192. Див.також:

- заочне засудження заявника грецькими судами до подання декларації від Греції згідно зі статтею 25, попри подання апеляційних скарг, що подавались проти засудження і були зрештою відхилені після цієї дати (*Stamoulakatos проти Греції (№ 1)*, § 33);
- нечітко сформульоване рішення Центральної виборчої комісії перед ратифікацією, яким було відхилено прохання заявника підписати петицію без відмітки та печатки в його паспорті, тоді як провадження з цього приводу відбувалось після критичної дати (*Kadikis проти Ламвії (déc.)*);
- звільнення заявника з роботи і цивільний позов, поданий ним до дати ратифікації, за яким йшло рішення, постановлене Конституційним судом після цієї дати (*Jovanović проти Хорватії (déc.)*);
- міністерська постанова, згідно з якою управління підприємством заявників передавалось правлінню, призначеному міністром економіки, що позбавило їх права доступу до суду, тоді як рішення Верховного суду, яке відхилило скаргу заявників, було постановлено після критичної дати (*Kefalas та інші проти Греції*, § 45);
- засудження заявника після відповідної декларації згідно зі статтею 46 за висловлювання у бесіді з журналістами, зроблені раніше цієї дати (*Zana проти Туреччини*, § 42);
- обшук у приміщеннях підприємства заявника і конфіскація документів, незважаючи на те, що подальше провадження відбулося після ратифікації (*Veeber проти Естонії (№ 1)*, § 55); див. також *Kikots i Kikota проти Ламвії (déc.)*.

193. Однак якщо заявник подає окрему скаргу стосовно сумісності подальших проваджень зі статтею Конвенції, Суд може визнати свою юрисдикцію *ratione temporis* стосовно цих засобів захисту (касаційне подання до Верховного суду, яким оскаржувалось рішення суду першої інстанції про припинення випуску і розповсюдження газети, *Kerimov проти Азербайджану (déc.)*).

194. Тести і критерії, встановлені у рішенні *Blečić проти Хорватії* [ВП], мають загальний характер; при застосуванні цих критеріїв слід враховувати конкретний характер певних прав, таких як права, гарантовані статтями 2 і 3 Конвенції (*Šilih проти Словенії* [ВП], § 147).

3. Специфічні ситуації

а) Порушення, що продовжуються

195. Органи Конвенції погодились з поширенням їхньої юрисдикції *ratione temporis* на ситуації порушень, що почалися до набрання чинності Конвенцією, які продовжуються і після цієї дати (*De Becker проти Бельгії (déc.)*).

196. Суд застосував такий підхід у декількох справах стосовно права власності:

- протиправне захоплення військово-морським флотом земельної ділянки, що належить заявникам, без надання компенсації. Порушення продовжується (*Paramichalopoulos та інші проти Греції*, § 40);
- неможливість доступу заявника до його майна, що знаходиться у північній частині о. Кіпр (*Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), §§ 46-47);
- невіплата остаточної компенсації за націоналізовану власність (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão та інші проти Португалії*, § 43);

– неможливість для заявниці повернути володіння своєю нерухомою власністю і отримувати належну плату за здачу в оренду свого будинку, пов'язана із законами, що були чинними до ратифікації Польщею Протоколу № 1 і які залишилися чинними після ратифікації. Порухення продовжується (*Hutten-Czapska проти Польщі* [ВП], §§ 152-153).

197. Обмеження: сам по собі факт позбавлення особи її приватного житла або її власності є, в принципі, «одномоментною дією», яка не призводить до постійної ситуації «позбавлення» її прав (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 86 і посилання). Щодо окремого випадку позбавлення прав після 1945 р, спричиненого попереднім режимом, див. посилання, наведені у *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. проти Польщі* (déc.), §§ 55-62.

198. Характер порушення, що продовжується, також може бути встановлено стосовно будь-якої іншої статті Конвенції (щодо порушення статті 2 і смертної кари, до якої було засуджено заявників до критичної дати, див. *Paşcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], §§ 406-408).

б) Процесуальне зобов'язання на підставі статті 2 розслідувати заяви про смерть: провадження стосовно фактів поза межами часової юрисдикції Суду

199. Зникнення особи не є діянням або випадком «одномоментним» Зовсім навпаки, Суд вважає, що зникнення особи є окремим феноменом, що характеризується такою ситуацією, коли родичі постійно перебувають у ситуації непевності, відсутності пояснень та інформації про те, що сталося, а необхідні відомості щодо цього можуть бути свідомо приховані або перекручені. Крім того, наступний брак пояснень щодо того, що сталося зі зниклою особою і про місце її перебування, створює ситуацію, що постійно продовжується. Отже, доки долю зниклої особи не з'ясовано, потенційно існує зобов'язання процесуального розслідування; постійна відсутність такого розслідування вважатиметься постійним порушенням, навіть якщо є підстави вважати цю особу померлою (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], §§ 148-149) На застосування судової практики Varnava, див. *Palić проти Боснії і Герцеговини*, § 46.

в) Процесуальне зобов'язання за статтею 2 розслідувати випадки смерті: провадження щодо фактів, які не входять до часової юрисдикції Суду

200. Суд проводить розрізнення між зобов'язанням розслідувати підозрілу смерть або вбивство і зобов'язанням розслідувати підозріле зникнення.

Так, Суд розглядає позитивне зобов'язання проводити ефективне розслідування за статтею 2 Конвенції як окреме зобов'язання, що може покладатися на державу навіть якщо смерть передувала критичній даті (*Šilih проти Словенії* [ВП], §§ 159, – справа стосується смерті, що передувала критичній даті, тоді як недоліки або бездіяльність, виявлені у цьому провадженні, стосуються пізнішого періоду). Часова юрисдикція Суду для перевірки дотримання таких зобов'язань здійснюється у встановлених ним межах, виходячи з принципу правової визначеності (*Šilih проти Словенії* [ВП], §§ 161-163. По-перше, лише дії і/або бездіяльність процедурного характеру, що мали місце після критичної дати, можуть стосуватися часової юрисдикції Суду (§ 162). По-друге, Суд уточнює, що для того, щоб процедурні зобов'язання могли застосовуватися, має існувати справжній зв'язок між смертю і набранням чинності Конвенцією щодо держави-відповідача. Таким чином, має бути встановлено, що значна частина процедурних зобов'язань – не лише ефективне розслідування обставин смерті цієї особи, але і застосування відповідної процедури з метою встановлення причин смерті та притягнення винних до відповідальності – були застосовані або мали б

застосовуватися після ратифікації Конвенції відповідною країною. Суд однак не виключає, що за деяких обставин цей зв'язок може також полягати у необхідності перевірити, чи гарантії Конвенції та цінності, у ній задекларовані, забезпечуються реально й ефективно (§ 163). Щодо подальшого застосування критерію «справжнього зв'язку», див., наприклад, *Şandru та інші проти Румунії*, § 57. Щодо застосування рішення у справі *Şilih*, див. *Çakir та інші проти Кіпру* (déc.).

201. У справі *Tuna проти Туреччини*, яка стосується смерті внаслідок катування, Суд вперше застосував критерії, встановлені у справі *Şilih*, розглянувши скарги заявників на недоліки процедури на підставі поєднання статей 2 і 3 Конвенції. Суд таким чином нагадав критерії щодо «відокремлюваності» процесуальних зобов'язань і, зокрема, стосовно двох критеріїв, які застосовуються з метою визначення юрисдикції Суду *ratione temporis*, якщо факти, що стосуються змісту статей 2 і 3, відбувалися, як у цій справі, в період поза межами його юрисдикції, тоді як факти, що стосуються процесуальної частини, тобто подальшого провадження, мали місце, принаймні частково, у період, що підлягає його юрисдикції.

d) Врахування попередніх фактів

202. Суд вважає, що він може «враховувати факти, що передували ратифікації Конвенції, у випадку, якщо їх можна вважати такими, що спричинили ситуацію, яка продовжувала існувати і після цієї дати або якщо вони є важливими для розуміння фактів, що відбулися після цієї дати» (*Broniowski проти Польщі* (déc.) [ВП], § 74).

e) Незавершена процедура або ув'язнення, що триває

203. Особлива ситуація складається, коли йдеться про скарги, пов'язані з тривалістю судового провадження (пункт 1 статті 6), розпочатого до ратифікації, яке продовжується після цієї дати. Незважаючи на те, що його юрисдикція обмежується періодом після критичної дати, Суд неодноразово брав до уваги факти, що мали місце до цієї дати з метою загальної орієнтації *Humen проти Польщі* [ВП], §§ 58-59; *Foti та інші проти Італії*, § 53).

Це стосується також справ щодо тимчасового тримання під вартою (пункт 3 статті 5; *Klyakhin проти Росії*, §§ 58-59) або умов перебування під вартою (стаття 3) (*Kalashnikov проти Росії*, § 36).

204. Коли йдеться про справедливість судового розгляду, Суд може перевірити, чи недоліки провадження можуть бути компенсовані за рахунок процесуальних гарантій, наданих розслідуванням до критичної дати (*Barberà, Messegué i Jabardo проти Іспанії*, §§ 61 та 84). Діючи таким чином, судді Європейського суду оцінюють судовий розгляд у цілому (див. також *Kerojärvi проти Фінляндії*, § 41).

205. Скарги на судовий розгляд на підставі пункту 5 статті 5 не входять до часової юрисдикції Суду, якщо позбавлення волі відбулося до дати набрання чинності Конвенцією (*Korizno проти Латвії* (déc.)).

f) Право на відшкодування у випадку судової помилки

206. Суд заявив про свою компетенцію у розслідуванні скарги за статтею 3 Протоколу № 7 стосовно засудження, що передувало критичній даті, оскільки скасування цього засудження відбулося після критичної дати (*Matveïev проти Росії*, § 38).

D. Несумісність *ratione materiae*

Стаття 35 § 3 а) – Критерії прийнятності

«3. Суд визнає непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що:

а) ця заява є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї і які подаються йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішується Судом.»

207. Сумісність з Конвенцією *ratione materiae* заяви або скарги впливає з матеріальної юрисдикції Суду. Для того, щоб скарга була сумісною з Конвенцією *ratione materiae*, потрібно, щоб право, на яке посилається заявник, захищалося Конвенцією або протоколами до неї, які набрали чинності. Наприклад, заяви є несумісними, якщо вони стосуються права на отримання водійських прав (*X проти ФРН* (déc.) (№ 7462/76)) права на самовизначення (*X проти Нідерландів*), та права на в'їзд і проживання у договірній державі особам, що не є громадянами цієї держави (*Peñafiel Salgado проти Іспанії*), оскільки ці права не входять до переліку прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

208. Хоча до компетенції Суду не входить розгляд стверджуваних порушень прав, що захищаються іншими міжнародними договорами, при визначенні термінів та понять у тексті Конвенції Суд може і повинен враховувати й інші елементи міжнародного права (*Demir i Baykara проти Туреччини* [ВП], § 85).

209. Суд зобов'язаний розглядати питання, чи має він юрисдикцію *ratione materiae*, на кожній стадії провадження незалежно від того, чи має уряд право висловити своє заперечення з цього приводу (*Tănase проти Молдови* [ВП], § 131).

210. Заяви стосовно положення Конвенції, по відношенню до якого держава-відповідач зробила застереження, визнаються несумісними з Конвенцією *ratione materiae* (див., наприклад, *Kozlova i Smirnova проти Лаввії*) за умови, що це застереження вважається Судом дійсним для цілей статті 57 Конвенції (див. *Belilos проти Швейцарії*), в якій тлумачна декларація вважається недійсною).

211. Більш того, Суд не має юрисдикції *ratione materiae* розглядати, чи дотрималась Договірна Сторона своїх зобов'язань, покладених на неї одним із рішень Суду. Суд не може розглядати скарги такого типу, не зазіхаючи на повноваження Комітету Міністрів Ради Європи, який наглядає за виконанням рішень в силу статті 46 пункту 2 Конвенції. Однак, роль Комітету Міністрів у цій сфері не означає, що заходи, вжиті державою-відповідачем для виправлення ситуації в разі порушення прав людини, не можуть порушити нове питання, не вирішене судовим рішенням, що стане предметом нової заяви, яка може бути розглянута Судом (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 62). Іншими словами, Суд може прийняти до розгляду скаргу, якщо виконання одного з рішень Суду спричинило нове порушення Конвенції та було порушено нове провадження на національному рівні. (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 62; *Lyons проти Сполученого Королівства* (déc.)).

212. Однак, переважна більшість рішень, якими заяви визнаються непринятними на підставі несумісності *ratione materiae*, стосуються обсягу застосування статей Конвенції та Протоколів до неї, зокрема, статті 6 (право на справедливий судовий

розгляд), статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції), та статті 1 Протоколу № 1 (захист права власності).

1. Поняття «цивільних прав і обов'язків»

Стаття 6 § 1 – Право на справедливий судовий розгляд

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (...).»

а) Загальні вимоги до застосування пункту 1 статті 6

213. Поняття цивільні права і обов'язки не може тлумачитись лише посиланням на національне право держави-відповідача: це «автономне» поняття, що впливає з Конвенції. Пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується незалежно від статусу сторін, законодавства, що регулює вирішення спору, та компетентного органу, який має юрисдикцію стосовно цього спору (*Georgiadis проти Греції*, § 34).

214. Однак, принцип, на підставі якого автономні поняття, що містяться в Конвенції, мають тлумачитися у світлі сучасних умов, не надає Суду повноваження тлумачити пункт 1 статті 6 так, нібито прикметник «цивільні» (з обмеженнями, які цей прикметник обов'язково накладає на категорію «прав і обов'язків», до яких застосовується ця стаття) відсутній у цьому тексті (*Ferrazzini проти Італії* [ВП], § 30).

215. Застосування пункту 1 статті 6 до цивільних справ, по-перше, залежить від існування спору. По-друге, спір має стосуватися «прав і обов'язків» які, як можна стверджувати, визнаються згідно з внутрішнім правом. Зрештою, ці «права і обов'язки» мають бути «цивільними» в значенні Конвенції, хоча самою статтею 6 не визначається їх конкретний зміст у правових системах договірних держав.

б) Термін «спір»

216. Терміну «спір» має даватися матеріальне визначення, а не формальне (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere проти Бельгії*, § 40). Необхідно, звертаючи менше уваги на вжиту термінологію, уважніше вивчати реальні обставини, пов'язані з кожною конкретною справою (*там само*, § 40; *Gorou проти Греції (№ 2)* [ВП], §§ 27 і 29). Стаття 6 не застосовується до процедури, пов'язаної виключно з випадками відсутності розбіжностей стосовно положень права, тобто в якій відсутні змагальні інтереси, яка не стосується судового спору і є односторонньою (*Alaverdyan проти Вірменії* (реш.), §33).

217. «Спір» має бути реальним та серйозним (*Sporrong i Lönnroth проти Швеції*, § 81). Ця вимога виключає, наприклад, цивільне провадження, порушене проти тюремної адміністрації на підставі просто присутності у в'язниці ВІЛ-інфікованих ув'язнених (*Skorobogatykh проти Росії* (déc.)). Суд визнав реальним «спір» у справі стосовно звернення заявника до державного прокурора з вимогою подати апеляцію щодо права, що було невід'ємною частиною всього провадження, до якого заявник долучився з цивільним позовом з метою отримання компенсації (*Gorou проти Греції (№ 2)* [ВП], § 35).

218. Спір може також стосуватися не лише фактичного існування права, а й також його обсягу або способу його здійснення (*Bentham проти Нідерландів*, § 32). Спір може стосуватися також питань щодо фактів.

219. Результат провадження має бути безпосередньо вирішальним для права, що розглядається. (наприклад, *Ulyanov проти України* (déc.)). Отже, слабкого зв'язку або віддалених наслідків недостатньо для того, щоб застосовувати пункт 1 статті 6.

Наприклад, Суд визнав, що провадження, яким оспорувалась законність подовження ліцензії на експлуатацію атомної електростанції, не підпадало під обсяг дії пункту 1 статті 6 тому, що зв'язок між рішенням про подовження строку ліцензії та правом на захист життя, фізичної недоторканності та майна був «занадто слабким і віддаленим», при цьому заявники не довели, що вони особисто наражались на небезпеку, яка була не лише конкретною, а й передусім неминучою (*Balmer-Schafroth та інші проти Швейцарії*, § 40; *Athanassoglou та інші проти Швейцарії* [ВП], §§ 46-55; див., нещодавнє рішення *Sdruzeni Jihoceske Matky проти Чеської Республіки* (déc.); стосовно скарги на завод про перевищення шумового порогу: *Zapletal проти Чеської Республіки* (déc.) або стосовно гіпотетичного впливу на екологію з боку заводу з переробки шахтних відходів: *Ivan Atanasov проти Болгарії*, §§ 90-95). Так само, провадження, в якому два працівники державного сектору оспорювали призначення одного зі своїх колег на посаду, могло мати лише віддалений ефект на їхні цивільні права (точніше, їхнє власне право на призначення – див. *Revel i Mora проти Франції* (déc.)).

220. Навпаки, Суд визнав пункт 1 статті 6 застосовним до справи про будівництво дамби, яка могла затопити село заявників (*Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії*, § 46) та до справи про надання дозволу на експлуатацію золотодобувного рудника з використанням вилуговування шляхом ціанірування біля селищ заявників (*Taşkin та інші проти Туреччини*, § 133; див. також *Zander проти Швеції*, §§ 24-25). Ще раніше у справі стосовно апеляції, поданої місцевою асоціацією захисту довкілля з вимогою судового перегляду дозволу на будівництво, Суд визнав наявність достатнього зв'язку між спором та правом, захисту якого вимагала ця юридична особа, зокрема, з огляду на статус асоціації та її засновників, та на факт, що мета, яку вони переслідували, була обмежена в просторі та щодо суті (*L'Erabliere A.S.B.L. проти Бельгії*, §§ 28-30).

с) Існування оспорюваного права у внутрішньому законодавстві

221. Стаття 6 не закріплює жодного конкретного змісту «права» у внутрішньому праві договірних держав і в принципі з метою вирішення, чи існує це право, Суд має звертатися до внутрішнього законодавства. Суд може вирішити, що такі права, як право на життя, на здоров'я, на здорове довкілля та право на повагу до майна визнаються у національному законодавстві (*Athanassoglou та інші проти Швейцарії* [ВП], § 44).

222. Право, що розглядається, повинно мати правову основу у національному законодавстві. Суд не може шляхом тлумачення пункту 1 статті 6 створити матеріальне цивільне право, що не має правової основи у відповідній державі (*Fayed проти Сполученого Королівства*, § 65).

223. Проте, той факт, чи має особа підстави для подання позову у вітчизняних судах, залежить не лише від змісту, власне кажучи, відповідного цивільного права, як його визначено у національному законодавстві, а й також від наявності процесуальних перешкод, що перешкоджають або обмежують можливості подання можливих позовів до суду. В останній категорії справ може застосовуватися пункт 1 статті 6 Конвенції (*Al-Adsani проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 46-47; *Fogarty проти Сполученого Королівства* [ВП], § 25). Хоча в принципі стаття 6 не може застосовуватися до матеріальних обмежень права, що існують згідно з національним законодавством (*Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], § 119).

224. При вирішенні питання, чи існує «цивільне право», і при визначенні кваліфікації його обмеження як матеріально-правового чи процесуального передусім мають враховуватися відповідні положення національного права та їх тлумачення національними судами (*Masson i Van Zon проти Нідерландів*, § 49). Потрібно детально розглядати, як саме внутрішнє право кваліфікує конкретне обмеження, і зосереджувати увагу на реальності (*Van Droogenbroeck проти Бельгії*, § 38). Зрештою, остаточне

рішення Суду не завжди ретроспективно позбавляє скарги заявників можливості їх оспорювання (*Le Calvez проти Франції*, § 56). Наприклад, обмежений обсяг судового перегляду акту закордонної політики (повітряні бомбардування Сербії силами НАТО) не може ретроспективно позбавити позовної сили претензії заявників проти держави, оскільки внутрішні суди були вперше покликані виносити рішення щодо цього питання (*Markovic та інші проти Італії* [ВП], §§ 100-102).

225. Застосовуючи у світлі цих критеріїв відмінність між матеріальними обмеженнями та процесуальними перешкодами, Суд, наприклад, визнав такими, що підпадають під дію пункту 1 статті 6, цивільні позови, подані проти поліції (*Osman проти Сполученого Королівства*) або проти органів місцевої влади (*Z та інші проти Сполученого Королівства* [ВП]), і розглянув, чи є конкретне обмеження (імунітет від обвинувачення або звільнення від відповідальності) пропорційним у світлі пункту 1 статті 6. З іншого боку, Суд ухвалив, що звільнення від цивільної відповідальності, яке надається військовослужбовцям збройних сил урядом, походить від матеріально-правового обмеження і, отже, не визнається внутрішнім «правом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції (*Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], § 124; див. також *Hotter проти Австрії* (déc.) та *Andronikashvili проти Грузії* (déc.)).

226. Заявники також повинні мати обґрунтовані вимоги щодо права, що визнається в національному законодавстві. Суд погодився з тим, що асоціації також підпадають під захист пункту 1 статті 6, якщо вони вимагають визнання конкретних прав та інтересів своїх членів (*Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії*, § 45), або навіть специфічних прав, вимагати яких вони можуть як юридичні особи (такі, як право «громадськості» на інформацію або на участь у прийнятті рішень стосовно охорони довкілля – див. *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox проти Франції* (déc.)), або якщо позов асоціації не може розглядатися як *actio popularis* (*L'Erablière A.S.B.L. проти Бельгії*).

227. Якщо законодавство закріплює певні умови для зарахування на посаду, кандидат, який задовольняє ці умови, має право бути зарахованим на цю посаду (*De Moor проти Бельгії*, § 43). Наприклад, якщо заявник має захищене позовом право щодо того, що його кваліфікація відповідає правовим вимогам для реєстрації як лікаря, застосовується стаття 6 (*Chevrol проти Франції*, п. 55; див., навпаки, *Bouilloc проти Франції* (déc.)). У будь-якому разі, якщо законність провадження стосовно цивільного права оспорюється судовим засобом, яким заявник вже скористався, слід зробити висновок про існування «спору» стосовно «цивільного права» навіть якщо зрештою буде визнано, що заявник не відповідав правовим вимогам (право продовжувати практику з медичної спеціалізації, яку він отримав за кордоном (*Kök проти Туреччини*, § 37)).

d) «Цивільний» характер права

228. Чи вважатиметься право цивільним чи ні у світлі Конвенції, має визначатися посиланням на матеріально-правовий зміст та вплив цього права - а не його правову класифікацію – згідно з внутрішнім правом відповідної держави. Під час здійснення своїх наглядових функцій Суд має також враховувати предмет і цілі Конвенції та національні правові системи інших договірних держав (*König проти Німеччини*, § 89).

229. У принципі застосовність пункту 1 статті 6 до спорів між фізичними особами, які класифікуються як цивільні у внутрішньому праві, не оспорюється у Суді (щодо справ про розлучення подружжя див. *Airey проти Ірландії*, § 21).

е) Приватний характер права: майновий вимір

230. Суд вважає, що дія пункту 1 статті 6 поширюється на провадження, які у внутрішньому праві кваліфікуються як «справи публічного права», результати яких є вирішальними для особистих прав та обов'язків. Наприклад, такі провадження можуть стосуватися дозволів на продаж землі (*Ringeisen проти Австрії*, § 94), на управління приватною клінікою (*König проти Німеччини*, §§ 94-95), на будівництво (див., наприклад, *Sporrong i Lönnroth проти Швеції*, § 79), на володіння та користування релігійною спорудою (*Paroisse Greco Catholique Sâmbata Bihor проти Румунії*, § 65), адміністративний дозвіл у зв'язку з вимогами до здійснення певної діяльності (*Bentham проти Нідерландів*, § 36) або ліцензії на відпуск спиртних напоїв (*Tre Traktörer AB проти Швеції*, § 43; спір стосовно виплати відшкодування у разі захворювання або нещасного випадку на роботі (*Chaudet проти Франції*, § 30).

На таких самих підставах стаття 6 застосовується до дисциплінарних проваджень перед професійними органами, коли особа наражається на небезпеку бути позбавленою права на здійснення професійної діяльності (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere проти Бельгії*), позовів проти держави у випадках недбалого виконання обов'язків (*X проти Франції*), позову з вимогою скасування рішення, що порушує права заявника (*De Geouffre de la Pradelle проти Франції*), адміністративне провадження стосовно заборони ловити рибу у водах заявників (*Alatulkkila та інші проти Фінляндії*, § 49) і провадження щодо присудження тендеру, в якому цивільне право – таке як право не бути підданим дискримінації на підставі релігійних вірувань або політичних поглядів під час участі в конкурсі на отримання контракту на виконання державних робіт (*Tinnelly & Sons та інші i McElduff та інші проти Сполученого Королівства*, § 61; див., навпаки, *I.T.C. проти Мальти* (déc.)).

231. Пункт 1 статті 6 застосовується до скарги сторони, що подає цивільний позов у кримінальній справі (*Perez проти Франції* [ВП], §§ 70-71), крім випадку цивільного позову, поданого виключно з метою особистої помсти або з цілями покарання (*Sigalas проти Греції*, § 29; *Mihova проти Італії* (déc.)). Конвенція не гарантує жодного права обвинувачувати та призначати покарання за вчинення кримінального правопорушення. Для того, щоб на нього поширювалась дія Конвенції, це право має бути невідемним від здійснення потерпілим права на подання цивільного позову на підставі внутрішньоно законодавства, навіть якщо це здійснюється з метою символічної компенсації або для захисту цивільного права, такого, як право на «добру репутацію» (*Perez проти Франції* [ВП], § 70; див. також щодо символічної суми (*Gorou проти Греції (№ 2)* [ВП], § 24). Отже, стаття 6 застосовується до проваджень стосовно скарг сторони, що подає цивільний позов, з моменту, коли скаржник включається як цивільна сторона, якщо він не відмовився від свого права на компенсацію чітко і однозначно.

232. Пункт 1 статті 6 також застосовується до цивільних позовів, в яких вимагається компенсація за стверджуване брутальне поведіння з боку агентів держави (*Aksoy проти Туреччини*, § 92).

ф) Поширення на інші види спорів

233. Суд постановив, що пункт 1 статті 6 застосовується до спорів стосовно соціальних питань, у тому числі проваджень, що стосуються звільнення працівника приватною фірмою (*Buchholz проти Німеччини*), проваджень, що стосуються надання пільг соціального страхування (*Feldbrugge проти Нідерландів*) чи надання матеріальної допомоги, навіть у випадках, коли не сплачувались пайові внески (*Salesi проти Італії*), а також провадження стосовно обов'язкових внесків до фонду соціального страхування (*Schouten i Meldrum проти Нідерландів*). У цих справах Суд дотримувався думки, що аспекти приватного права домінують над аспектами публічного права. Крім того, Суд

постановив, що існує подібність між правом на отримання матеріальної допомоги і правом на отримання компенсації від фундації приватного права за переслідування нацистами (*Woś проти Польщі*, § 76).

234. Спори стосовно державних службовців у принципі підпадають під сферу дії пункту 1 статті 6. У рішенні у справі *Pellegrin проти Франції* [ВП], §§ 64-71, Суд запровадив критерій «функціональності». У своєму рішенні у справі *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], §§ 50-62, він вирішив втілити новий підхід. Цей принцип полягає в тому, що якщо припускається, що стаття 6 є застосовною, держава-відповідач повинна довести, що заявник-державний службовець, по-перше, не має права на доступ до суду згідно з національним законодавством і, по-друге, таке виключення з права згідно зі статтею 6 для цього державного службовця є виправданим. Якщо ж заявник мав доступ до суду згідно з національним законодавством, стаття 6 є застосовною (навіть до офіцерів строкової військової служби та їхніх позовних вимог, поданих до військових судів, див. *Pridatchenko та інші проти Росії*, § 47). Що стосується другого критерію, це виключення має бути виправданим «об'єктивними підставами в інтересах держави», що зобов'язує державу довести, що предмет спору, який розглядається, стосується здійснення державної влади, або що він поставив під сумнів особливий зв'язок між державним службовцем та державою. Отже, у принципі не може бути виправдання виключенню з гарантій статті 6 звичайних трудових спорів, таких, як спори, що стосуються заробітної плати, допомоги чи аналогічних прав на підставі особливого характеру стосунків між конкретним державним службовцем та державою, про яку йдеться (див. наприклад, спір стосовно права поліцейських на спеціальні надбавки у рішенні у справі *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП]). Нещодавно у світлі критеріїв, закріплених у справі *Eskelinen*, Суд визнав пункт 1 статті 6 застосовним до провадження з приводу несправедливого звільнення працівником посольства (секретаря та оператора комутатора посольства у Польщі, див. *Cudak проти Литви* [ВП], §§ 44-47), префектом поліції (*Šikić проти Хорватії*, §§ 18-20) або військовим офіцером у військових трибуналах (*Vasilchenko проти Росії*, §§ 34-36), провадження стосовно права на отримання посади помічника депутата парламенту (*Savino та інші проти Італії*), дисциплінарного провадження проти судді (*Oluji проти Хорватії*), щодо скарги прокурора на рішення президента про переведення на іншу роботу (див. *Zalli проти Албанії* (déc.), та інші наведені посилення), і скарги на провадження стосовно професійної кар'єри податкового чиновника (право брати участь у внутрішньому конкурсі на підвищення посади: *Fiume проти Італії*, §§ 33-36).

235. На спори в судах конституційної юрисдикції також може поширюватися дія статті 6, якщо конституційне провадження має вирішальне значення на результат спору (стосовно «цивільного» права) у звичайних судах (*Ruiz-Mateos проти Іспанії*). Таким не є випадок судових спорів стосовно президентського декрету, що надає громадянство в порядку виключення третій особі або декрету стосовно визначення можливості констатувати порушення присяги президентом у пунктах, що не стосуються його прав і обов'язків цивільного характеру: *Paksas проти Литви* [ВП], §§ 65-66. Стосовно застосування пункт 1 статті 6 до тимчасового заходу, вжитого Конституційним судом: *Kübler проти Німеччини*, §§ 47-48.

236. Зрештою, стаття 6 є також застосовною до інших, не власне майнових питань, таких, як охорона довкілля, де можуть виникати спори, пов'язані з правом на життя, здоров'я та безпечне довкілля (*Taşkın та інші проти Туреччини*), відданням на виховання дітей (*McMichael проти Сполученого Королівства*), з особливостями шкільного навчання дітей: *Ellès та інші проти Швейцарії*, §§ 21-23), з правом на встановлення батьківства (*Alaverdyan проти Вірменії* (déc.), § 33), з правом на свободу (*Laidin проти Франції* (№ 2)), з умовами утримання ув'язнених (наприклад, спори

обмеження на права ув'язнених (наприклад, спори стосовно обмежень, яким піддаються в'язні внаслідок того, що їх поміщають у камеру суворого режиму (*Enea проти Італії* [ВП], §§ 97-107), або у спеціально убезпечену камеру (*Stegarescu u Bahrin проти Португалії*), або дисциплінарне провадження, щонайменше наслідком обмеження відвідувань ув'язненого членами його сім'ї, див. *Gülmez проти Туреччини*, § 30)), право на добру репутацію (*Helmers проти Швеції*), право на доступ до адміністративних документів (*Loiseau проти Франції* (déc.)) або скарга на запис власного прізвища до поліцейської картотеки, що впливає на репутацію, на право захисту свого майна і на можливість знайти роботу і таким чином заробляти собі на життя (*Pocius проти Литви*, §§ 38-46; *Užkauskas проти Литви*, §§ 32-40), право входити до асоціації (*Sakellardopoulos проти Греції* (déc.)) – так само, провадження стосовно реєстрації асоціації стосується цивільних прав, навіть якщо з точки зору національного законодавства питання про свободу асоціацій належить до публічного права: *Aręh Üldžötteinek Szövetsége та інші проти Угорщини*, §§ 34-35) – і зрештою право на продовження навчання з метою отримання вищої освіти (*Emine Araç проти Туреччини*, §§ 18-25) що є ще більш правомірним, коли йдеться про початкову освіту (*Oršuš та інші проти Хорватії* [ВП], § 104). Таке розширення сфери дії статті 6 дозволить Суду розглядати цивільну частину статті 6 як таку, що охоплює не лише майнові права, але й права людини особистого характеру.

g) Виключені питання

237. Простого доведення, що спір має матеріальний характер, само по собі недостатньо для того, щоб пункт 1 статті 6 у цивільному аспекті став застосовним до справи (*Ferrazzini проти Італії* [ВП], § 25).

238. Справи, на які не поширюється дія статті 6, включають провадження щодо оподаткування: податкові справи все ще становлять основне ядро прерогатив державних повноважень, при цьому продовжує домінувати публічний характер стосунків між платником податків і громадою (*Ferrazzini проти Італії* [ВП], § 29). Так само виключаються спрощені провадження стосовно сплати мита (*Emesa Sugar N.V. проти Нідерландів* (déc.)).

239. Так само у сфері імміграції, стосовно в'їзду, перебування і виселення іноземців, якщо йдеться про процедури стосовно надання політичного притулку або депортації (заява щодо наказу про скасування припису про депортацію: див. *Maouiа проти Франції* [ВП], § 38; екстрадиції: див. *Peñafiel Salgado проти Іспанії* (déc.) та *Andronikashvili проти Грузії* [ВП], §§ 81-83; позов шукача притулку з вимогою відшкодування за відмову надати йому притулок: див. *Panjeheighalehei проти Данії* (déc.), попри можливі серйозні наслідки для особистого чи приватного життя або перспективи працевлаштування. Неприйнятність розповсюджується також на занесення іноземця до картотеки інформаційної системи Шенгенських угод: *Dalea проти Франції* (déc.). Право мати паспорт і право на національність не є правами цивільного характеру для цілей статті 6 (*Smirnov проти Росії* (déc.)). Однак, право іноземця звернутися за дозволом на працевлаштування може підпадати під дію статті 6 як для працедавця, так і для працівника, навіть якщо згідно з національним законодавством не має права звернення до суду з цього приводу, за умови, що те, з чим він стикається – просто процесуальна перешкода, що жодним чином не впливає на суть права (*Jurisc i Collegium Mehrerau проти Австрії*, §§ 54-62).

240. Згідно з рішенням *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], спори стосовно державних службовців не підпадають під дію статті 6, якщо дотримуватися двох встановлених критеріїв (див. параграф 229 вище). Це справа солдата, звільненого зі служби за недисциплінованість, який не може оскаржити це рішення в судах (*Suküt*

проти Туреччини (déc.)). Те саме застосовується до спору стосовно поновлення на посаді після виходу у відставку (*Арау проти Туреччини* (déc.)).

241. Зрештою, політичні права, такі як право виставляти свою кандидатуру на виборах і зберегти своє місце (виборчий спір: *Pierre-Bloch проти Франції*, § 50), право на пенсію як колишній депутат парламенту (*Рапон проти Франції* (déc.)), або право політичної партії здійснювати свою політичну діяльність (стосовно розпуску партії: *Refah Partisi (Партія Процвітання) та інші проти Туреччини* (déc.)) не можуть вважатися цивільними правами в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції. Так само, провадження, в якому НУО, що проводила спостереження на парламентських виборах, було відмовлено в доступі до документів, які не містили інформації стосовно самого заявника, не підпадає під дію пункт 1 статті 6 (*Geraguyun Khorhurd Akumb проти Вірменії* (déc.)).

Крім того, Суд нещодавно підтвердив, що право звітувати про питання, що обговорювалися публічно, не належить до цивільного права (*МакКай і BBC Scotland проти Сполученого Королівства*, §§ 20-22).

h) Застосування статті 6 до інших проваджень, крім основного судового розгляду

242. Попередні провадження у справах щодо застосування такого тимчасового засобу, як судова заборона, зазвичай не вважалися «вирішальними» для цивільних прав і обов'язків і, отже, як правило, не підпадали під захист статті 6 (див., між іншим, *Verlagsgruppe News GmbH проти Австрії* (déc.) і *Libert проти Бельгії* (déc.)). Однак, останнім часом Суд відійшов від своєї попередньої практики і запровадив новий підхід. У рішенні в справі *Micallef проти Мальти* [ВП], §§ 83-86, Суд встановив, що застосовність статті 6 до тимчасових засобів залежатиме від дотримання певних умов. По-перше, право, про яке йдеться, повинно бути «цивільним» у значенні Конвенції. По-друге, мають бути ретельно досліджені характер тимчасового засобу, його предмет і мета, а також їх вплив на право, про яке йдеться. Якщо тимчасовий засіб може вважатися ефективним для визначення цивільного права або обов'язку, що розглядаються, стаття 6 є застосовною незалежно від тривалості дії цього тимчасового засобу.

Стаття 6 застосовується також до тимчасового провадження, яке має ту саму мету, що й основне провадження, якщо ухвала суду має виконуватися негайно і стосується того самого права: *R.T.V.F. проти Бельгії*, §§ 64-65.

243. Послідовне кримінальне та цивільне провадження. Якщо внутрішнім правом передбачено, що провадження складається з двох стадій – перша, на якій суд ухвалює, чи існує право на відшкодування, і друга, на якій суд визначає його розмір – тоді для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції розумно вважати, що це цивільне право не було «визначеним» до вирішення питання щодо точної суми, визначення права містить у собі не лише ухвалу стосовно існування права, а й стосовно обсягу або способу його здійснення, що звичайно включає оцінювання обсягу відшкодування (*Torri проти Італії*, § 19).

244. Виконання судових рішень. Пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується до всіх стадій судового провадження щодо «спорів з приводу цивільних прав і обов'язків», не виключаючи стадії після постановлення рішення щодо суті. Отже, виконання будь-якого рішення суду має вважатися невід'ємною частиною «судового розгляду» для цілей статті 6 (*Hornsby проти Греції*, § 40; *Romanozuk проти Франції*, § 53; у якій йдеться про виконання рішення, що дозволяє стягнення за аліментними зобов'язаннями). Незалежно від того, чи є застосовною стаття 6 до початкового провадження, забезпечення виконання рішення, яким визначаються права цивільного характеру, необов'язково має

впливати з провадження, до якого є застосовною стаття 6 (*Вуї проти Хорватії*, § 19). *Exequatur* (виконання рішення іноземного суду) щодо конфіскації підпадає під дію статті 6 лише в її цивільному аспекті (*Saccoccia проти Австрії* (dés.)).

245. Вимоги поновити провадження. Стаття 6 не застосовується до проваджень стосовно заяви з вимогою поновити цивільне провадження, яке було припинено остаточним рішенням (*Sablon проти Бельгії*, § 86). Це міркування застосовується також до заяви з клопотанням відкрити нове провадження після того, як Суд визнав порушення Конвенції (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 24). Залишається ще один, абсолютно винятковий випадок, коли провадження стосовно перегляду справи, так іменоване у національному законодавстві, становило єдиний національний правовий засіб для того, щоб зробити спробу виправити порушення цивільних інтересів таким чином, щоб рішення вважалось визначальним для «прав і зобов'язань цивільного характеру» заявника (*Melis проти Греції*, §§ 19-20).

2. Поняття «кримінального обвинувачення»

Стаття 6 § 1 – Право на справедливий суд

«1. Кожен має право на справедливий публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (...), який встановить (...) обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.»

а) Загальні принципи

246. Поняття «кримінального обвинувачення» має «автономне» значення, незважаючи на кваліфікацію, що використовується національними правовими системами держав-членів (*Adolf проти Австрії*, § 30).

247. Поняття «обвинувачення» має автономне значення в розумінні Конвенції. Отже, його можна визначити як «офіційне повідомлення, надане особі компетентним органом, яким стверджується, що вона вчинила кримінальне правопорушення», це визначення також залежить від наявності або відсутності «значного впливу на стан підозрюваного» (див., наприклад, *Deweer проти Бельгії*, §§ 42 і 46, та *Eckle проти Німеччини*, § 73). Отже, наприклад, заяви, зроблені особою під час звичайної перевірки на дорозі, без повідомлення цій особі причини, чому її допитують, або про характер та підставу підозри стосовно неї або якщо їй не сказали, що її заяви можуть бути використані проти неї, могли «значною мірою вплинути» на її положення, хоча її офіційно не обвинувачували у вчиненні кримінального правопорушення (*Aleksandr Zaichenko проти Росії*, § 43). Суд постановив також, що якщо затриману особу змушують присягнутися щодо надання виключно правдивих свідчень ще до того, як її починають допитувати в якості свідка, це вже є предметом «кримінального обвинувачення» і ця особа має право зберігати мовчання (*Brusco проти Франції*, §§ 46-50).

248. Що стосується автономного поняття «кримінального», Конвенція не проти діяльності Договірних Сторін, спрямованої на «декриміналізацію». Проте, правопорушення, що кваліфікуються після декриміналізації як «регуляторні», можуть підпадати під автономне поняття «кримінального» правопорушення. Якщо виключення цих правопорушень залишати на розсуд держав, це може призвести до результатів, несумісних із об'єктом та цілями Конвенції (див. *Öztürk проти Німеччини*, § 49).

249. Відправна точка для оцінювання застосовності кримінального аспекту статті 6 Конвенції ґрунтується на критеріях, окреслених у рішенні в справі Енгел та інші (*Engel та інші проти Нідерландів*, §§ 82-83): (1) кваліфікація згідно з внутрішнім правом;

(2) характер правопорушення; (3) тяжкість покарання, якому особа, що вчинила його, ризикує бути підданою.

250. Перший критерій має відносну вагу і слугує лише відправною точкою. Якщо внутрішнє право кваліфікує це правопорушення як кримінальне, тоді це буде вирішальним. Якщо це не так, Суд у випадках відсутності такої кваліфікації розглядає те, що знаходиться поза межами національної кваліфікації та досліджує матеріально-правову реальність процедури, про яку йдеться.

251. При оцінюванні другого критерію, який вважається важливішим (*Jussila проти Фінляндії* [ВП], § 38), можуть враховуватися такі чинники:

- чи спрямована правова норма, про яку йдеться, виключно на конкретну групу чи вона має загальнообов'язковий характер (*Bendenoun проти Франції*, § 47);
- чи це провадження здійснюється державним органом, що має передбачені законом повноваження щодо забезпечення виконання (*Benham проти Сполученого Королівства* [ВП], § 56);
- чи виконує ця правова норма каральну чи стримуючу функцію (*Öztürk проти Німеччини*, § 53; *Bendenoun проти Франції*, § 47);
- чи залежить призначення покарання від встановлення вини (*Benham проти Сполученого Королівства*, § 56);
- як аналогічні процедури кваліфікуються в інших державах-членах Ради Європи (*Öztürk проти Німеччини*, § 53);
- той факт, що правопорушення не має наслідком судимість, є важливим елементом, але не вирішальним, оскільки це зазвичай відображає кваліфікацію згідно з внутрішнім правом (*Ravnsborg проти Швеції*, § 38).

252. Третій критерій визначається посиланням на максимальне потенційне покарання, передбачене відповідним застосовним законом (*Campbell і Fell проти Сполученого Королівства*, § 72; *Demicoli проти Мальти*, § 34).

253. Другий і третій критерії, сформульовані в рішенні у справі *Engel*, є альтернативними і необов'язково кумулятивними; для того, щоб Суд постановив, що стаття 6 є застосовною, достатньо, щоб правопорушення, яке розглядається, вважалось за своїм характером «кримінальним» з точки зору Конвенції або щоб за це правопорушення особа підпадала під санкцію, яка за своїм характером та мірою тяжкості належала б загалом до «кримінальної» сфери (*Öztürk проти Німеччини*, § 54; *Lutz проти Німеччини*, § 55). Проте, якщо окремих аналіз кожного з критеріїв не надає можливості дійти чіткого висновку щодо існування кримінального обвинувачення, може застосовуватися кумулятивний підхід (*Bendenoun проти Франції*, § 47).

254. При використанні термінів «кримінальне обвинувачення» та «вчинення кримінального правопорушення» три пункти статті 6 посилаються на аналогічні ситуації. Таким чином, тест щодо застосовності статті 6 в її кримінальному аспекті є однаковим для цих трьох пунктів.

б) Застосування загальних принципів

Дисциплінарні процедури

255. Порушення військової дисципліни, особи, покарані шляхом перебування у дисциплінарній частині упродовж кількох місяців, підпадають під дію кримінального аспекту статті 6 Конвенції (*Engel та інші проти Нідерландів*, § 85). Навпаки, суворий арешт на два дні був визнаний надто коротким за тривалістю, щоб вважатися таким, що належить до сфери «кримінального права» (*Engel та інші проти Нідерландів*, § 85).

256. Стаття 6 Конвенції є вочевидь застосовною до проваджень у військовому суді (*Findlay проти Сполученого Королівства*, § 69).

257. Що стосується професійних дисциплінарних проваджень, питання залишається відкритим, бо Суд не вважав необхідним виносити ухвалу щодо цього питання і дійшов висновку, що це провадження підпадає під дію цивільно-правового аспекту (*Albert i Le Compte проти Бельгії*, § 30). У випадку дисциплінарного провадження, що мало наслідком вимушену відставку державного службовця, Суд визнав, що таке провадження не було «кримінальним» у розумінні статті 6, оскільки внутрішнім органам влади вдалося утримувати своє рішення в чисто адміністративній сфері (*Moulet проти Франції* (déc.)).

258. З «належним урахуванням» пенітенціарного контексту та особливого тюремного режиму стаття 6 може застосовуватися до порушень тюремної дисципліни, враховуючи характер обвинувачень та характер і суворість покарання (обвинувачення в погрозі вбити інспектора служби пробації та нападі на тюремного наглядача, що мали наслідком 47 додаткових днів утримування під вартою, відповідно в *Ezeh i Connors проти Сполученого Королівства* [ВП], § 82; див. навпаки *Štitić проти Хорватії*, §§ 51-63, в якому було постановлено, що стаття 6 не є застосовною до дисциплінарного провадження, яке мало наслідком покарання у вигляді ув'язнення в одиночній камері на сім днів та обмеження на пересування заявника у межах в'язниці на три місяці, без подовження строку ув'язнення).

259. Проте, на провадження стосовно пенітенціарної системи як такої не поширюється дія кримінально-правового аспекту статті 6. Отже, поміщення ув'язненого в штрафний ізолятор не стосується кримінального обвинувачення; доступ до суду з метою оскарження такої міри покарання та обмежень, що супроводжують її, слід розглядати в цивільно-правовому аспекті пункту 1 статті 6. (*Enea проти Італії* [ВП], § 98).

260. Вважається, що покарання, призначене судом згідно з правилами суду, що регулюють порушення порядку під час судового засідання (неповага до суду), не підпадає під дію статті 6, тому що це провадження близьке до здійснення дисциплінарних повноважень (*Ravnsborg проти Швеції*, § 34; *Putz проти Австрії*, §§ 33-37). Проте, характер та суворість покарання можуть зробити статтю 6 застосовною до засудження за неповагу до суду, якщо вона кваліфікується у внутрішньому праві як кримінальне правопорушення (*Kyprianou проти Кіпру* [ВП], §§ 61-64, стосовно покарання у вигляді п'ятиденного ув'язнення) або регуляторне правопорушення (*Zaicevs проти Латвії*, §§ 31-36, або стосовно покарання у вигляді триденного адміністративного арешту).

261. Стосовно порушення таємниці судового слідства має бути відмінність, з одного боку, між особами, які більше, ніж інші, зобов'язані дотримуватися таємниці слідства, такі як судді, адвокати та всі інші, тісно пов'язані з функціонуванням судів, та, з іншого боку, сторонами, що знаходяться поза межами дисциплінарної сфери судової системи (*Weber проти Швейцарії*, §§ 33-34).

262. Стосовно неповаги до парламенту Суд розрізняє повноваження законодавчого органу приймати рішення стосовно порушення привілеїв його членів, з одного боку, та його ширшу компетенцію щодо застосування санкцій до не членів парламенту за дії, що відбуваються в інших місцях, з другого боку. Перші повноваження можуть розглядатися як дисциплінарні за своїм характером, у той час як останні Суд вважає кримінальними з урахуванням загального застосування і суворості застосовного потенційного покарання (ув'язнення строком до 60 днів та штраф у справі *Demicoli проти Мальти*, § 32).

Адміністративні, податкові, митні провадження та з питань конкурентного права

263. Наступні адміністративні правопорушення підпадають під дію кримінально-правового аспекту статті 6:

- Порушення правил дорожнього руху, карані штрафом або позбавленням водійських прав, таких, як штрафні бали чи дискваліфікація, карані штрафом або позбавленням водійських прав (*Lutz проти Німеччини*, § 182; *Schmautzer проти Австрії*; *Malige проти Франції*);
- малозначні правопорушення, що стосуються порушення громадського порядку (*Laiko проти Словаччини*);
- правопорушення проти законодавства про соціальне забезпечення (неповідомлення про працевлаштування, попри невеликий розмір штрафу, що призначається в таких випадках, *Hüseyin Turan проти Туреччини*, §§ 18-21).

264. Навпаки, Суд не вважає статтю 6 застосовною до такого запобіжного заходу, як негайне вилучення водійських прав (*Escoubet проти Бельгії* [ВП]).

265. Було постановлено, що стаття 6 є застосовною до проваджень стосовно додаткового оподаткування на підставі таких елементів: (1) якщо закон, яким закріплюється стягнення додаткових податків, поширюється на всіх громадян як платників податків; (2) що цей додатковий податок не є грошовою компенсацією шкоди, в основному діє як покарання з метою стримування від повторних порушень; (3) що він призначається згідно із загальним правилом з метою стримування і як каральний засіб; (4) що розмір додаткового податку була значною (*Bendenoun проти Франції*). Кримінального характеру правопорушення може бути достатньо для того, щоб стаття 6 була застосовною попри невелику суму додаткового податку (десять відсотків від переглянутого податкового зобов'язання *Jussila проти Фінляндії* [ВП], § 38).

266. Проте, стаття 6 не поширюється ні на провадження стосовно «чистого» оподаткування, ні на провадження стосовно відсотків за прострочення платежу, оскільки в обох цих випадках вони розраховані в основному на надання компенсації за шкоду, завдану податковим органам, а не на стримування від вчинення повторного правопорушення (*Mieg de Boofzheim проти Франції* (déc.)).

267. Було постановлено, що стаття 6 в її кримінально-правовому аспекті є застосовною до справ про митні правопорушення (*Salabiaku проти Франції*), до конкурентного права (*Société Stenuit проти Франції*) і до покарань, призначених судом, який має юрисдикцію щодо вирішення фінансових справ (*Guisset проти Франції*).

Політичні питання

268. Виборчі санкції, такі, як заборона висувати свою кандидатуру на виборах і обов'язок сплатити до державної скарбниці суму надлишкових витрат на виборчу кампанію, не підпадають під кримінально-правовий аспект статті 6 (*Pierre-Bloch проти Франції*, §§ 53-60).

269. Провадження, пов'язані з розпуском політичних партій, стосуються політичних прав, і відповідно, на них не поширюється дія пункту 1 статті 6 (*Refah Partisi (Партія Процвітання) та інші проти Туреччини* (déc.)).

270. Суд постановив, що стаття 6 не застосовується до слідчих комісій, створених парламентом, оскільки ці органи розслідують питання загального та державного інтересу (див. *Giovanni Montera проти Італії* (déc.)).

271. Що стосується процедури люстрації, Суд нещодавно дійшов висновку, що у випадках, коли переважають кримінально-правові аспекти (характер правопорушення –

неправдива декларація щодо люстрації – характер та суворість покарання – заборона обіймати певні посади упродовж тривалого строку), ці провадження можуть підпадати під сферу дії кримінально-правового аспекту статті 6 Конвенції (*Matyjek проти Польщі* (déc.); див., навпаки *Sidabras i Džiautas проти Литви* (ріш)).

272. Було вирішено, що стаття 6 не застосовується у кримінальній частині до процедури імпідменту президента Республіки за звинуваченням у серйозному порушенні Конституції (*Paksas проти Литви* [ВП], §§ 66-67).

Вислання і екстрадиція

273. Процедури вислання іноземців не підпадають під дію кримінально-правового аспекту статті 6, попри той факт, що вони можуть бути порушені в контексті кримінальної справи (*Maouiа проти Франції* [ВП], § 39). Такий само винятковий підхід застосовується до проваджень з приводу екстрадиції (*Peñafiel Salgado проти Іспанії* (déc.)) проваджень стосовно європейського ордеру на арешт (*Monedero Angora проти Іспанії* (déc.)).

274. І навпаки, заміна тюремного ув'язнення на депортацію та заборону на перебування на території держави строком на 10 років, якщо особі не було надано можливості висловлювати свої погляди, не враховувалися жодні обставини, крім майже автоматичного застосування нового положення кримінального права, має вважатися як таке саме покарання, як і те, що було призначено під час першого засудження (*Gurguchiani проти Іспанії*, §§ 40 і 47-48).

Різні стадії кримінального провадження, додаткове провадження та подальші заходи

275. На заходи, що вживаються для запобігання безпорядкам чи злочинним діям, не поширюються гарантії статті 6 (спеціальний нагляд з боку поліції *Raimondo проти Італії*, § 43; або попередження, яке дає поліція неповнолітньому, який вчиняв непристойні напади на дівчаток у себе в школі, *R. проти Сполученого Королівства* (déc.)).

276. Стаття 6 Конвенції може застосовуватися до випадків примушування надавати свідчення навіть у відсутності будь-якого провадження або якщо заявника виправдано у головному провадженні (наприклад, якщо особу, зареєстровану як власника транспортного засобу, оштрафовано за відмову надати інформацію щодо особи водія, що нібито вчинив порушення правил дорожнього руху, хоча основне провадження так і не відбулося, див. *O'Halloran i Francis проти Сполученого Королівства* [ВП], § 35).

277. У принципі, пункт 1 статті 6 у його кримінально-правовому аспекті не вступає в дію у провадженнях стосовно заяв про надання правової допомоги (*Gutfreund проти Франції*, §§ 36-37).

278. У принципі, заходи стосовно конфіскації, які негативно впливають на майнові права третіх сторін у випадку відсутності будь-якої загрози кримінального провадження проти них, не є еквівалентними «визначенню кримінального обвинувачення» (захоплення літака у справі *Air Canada проти Сполученого Королівства*, § 54; конфіскація золотих монет у справі *AGOSI проти Сполученого Королівства*, §§ 65-66). Проте, адміністративне попередження та конфіскація публікації (що розпалює етнічну ворожнечу) з огляду на їх стримуючу та каральну мету та суворість покарання, відносяться до кримінально-правової сфери (*Balsytė-Lideikienė проти Литви*, § 61).

279. Що стосується досудової стадії (дізнання, слідство), Суд розглядає кримінальне провадження в цілому. Отже, деякі вимоги статті 6, такі як вимога розгляду в межах розумного строку чи права на захист, можуть стосуватися і цієї стадії провадження,

оскільки на справедливість судового розгляду, ймовірно, може серйозно вплинути недотримання цих вимог на першій стадії (*Imbrioscia проти Швейцарії*, § 36). Однак, спосіб застосування цих гарантій під час попереднього розслідування залежить від особливих рис провадження та обставин справи (*John Murray проти Сполученого Королівства* [ВП], § 62).

280. Хоча слідчі судді не визначають «кримінального обвинувачення», заходи, що вживаються ними, безпосередньо впливають на проведення та справедливість подальшого провадження, у тому числі на саме судовий розгляд. Відповідно, пункт 1 статті 6 може вважатися застосовним до процесу розслідування, який проводиться слідчим суддею, хоча деякі з процесуальних гарантій, передбачених пунктом 1 статті 6, можуть не застосовуватися (*Vera Fernández-Huidobro проти Іспанії*, §§ 108-114).

281. Припинення кримінального провадження з огляду на парламентську недоторканність. Оскільки стаття 6 Конвенції не гарантує права на конкретний результат кримінального провадження або, як наслідок, на швидке засудження чи виправдання після пред'явлення кримінального обвинувачення на підставі сформульованих обвинувачень, безсумнівно визнається право обвинуваченого на розгляд його справи в межах розумного строку, якщо судовий процес вже розпочався. Відповідно, неможливість для члена парламенту домогтися зняття парламентського імунітету для того, щоб захищати себе у кримінальному провадженні, яке було відстрочено до спливу його перебування на посаді, підпадає під сферу дії пункту 1 статті 6 (*Kart проти Туреччини* [ВП], §§ 67-70).

282. Статті 6 § 1 є застосовним до всіх проваджень стосовно вирішення будь-якого «кримінального обвинувачення», у тому числі на стадії призначення покарання (наприклад, провадження щодо конфіскації, що надає можливість національним судам оцінювати суму, яка має зазначатися у приписі щодо конфіскації, у справі *Phillips проти Сполученого Королівства*, § 39). Стаття 6 у її кримінально-правовому аспекті може також застосовуватися до провадження стосовно знесення будинку, побудованого без дозволу планувального органу, бо це знесення може вважатися «покаранням» (*Hamer проти Бельгії*, § 60; див., на підставі статті 7, конфіскація землі за незаконне будівництво у прибережній зоні у справі *Sud Fondi Srl u другие проти Італії* (déc.)). Однак, вона не є застосовною до провадження з метою приведення первісно призначеного покарання у відповідність із більш сприятливими положеннями нового Кримінального кодексу (*Nurmagomedov проти Росії*, § 50).

283. Провадження стосовно виконання покарань, такі, як провадження щодо застосування амністії (*Montcornet de Caumont проти Франції* (déc.)), провадження щодо умовного звільнення (*Aldrian проти Австрії* (déc.)), провадження щодо передання засуджених осіб на підставі Конвенції про передання засуджених *Szabó проти Швеції* (déc.), однак див. навпаки («*a contrario*») *Vuijen проти Німеччини*, §§ 40-45 через особливі обставини справи, або процедури, пов'язані з *exequatur* забезпеченням виконання рішення про конфіскацію, постановленого іноземним судом (*Saccoccia проти Австрії* (déc.)), не підпадають під сферу дії кримінально-правового аспекту статті 6.

284. Гарантії статті 6 в принципі застосовуються до розгляду касаційних скарг (перегляду рішень з питань права) (*Meftah та інші проти Франції* [ВП], § 40) і до конституційних проваджень (*Gast i Popp проти Німеччини*, §§ 65-66; *Caldas Ramirez de Arrellano проти Іспанії* (déc.)), якщо таке провадження є наступною стадією відповідних кримінальних проваджень та їх результати можуть бути вирішальними для засуджених осіб.

285. Зрештою, стаття 6 не застосовується до провадження з приводу нового розгляду справи, тому що якщо особа, вирок щодо якої став остаточним, звертається з

клопотанням про новий розгляд цієї справи, вона не є «обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення» в розумінні статті 6 (*Fischer проти Австрії* (déc.)). Лише нове провадження після того, як клопотання про відкриття нової справи було задоволено, може вважатися таким, що стосується вирішення кримінального обвинувачення (*Löffler проти Австрії*, §§ 18-19). Так само, стаття 6 не застосовується до клопотання про повторне відкриття кримінального провадження внаслідок констатації порушення прав людини Європейським судом (*Öcalan проти Туреччини* (déc.)). Однак, процедури перегляду в порядку нагляду, що мають наслідком зміну остаточного судового рішення в останній інстанції, підпадають під дію кримінально-правового аспекту статті 6 (*Vanyan проти Росії*, § 58).

с) Зв'язок з іншими статтями Конвенції або Протоколами до неї

286. Підпункт с) § 1 статті 5 дозволяє позбавлення свободи лише у зв'язку з кримінальним провадженням. Це очевидно з його формулювання, яке має читатися у поєднанні, з одного боку, з підпунктом а) і, з іншого боку, з пунктом 3, з яким він становить єдине ціле (*Ciulla проти Італії*, § 38). Таким чином, поняття «кримінальне обвинувачення» також відноситься до застосування гарантій статті 5 §§ 1 а) і с) та 3 (див., наприклад, *Steel та інші проти Сполученого Королівства*, § 49). З цього випливає, що провадження стосовно затримання виключно на одній із підстав, перерахованих в інших підпунктах пункту 1 статті 5, таке, як затримання психічно хворої особи (підпункт е), не підпадають під сферу дії статті 6 в її кримінально-правовому аспекті (*Aerts проти Бельгії*, § 59).

287. Хоча й існує тісний зв'язок між пунктом 4 статті 5 та пунктом 1 статті 6 в аспекті кримінального провадження, слід пам'ятати, що ці дві статті переслідують різні цілі, і, отже, кримінально-правовий аспект статті 6 не застосовується до проваджень щодо перегляду законності затримання, що підпадає під дію пункту 4 статті 5, який є спеціальним законом («*lex specialis*») по відношенню до статті 6 (*Reinprecht проти Австрії*, §§ 36, 39, 48 і 55).

288. Поняття «покарання» згідно зі статтею 7 Конвенції є також автономним поняттям (*Welch проти Сполученого Королівства*, § 27). Суд вважає, що відправною точкою при оцінюванні існування «покарання», є питання, чи міра покарання, про яку йдеться, була призначена після засудження за «кримінальне правопорушення». У цьому відношенні має бути прийнято (*Brown проти Сполученого Королівства* (déc.)) потрібний критерій, встановлений у справі *Engel*.

289. Зрештою, поняття «кримінальне правопорушення» та «покарання» може бути релевантним також для застосовності статей 2 і 4 Протоколу № 7 (*Греци проти Румунії*, § 81; *Sergueï Zolotoukhine проти Росії* [ВП], §§ 52-57).

3. Поняття «приватного життя» та «сімейного життя»

Стаття 8 – Право на повагу до приватного і сімейного життя

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя (...).

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

а) Сфера застосування статті 8

290. У той час, як стаття 8 прагне захистити чотири сфери особистої автономії – приватне життя, сімейне життя, житло особи та її власну кореспонденцію – ці сфери не є взаємовиключними, і один засіб може одночасно втручатися в приватне і сімейне життя (*Mentes ta inisi protu Turеччини*, § 73; *Stjerna protu Фінляндії*, § 37; *López Ostra protu Іспанії*, § 51; *Burghartz protu Швейцарії*, § 24; *Płoski protu Польщі*, § 32).

б) Сфера «приватного життя»

291. Вичерпного визначення поняття приватного життя не існує (*Niemietz protu Німеччини*, § 29), але це поняття широке (*Peck protu Сполученого Королівства*, § 57; *Pretty protu Сполученого Королівства*, § 61) і охоплює такі елементи:

- фізична і психологічна цілісність або моральність особи (*X i Y protu Нідерландів*, § 22), у тому числі медичне лікування та психіатричні обстеження (*Glass protu Сполученого Королівства*, §§ 70-72; *Y.F. protu Туреччини*, § 33, примусове гінекологічне обстеження; *Matter protu Словачії*, § 64; *Worwa protu Польщі*, § 80) та психічне здоров'я (*Bensaid protu Сполученого Королівства*, § 47), фізична недоторканність вагітних жінок стосовно абортів (*Tysiac protu Польщі*, §§ 107 і 110; *A B i C protu Ірландії* [ВП], §§ 244-246) і фізична та психологічна недоторканність потерпілих від насильства у сім'ї (*Hajduová protu Словачії*, § 46);
- аспекти фізичної та соціальної ідентичності особи (наприклад, право на отримання інформації для того, щоб встановити своє походження та особу своїх батьків *Mikulic protu Хорватії*, § 53, та *Odièvre protu Франції* [ВП], § 29); стосовно конфіскації документів, необхідних для встановлення особи, *Smirnova protu Росії*, §§ 95-97;
- ім'я та прізвище особи (*Mentzen protu Латвії* (déc.); *Burghartz protu Швейцарії*, § 24; *Guillot protu Франції*, §§ 21-22; *Güzel Erdagöz protu Туреччини*, § 43) *Losonci Rose i Rose protu Швейцарії*, § 26;
- сімейний стан особи як невід'ємна частина її особистої і соціальної ідентичності (*Dadouch protu Мальти*, § 48);
- визначення правового режиму стосунків із батьком дитини, якщо батьківство не було встановлено офіційно (наприклад, у справах про заперечення батьківства, *Rasmussen protu Данії*, § 33; *Yildirim protu Австрії* (déc.));
- право на зображення та фотографії особи (*Von Hannover protu Німеччини*, §§ 50-53; *Sciaccia protu Італії*, § 29; *Reklos i Davourlis protu Греції*, § 40);
- репутація (*Chauvy ta inisi protu Франції*, § 70; *Pfeifer protu Австрії*, § 35, *Petrina protu Румунії*, § 28, *Polanco Torres i Movilla Polanco protu Іспанії*, § 40) і честь особи (*A. protu Норвегії*, § 64);
- гендерна ідентичність (*B. protu Франції*, §§ 43 à 63), у тому числі право на юридичне визнання прооперованих транссексуалів (*Christine Goodwin protu Сполученого Королівства* [ВП], § 77);
- сексуальна орієнтація (*Dudgeon protu Сполученого Королівства*, § 41);
- статеве життя (*там само*; *Laskey, Jaggard i Brown protu Сполученого Королівства*, § 36; *A.D.T. protu Сполученого Королівства*, §§ 21-26);
- право встановлювати і підтримувати відносини з іншими людьми та зовнішнім світом (*Niemietz protu Німеччини*, § 29);
- соціальні зв'язки між іммігрантами та громадою, в якій вони живуть, незалежно від існування чи відсутності «сімейного життя» (*Üner protu Нідерландів* [ВП], § 59);
- емоційні стосунки між двома особами тієї самої статі (*Mata Estevez protu Іспанії* (déc.));

- право на особистий розвиток та особисту автономію (*Pretty проти Сполученого Королівства*, §§ 61 і 67, ідеться про право вибору людини уникнути того, що на її думку, становило б негідний і болісний кінець життя), хоча це не поширюється на будь-яку публічну діяльність, якою особа може прагнути займатися з іншими людьми (наприклад, полювання з собаками на диких тварин *Friend та інші проти Сполученого Королівства* (déc.), §§ 40-43);
- право особи вирішувати, яким способом і в який момент має закінчитися її життя, за умови, що вона є здатною вільно прийняти рішення і діяти відповідним чином (*Haas проти Швейцарії*, § 51);
- право на повагу до свого рішення, ставати чи не ставати батьком, в генетичному розумінні цього терміну (*Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], § 71), включно з правом обирати обставини, за яких народжувати дитину (*Ternoszky проти Угорщини*, § 22, ідеться про пологи вдома). Проте, Суд залишив відкритим питання стосовно того, чи підпадає чи ні право на усиновлення, взяте окремо, у сферу дії статті 8, водночас визнавши, що право неодружених осіб звертатися за дозволом на усиновлення у відповідності з національним законодавством, підпадає під сферу дії статті 8. (*E.B. проти Франції* [ВП], §§ 46 і 49; див. також стосовно процедури дозволу на усиновлення дитини, *Schwizgebel проти Швейцарії*, § 73). Конвенція не гарантує особі, яка усиновила дитину, права припинити це усиновлення (*Gotia проти Румунії* (déc.));
- професійна чи комерційна діяльність (*Niemietz проти Німеччини*, § 29; *Halford проти Сполученого Королівства*, § 44, *Özpinar проти Туреччини*, § 46) та обмеження на доступ до певних професій чи працевлаштування (*Sidabras і Džiautas проти Литви*, §§ 47-50; *Bigaeva проти Греції*, §§ 22-25);
- дос'є або дані особистого чи публічного характеру (наприклад, інформація стосовно політичної діяльності особи), що зібрані та зберігаються службою безпеки чи іншими державними органами (*Rotaru проти Румунії* [ВП], §§ 43-44; *Amann проти Швейцарії* [ВП], §§ 65-67; *Leander проти Швеції*, § 48; стосовно профілів ДНК, зразків клітин і відбитків пальців, див. *S. і Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 68-86; внесення запису до бази даних правопорушників, що вчиняли статеві злочини, див. *Gardel проти Франції*, § 58);
- інформація стосовно здоров'я особи (наприклад, інформація стосовно ВІЛ-інфікованих, *Z проти Фінляндії*, § 71, та *C.C. проти Іспанії*, § 33; або інформація стосовно репродуктивних можливостей *K.H. та інші проти Словачки*, § 44), та інформація щодо ризиків для здоров'я особи (*McGinley і Egan проти Сполученого Королівства*, § 97; *Guerra та інші проти Італії*, § 60);
- інформація стосовно етнічної ідентичності (*S. і Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], § 66; *Ciubotaru проти Молдови*, § 53) і право членів національних меншин зберігати свою ідентичність та дотримуватись своїх традицій у приватному і сімейному житті (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], § 73);
- інформація стосовно релігійних вірувань та філософських переконань особи (*Folgerø та інші проти Норвегії* [ВП], § 98);
- певні права інвалідів: Судом було постановлено, що стаття 8 є застосовною до вимоги до особи сплачувати податок у випадку звільнення від військової служби попри те, що її було визнано непридатною до військової служби (*Glor проти Швейцарії*, § 54), але не до права інваліда на доступ до пляжа та моря під час відпустки (*Botta проти Італії*, § 35).

292. Серед можливих втручань у право на повагу до приватного і сімейного життя можна назвати:

- обшуки та виїмки (*McLeod проти Сполученого Королівства*, § 36; *Funke проти Франції*, § 48);
- зупинка та обшук особи у публічному місці (*Gillan i Quinton проти Сполученого Королівства*, §§ 61-65);
- спостереження за засобами зв'язку та прослуховування телефонних розмов (див. *Halford проти Сполученого Королівства*, § 44; *Weber i Saravia проти Німеччини* (déc.), §§ 76-79), але не обов'язково використання таємних агентів (*Lüdi проти Швейцарії*, § 40);
- відеоспостереження публічних місць, де візуальні дані записуються, зберігаються і розкриваються громадськості (*Peck проти Сполученого Королівства*, §§ 57-63);
- Контроль особи за допомогою GPS (глобальної системи місцезнаходження) й обробка та використання отриманих таким способом даних (*Uzun проти Німеччини*, § 52);
- Відеонагляд за найманим працівником з боку його працедавця (*Körke проти Німеччини* (dec.), йдеться про касирку у супермаркеті, запідозрену у крадіжці);
- сильне забруднення довкілля, що потенційно впливає на добробут осіб та перешкоджає їм користуватися своєю домівкою, що негативно впливає на їхнє приватне та сімейне життя (*López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Tătar проти Румунії*, § 97), у тому числі сильний сморід від звалища сміття біля в'язниці, що доходив до камери ув'язненого, яка вважалася єдиним «життєвим простором», доступним для нього упродовж кількох років (*Brândușe проти Румунії*, §§ 64-67), і перевищення шумового порогу (*Deés проти Угорщини*, §§ 21-24, йдеться про шуми від вуличного руху; *Mileva та інші проти Болгарії*, § 97, йдеться про комп'ютерний клуб, що є джерелом шкідливого впливу на середовище у жилу будинку);
- питання, що стосувалися захоронення членів сім'ї, до яких стаття 8 також є застосовною, іноді без уточнення з боку Суду, чи це втручання стосується поняття приватного або сімейного життя; надмірна затримка органів влади при поверненні тіла дитини після розтину (*Pannullo i Forte проти Франції*, § 36); відмова дозволити передання урни з прахом чоловіка заявниці (*Elli Poluhas Dödsbo проти Швеції*, § 24); питання, чи має право мати бути присутньою на похороні своєї мертвонародженої дитини, можливо, з відповідною церемонією та перевезенням тіла дитини у належному транспортному засобі (*Hadri-Vionnet проти Швейцарії*, § 52);
- заборона абортів з медичних причин і/або питань добробуту, однак за неможливості тлумачення статті 8 як такої, що надає право на аборт (*A, B i C проти Ірландії* [ВП], §§ 214 та 216);
- невинуватена відмова у наданні громадянства за деяких умов, хоч право на набуття громадянства і не гарантується як таке Конвенцією (*Karashev i родина проти Фінляндії* (déc.)).

293. У той час, як стаття 8 гарантує особі сферу, в якій вона може вільно займатися розвитком своєї особистості та реалізацією своїх можливостей (*Brüggemann u Scheuten проти Німеччини*, § 55), вона не обмежується засобами, що впливають на осіб у їхньому житлі або приватному приміщенні: існує зона взаємодії між особою та іншими людьми, навіть у публічному контексті, яка підпадає під сферу дії приватного життя (*P.G. i J.H. проти Сполученого Королівства*, §§ 56-57).

294. Не кожна дія, що негативно впливає на фізичну і моральну цілісність, є втручанням у право на повагу до приватного життя. Однак, поведження, яке не досягає порогу жорстокості, закріпленого у статті 3, може становити порушення статті 8 в аспекті приватного життя, якщо існує достатньо негативний вплив на фізичну та моральну цілісність (*Costello-Roberts проти Сполученого Королівства*, § 36). Можуть бути обставини, за яких стаття 8 може надавати захист по відношенню до умов тримання під вартою, що не досягають рівня жорстокості, передбаченого статтею 3 (*Raninen проти Фінляндії*, § 63).

с) Сфера «сімейного життя»

295. Поняття сімейного життя є автономним (*Marckx проти Бельгії*, рішення Суду, § 31, і *Marckx проти Бельгії*, звіт Комісії, § 69). Отже, питання щодо існування чи не існування «сімейного життя» є в основному питанням факту, що залежить від існування на практиці тісних особистих зв'язків (*K. проти Сполученого Королівства* (déc.)). Отже, Суд розглядатиме наявність фактичних сімейних зв'язків, тобто, чи проживали заявники разом, якщо немає будь-якого юридичного визнання сімейного життя (*Johnston та інші проти Ірландії*, § 56). Інші елементи включатимуть тривалість стосунків та чи це подружжя продемонструвало свою відданість один одному тим, що має спільних дітей (*X, Y і Z проти Сполученого Королівства* [ВП], § 36). Зрештою, хоча не існує вичерпного визначення обсягу сімейного життя, з урахуванням прецедентного права Суду воно поширюється на:

Право стати батьками

296. Так само, як і поняття «приватного життя», поняття «сімейного життя» включає право на повагу до рішень стати генетичними батьками (*Dickson проти Сполученого Королівства* [ВП], § 66). Отже, право подружжя скористатися медичною допомогою для народження дитини підпадає під сферу дії статті 8 як вираження приватного та сімейного життя (*S.H. та інші проти Австрії*, § 60). Проте, окремо взяті положення статті 8 не гарантують ні права на створення сім'ї, ні права на усиновлення (*E.V. проти Франції* [ВП]).

Стосовно дітей

297. Природний зв'язок між матір'ю та її дитиною (*Marckx проти Бельгії*, § 31; *Kearns проти Франції*, § 72).

298. Дитина, що народилася у шлюбному союзі, в силу самого цього факту є частиною цих стосунків, отже, з моменту народження дитини і в силу цього факту між дитиною і батьками існує зв'язок, що дорівнює сімейному життю, який не можуть розірвати подальші події, хіба що за виняткових обставин (*Ahmut проти Нідерландів*, § 60; *Gül проти Швейцарії*, § 32; *Berrehab проти Нідерландів*, § 21; *Hokkanen проти Фінляндії*, § 54).

299. Для природного батька та його дитини, народженої поза шлюбом, відповідні елементи можуть включати співжиття, характер стосунків між батьками та його інтерес до дитини (*Keegan проти Ірландії*, §§ 42 à 45; *M.V. проти Сполученого Королівства* (déc.); *Nylund проти Фінляндії* (déc.); *L. проти Нідерландів*, §§ 37 à 40, *Chavdarov проти Болгарії*, § 40).

300. Проте, загалом, співжиття не є обов'язковою умовою сімейного життя між батьками і дітьми. (*Berrehab проти Нідерландів*, § 21).

301. Усиновлені діти та їхні усиновлювачі-батьки (*X проти Франції* (déc.) (№ 9993/82); *X проти Бельгії і Нідерландів* (déc.); *Pini та інші проти Румунії*,

§§ 139-140 та 143-148). Законне і справжнє усиновлення може становити «сімейне життя», навіть якщо відсутнє співжиття або реальні зв'язки між усиновленою дитиною та батьками-усиновлювачами (*там само*, §§ 143-148).

302. Суд може визнавати існування фактичного «сімейного життя» *de facto* між сім'єю, що прийняла на виховання дитину, та прийомною дитиною, з урахуванням часу, проведеного разом, характеру їхніх стосунків та ролі дорослого по відношенню до прийомної дитини (*Moretti i Benedetti проти Італії*, §§ 48-52).

303. Зв'язки між дитиною та близькими родичами, такими, як дідусі та бабусі і внуки, оскільки такі родичі можуть відігравати значну роль у сімейному житті (*Price проти Сполученого Королівства* (déc.); *Bronda проти Італії*, § 51).

304. Сімейне життя не закінчується, коли дитину передають на виховання (*Johansen проти Норвегії*, § 52) або якщо батьки розлучаються (*Mustafa i Armağan Akin проти Туреччини*, § 19).

305. У випадках імміграції не буде сімейного життя між батьками та дорослими дітьми, якщо вони не зможуть продемонструвати додаткові елементи залежності, крім звичайних емоційних зв'язків (*Kwakyе-Nti i Dufie проти Нідерландів* (déc.); *Slivenko проти Латвії* [ВП], § 97). Однак, ці зв'язки можуть враховуватися в аспекті «приватного життя» (*там само*). У деяких справах стосовно молодих дорослих, які ще не створили власну сім'ю, Суд визнавав, що їхні стосунки з батьками та іншими близькими членами сім'ї так само можуть розглядатися як «сімейне життя» (*Maslov проти Австрії* [ВП], § 62).

Стосовно подружжя

306. У статті 8 поняття «сім'я» не обмежується виключно стосунками, що ґрунтуються на шлюбі, воно може поширюватися на інші, фактичні «сімейні зв'язки, коли сторони спільно живуть поза шлюбом» (*Johnston та інші проти Ірландії*, § 56).

307. Навіть за відсутності співжиття може бути достатньо зв'язків, що становлять наявність сімейного життя (*Kroon та інші проти Нідерландів*, § 30).

308. Шлюби, не укладені у відповідності з національним законодавством, не є перешкодою для сімейного життя (*Abdulaziz, Cabales i Balketali проти Сполученого Королівства*, § 63). Подружня пара, яка уклала лише релігійний шлюб, якого не визнає національний закон, може користуватися правом на повагу «сімейного життя» за статтею 8. Однак це положення не може тлумачитися як таке, що накладає на державу зобов'язання визнати релігійний шлюб, зокрема, коли йдеться про права на успадкування і на пенсію у випадку втрати годувальника (*Şerife Yiğit проти Туреччини* [ВП], §§ 97-98 і 102).

309. Заручення само по собі не створює сімейного життя (*Wakefield проти Сполученого Королівства* (déc.)).

310. Гомосексуальне подружжя, що спільно проживає, підтримуючи постійні стосунки, підпадає під поняття «сімейного життя», так само, як і у випадку стосунків різностатевого подружжя (*Schalk i Kopf проти Австрії*, §§ 92-94; *P.B. i J.S. проти Австрії*, § 30).

Стосовно інших стосунків

311. Сімейне життя може також існувати між братами та сестрами (*Moustaquim проти Бельгії*, § 36; *Mustafa i Armağan Akin проти Туреччини*, § 19) і між дядьками та тітками і племінницями/племінниками (*Boyle проти Сполученого Королівства*, §§ 41-47). Проте, традиційний підхід полягає в тому, що якщо тісним стосункам бракує ознак «сімейного життя», тоді вони підпадають під сферу дії «приватного життя» (*Znamenskaia проти Росії*, § 27).

Матеріальні інтереси

312. «Сімейне життя» розглядається не лише виключно як зв'язки соціального, морального чи культурного характеру, це поняття включає також інтереси матеріального характеру, у тому числі, серед інших, зобов'язання щодо утримання і щодо місця, яке займає у національних правових системах більшості договірних держав успадкування майна. Отже, Суд визнав, що право на успадкування майна між дітьми і батьками та між внуками і дідусями та бабусями настільки тісно пов'язано з сімейним життям, що підпадає під сферу дії статті 8 (*Marckx проти Бельгії*, § 52; *Pla i Puncernau проти Андорри*, § 26). Однак, стаття 8 не вимагає, щоб дитина мала право бути визнаною спадкоємцем померлої особи для цілей успадкування майна (*Haas проти Нідерландів*, § 43).

313. Суд уже постановляв, що надання допомоги сім'ї дозволяє державі «виявити повагу до сімейного життя» за статтею 8 і, таким чином, включається до сфери дії цієї статті (*Fawsie проти Греції*, § 28).

314. Поняття «сімейного життя» не є застосовним до вимог щодо відшкодування збитків від третьої сторони після смерті нареченої заявника (*Hofmann проти Німеччини* (déc.)).

4. Поняття «житла» та «кореспонденції»

Стаття 8 – Право на повагу до приватного і сімейного життя

«1. Кожен має право на повагу (...) до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

а) Сфера застосування статті 8

315. В той час як стаття 8 прагне захищати чотири сфери особистої автономії – приватне життя, сімейне життя, житло та кореспонденцію – ці сфери не є взаємовиключними одна щодо іншої, і один захід може одночасно порушувати право на повагу до як приватного, так і сімейного життя та право на повагу до житла і до кореспонденції (*Mentes та інші проти Туреччини*, § 73; *Klass та інші проти Німеччини*, § 41; *López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Margareta i Roger Andersson проти Швеції*, § 72).

б) Обсяг поняття «житло»

316. Поняття житла є автономним, і те, чи конкретне місце проживання становить чи ні «житло», що захищається пунктом 1 статті 8, залежатиме від фактичних обставин, а саме наявності достатнього та постійного зв'язку з конкретним місцем (*Prokopovitch проти Росії*, § 36; *Gillow проти Сполученого Королівства*, § 46; *McKay-Кореска проти Польщі* (déc.)). Більш того, термін «житло» в англійській версії статті 8 не повинен тлумачитися вузько, з урахуванням того, що французький еквівалент «домісіль» («*domicile*») має ширше додаткове значення (*Niemietz проти Німеччини*, § 30). Це поняття:

– поширюється на тимчасове володіння будинком, що належить іншій особі, якщо це відбувається упродовж значних періодів кожного року (*Mentes та інші проти Туреччини*, § 73). Для цілей статті 8 заявникові не потрібно бути власником «житла»;

- не обмежується місцями проживання, що є законно встановленими (*Buckley проти Сполученого Королівства*, § 54; *Prokorovitch проти Росії*, § 36);
- отже, може бути застосовним до соціального житла, яке заявник займає як орендар, навіть якщо право на володіння згідно з національним законом припинилось (*McCann проти Royaume-Uni*, § 46);
- не обмежується традиційними місцями проживання і, отже, включає, наприклад, будинки на колесах та інші нефіксовані місця проживання (*Buckley проти Сполученого Королівства*, звіт Комісії, § 64; *Charman проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 71-74);
- також поширюється на інше житло або дачу (*Demades проти Туреччини*, §§ 3234);
- може також застосовуватися до професійних приміщень, якщо відсутнє чітке розмежування між офісом особи та її приватним житловим приміщенням чи між приватною та бізнесовою діяльністю (*Niemietz проти Німеччини*, § 2931);
- також застосовується до зареєстрованого офісу компанії, її філій чи інших бізнесових приміщень (*Société Colas Est та інші проти Франції*, § 41);
- не поширюється на намір побудувати житло на земельній ділянці або на факт, що особа має корені у конкретному регіоні (*Loizidou проти Туреччини*, § 66); (попередні заперечення)
- не застосовується до пральної кімнати, якою спільно володіють співвласники багатоквартирного будинку і яка слугує для періодичного використання (*Chelu проти Румунії*, § 45), до артистичної вбиральні (*Hartung проти Франції* (déc.)) чи до земельної ділянки, на якій власники займаються спортом або дозволяють спортивні заняття (наприклад, полювання, *Friend та інші проти Сполученого Королівства* (déc.), § 45).

Проте, якщо заявник називає своїм «житлом» майно, в якому він ніколи або майже ніколи не мешкав, чи якщо він не проживав там упродовж значного проміжку часу майна, може статися так, що зв'язки з цим майном настільки ослабли, що перестали порушувати будь-яке, чи будь-яке окреме питання за статтею 8 (див., наприклад, *Andreou Papi проти Туреччини*, § 54). Можливість успадкування такого майна не становить конкретного зв'язку, достатнього для того, щоб його можна було тлумачити як «житло» (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП], §§ 136-137).

с) Приклади втручання

317. Приклади можливого втручання в право на повагу до житла особи включають:

- умисне руйнування «житла» (*Selçuk i Asker проти Туреччини*, § 86);
- відмова надати дозвіл переміщеним особам повернутися у своє житло (*Chypre [Kinp] проти Туреччини* [ВП], §§ 165177);
- обшуки (*Murray проти Сполученого Королівства*, § 88; *Chappell проти Сполученого Королівства*, §§ 50-51; *Funke проти Франції*, § 48) та інші вторгнення поліції до житла (*Evsen проти Нідерландів* (déc.); *Kanthak проти Німеччини* (déc.));
- рішення у справах щодо планування будівництва (*Buckley проти Сполученого Королівства*, § 60) та рішення про експропріацію (*Howard проти Сполученого Королівства* (déc.));
- проблеми довкілля (*López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Powell i Rayner проти Сполученого Королівства*, § 40; *Deés проти Угорщини*, §§ 21-24);
- прослуховування телефонних розмов (voir *Klass та інші проти Німеччини*, § 41);
- незабезпечення захисту особистих речей, що становлять частину житла (*Novoseletskiy проти України*).

318. Однак, деякі заходи, що стосуються користування житлом, слід розглядати у світлі статті 1 Протоколу № 1. Вони можуть включати:

- класичні справи експропріації (*Mehmet Salih i Abdü Çakmak проти Туреччини*, § 22; *Mutlu проти Туреччини*, § 23);
- певні аспекти оренди, зокрема щодо розміру орендної плати (*Langborger проти Швеції*, § 39).

319. Так само, певні заходи, що становлять порушення статті 8 необов'язково призводять до визнання порушення статті 1 Протоколу № 1 (*Surugiu проти Румунії*).

320. Що стосується позитивних зобов'язань, повага до житла може також мати наслідком вжиття органами влади заходів з метою забезпечення цього права навіть у сфері стосунків між особами з метою перешкоджання проникненню та втручанню у житло заявника (*там само*, § 59 з подальшими посиланнями, *Novosseletski проти України*, § 68).

д) Обсяг поняття «кореспонденція»

321. Право на повагу до кореспонденції має на меті захист конфіденційності приватного спілкування (*B.C. проти Швейцарії* (déc.)) і було визначено як таке, що охоплює такі сфери:

- листування між особами, навіть якщо відправник або отримувач є ув'язненим (*Silver та інші проти Сполученого Королівства*, § 84, *Mehmet Nuri Özen та інші проти Туреччини*, § 41, у тому числі пакети, вилучені службовими особами митниці (*X проти Сполученого Королівства* (déc.) (№ 7308/75));
- телефонні розмови (*Klass та інші проти Німеччини*, §§ 21 та 41; *Malone проти Сполученого Королівства*, § 64; *Margareta i Roger Andersson проти Швеції*, § 72), у тому числі така інформація щодо них, як дата та тривалість розмов і номери, що набирались (*P.G. i J.H. проти Сполученого Королівства*, § 42);
- повідомлення по пейджеру (*Taylor-Sabori проти Сполученого Королівства*);
- старі форми електронного зв'язку, такі як телекси (*Christie проти Сполученого Королівства* (déc.));
- електронні повідомлення (e-mails) та інформація, отримана внаслідок моніторингу особистого використання Інтернету (*Copland проти Сполученого Королівства*, §§ 41-42);
- приватне радіо (*X i Y проти Бельгії* (déc.)), але не в тих випадках, коли воно на публічних частотах і до нього мають доступ інші (*B.C. проти Швейцарії* (déc.));
- кореспонденція, перехоплена під час професійної діяльності або з бізнесових приміщень (*Kopp проти Швейцарії*, § 50; *Halford проти Сполученого Королівства*, §§ 44-46);
- електронні дані, вилучені під час обшуку адвокатської фірми (*Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, § 45).

322. Зміст кореспонденції не має значення для встановлення факту втручання (*A проти Франції*, §§ 35-37; *Frérot проти Франції*, § 54).

323. Не існує мінімального ступеню, щоб вважати, що втручання відбулось: якщо відкрито один лист, це вже є достатнім (*Narinen проти Фінляндії*, § 32).

324. На даний час Суд погоджується щодо встановлення таких позитивних зобов'язань стосовно права на повагу до кореспонденції:

- запобігати розголошенню приватних розмов, вони не повинні ставати набутком громадськості (*Craxi проти Італії (№ 2)*, §§ 68-76);
- зобов'язання допомагати ув'язненим писати, надаючи їм необхідні матеріали (*Cotlet проти Румунії*, §§ 60-65).

5. Поняття «майна»

Стаття 1 Протоколу № 1 – Захист права власності

«1. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном (...).»

а) Майно, що захищається

325. Заявник може стверджувати про порушення статті 1 Протоколу № 1 лише якщо стверджені заходи або рішення стосуються його майна в розумінні цього положення. Поняття «майна» може стосуватися «існуючого майна» та активів, включаючи майнові зобов'язання, щодо яких заявник може заявити про те, що в нього існують принаймні «законні сподівання» на отримання реальної можливості користуватися правом власності (*J.A. Pye (Oxford) Ltd i J.A. Pye (Oxford) Land Ltd проти Сполученого Королівства* [ВП], § 61; *Maltzan та інші проти Німеччини* [ВП] (déc.), § 74 с); *Kordecky проти Словаччини* [ВП], § 35 с)).

«Сподівання» є «законними», якщо вони ґрунтуються на законодавчому положенні або на юридичному акті стосовно майнового інтересу, що розглядається (*Saghinadze та інші проти Грузії*, § 103).

б) Автономне значення

326. Поняття «майна» у першій частині статті 1 Протоколу № 1 має автономне значення, яке не обмежується володінням фізичним майном, а є незалежним від офіційної класифікації у національному праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як «майнові права» і, отже, як «майно» для цілей цього положення. У кожній справі потрібно розглядати питання, чи обставини справи в цілому надають заявникові право на матеріальний інтерес, що захищається статтею 1 Протоколу № 1 (*Depalle проти Франції* [ВП], § 62; *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 63; *Önerıldız проти Туреччини* [ВП], § 124; *Broniowski проти Польщі* [ВП], § 129; *Beyeler проти Італії* [ВП], § 100; *Iatridis проти Греції* [ВП]), § 54.

У випадку справ, що стосуються нематеріальних активів, Суд брав до уваги, зокрема, чи правова позиція, про яку йдеться, призвела до виникнення фінансових прав та інтересів і чи мали вони економічну цінність (*Paeffgen GmbH проти Німеччини* (déc.)).

в) Існуюче право на володіння майном

327. Стаття 1 Протоколу № 1 застосовується лише до існуючого права на володіння майном (*Marckx проти Бельгії*, § 50; *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 64). Вона не гарантує права на набуття майна (*Slivenko та інші проти Латвії* (déc.) [ВП], § 121; *Kordecky проти Словаччини* [ВП], § 35 б)).

328. Особа, яка скаржиться на порушення її права на повагу до майна, передусім повинна довести існування такого права. (*Pištárová проти Чеської Республіки*, § 38; *Des Fours Walderode проти Чеської Республіки* (déc.); *Zhigalev проти Russia*, § 131).

329. Якщо існує спір стосовно того, чи має заявник майновий інтерес, що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1, від Суду вимагається визначити правовий статус заявника (*J.A. Pye (Oxford) Ltd i J.A. Pye (Oxford) Land Ltd проти Сполученого Королівства* [ВП], § 61).

d) Вимоги та борги

330. Якщо майновий інтерес стосується характеру вимоги, він може вважатися «цінністю, що успадковується», лише тоді, коли для цього є достатня підстава в національному праві, наприклад, якщо це підтверджується сталою судовою практикою національних судів (*Plechanow проти Польщі*, § 83; *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], § 94; *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 65; *Korecký проти Словачії* [ВП], § 52; *Draon проти Франції* [ВП], § 68).

331. Якщо судовим рішенням належним чином встановлено, що борг має бути примусово сплаченим згідно з правовою санкцією, такий борг розглядається як «майно» (*Raffineries grecques Stran i Stratis Andreadis проти Греції*, § 59; *Bourdov проти Росії*, § 40).

332. Прецедентне право Суду не розглядає існування «реального спору» або «вимоги, яку можна довести» як критерій для встановлення існування «законного сподівання», що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1 (*Korecký проти Словачії* [ВП], § 52; *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], § 94).

333. Не можна дійти висновку, що таке законне сподівання виникає, якщо наявний спір щодо правильного тлумачення і застосування внутрішнього права та якщо подання заявника були в подальшому відхилені національними судами (*Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 65; *Korecký проти Словачії* [ВП], § 50).

e) Повернення майна

334. Стаття 1 Протоколу № 1 не може тлумачитись як така, що покладає будь-які загальні зобов'язання на договірні держави повернути майно, передане їм до ратифікації Конвенції. Також стаття 1 Протоколу № 1 жодним чином не обмежує свободу договірних держав щодо визначення обсягу повернення майна та визначення умов, на яких вони погоджуються поновити майнові права колишніх власників.

335. Зокрема, Договірні Сторони мають широкі можливості на власний розсуд виключати певні категорії колишніх власників з переліку тих, хто має право на повернення майна. Якщо певні категорії власників виключено у такий спосіб, їхні вимоги щодо реституції не можуть бути підставою для «законного сподівання», що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1.

336. З іншого боку, якщо договірна держава після ратифікації Конвенції разом з Протоколом № 1 прийме законодавство, що передбачає повне або часткове повернення майна, конфіскованого під час попереднього режиму правління, можна вважати, що таке законодавство породжуватиме нові майнові права, що підпадають під захист статті 1 Протоколу № 1, для осіб, які відповідають вимогам щодо права на реституцію. Той само принцип може застосовуватися до законодавчих положень стосовно повернення майна або компенсації, прийнятих до ратифікації, якщо ці закони залишились чинними після ратифікації Протоколу № 1 договірними державами. (*Maltzan та інші проти Allemange (déc.)* [ВП], § 74 d); *Korecký проти Словачії* [ВП], § 35 d)).

337. Надія визнання права володіння майном, яку неможливо ефективно здійснювати, не може вважатися «майном» у розумінні статті 1 Протоколу № 1, так само як і умовна вимога, яка втрачає силу внаслідок нездійснення умови (*Malhous проти Чеської Республіки (déc.)* [ВП]; *Korecký проти Словачії* [ВП], § 35 c)).

338. Сподівання, що закон, який був чинним раніше, буде змінено на користь заявника, не може вважатися видом законного сподівання для цілей статті 1 Протоколу № 1. Існує відмінність між просто надією на повернення майна, якою б зрозумілою ця надія не була, та законним сподіванням, яке має носити більш конкретний характер, ніж просто надія, та ґрунтуватися на правовому положенні або на такому правовому акті, як судове рішення (*Gratzinger i Gratzingerova protu Chesьkoi Respubliki* (déc.) [ВП], § 73; *Maltzan ta inui protu Allemange* (déc.) [ВП], § 112).

f) Майбутній прибуток

339. Майбутній прибуток становить «майно» лише, якщо цей прибуток вже зароблений або якщо існує вимога, яку можна довести в судовому порядку (*Ian Edgar (Liverpool) Ltd protu Spoluchеного Korolivstva* (déc.); *Levänen ta inui protu Fінляндії* (déc.); *Anheuser-Busch Inc. protu Португалії* [ВП], § 64; *Wendenburg ta inui protu Німеччини* (déc.)).

g) Приватний бізнес та їхня клієнтура

340. Застосування статті 1 Протоколу № 1 поширюється на приватний бізнес та їхню клієнтуру, оскільки вони мають певну цінність, яка у багатьох аспектах має властивості приватного права і, таким чином, становить актив, а, отже, майно в розумінні першого речення статті 1 Протоколу №1 (*там само*; *Lederer protu Німеччини* (déc.); *Buzescu protu Румунії*, § 81; *Olbertz protu Німеччини* (déc.); *Döring protu Німеччини* (déc.); *Van Marle ta inui protu Нідерландів*, § 41).

h) Ліцензії на здійснення комерційної діяльності

341. Ліцензія на здійснення комерційної діяльності становить майно, її скасування є порушенням права, гарантованого статтею 1 Протоколу № 1 (*Megadat.com SRL protu Молдови*, §§ 62-63; *Bimer S.A. protu Молдови*, § 49; *Rosenzweig i Bonded Warehouses Ltd protu Польщі*, § 49; *Capital Bank AD protu Болгарії*, § 130; *Tre Traktörer Aktiebolag protu Швеції*, § 53).

i) Інфляція

342. Стаття 1 Протоколу № 1 не покладає загального зобов'язання на Договірні Сторони підтримувати шляхом систематичної індексації заощаджень купівельну спроможність грошей, внесених на депозит фінансових інституцій (*Rudzińska protu Польщі* (déc.); *Gayduk ta inui protu України* (déc.); *Riabykh protu Росії*, § 63).

Вона також не зобов'язує Держави підтримувати цінність вимог або застосовувати до приватних вимог відсоткову ставку з простроченого боргу з урахуванням інфляції (*Todorov protu Болгарії* (déc.)).

j) Інтелектуальна власність

343. Стаття 1 Протоколу №1 застосовується до інтелектуальної власності (*Anheuser-Busch Inc. protu Португалії* [ВП], § 72).

344. Вона є застосовною до заяв про реєстрацію торгової марки (*там само*, § 78).

к) Акції

345. Акції компаній, що мають економічну цінність, можуть вважатися майном (*Olczak protu Польщі* (déc.), § 60; *Sovtransavto Holding protu України*, § 91).

І) Виплата соціального забезпечення

346. Для цілей статті 1 Протоколу № 1 нічим не може бути виправдано розмежування між виплатою соціальної допомоги на підставі залежності від контрибутивної чи неконтрибутивної схеми.

347. Хоча стаття 1 Протоколу №1 не включає право на отримання будь-яких виплат соціального забезпечення, проте якщо чинне законодавство договірної держави передбачає виплату соціальної допомоги – незалежно від попередньої сплати чи несплати внесків – має вважатися, що це законодавство породжує майновий інтерес, який підпадає під дію статті 1 Протоколу № 1 для осіб, що відповідають цим вимогам (*Stec та інші проти Сполученого Королівства* (déc.) [ВП], §§ 53-55; *Andrejeva проти Латвії* [ВП], § 77; *Moskal проти Польщі*, § 38).

ІІІ. НЕПРИЙНЯТНІСТЬ, ЩО ГРУНТУЄТЬСЯ НА СУТІ**А. Явна необґрунтованість****Стаття 35 § 3 а) – Індивідуальні заяви**

«3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

а) що ця заява (...) явно необґрунтована (...)

1. Загальний вступ

348. Навіть якщо заява є сумісною з Конвенцією та відповідає всім формальним вимогам щодо прийнятності, Суд все-таки може визнати її неприйнятною з підстав, що стосуються розгляду щодо суті. Найпоширенішою серед цих підстав є те, що заява вважається явно необґрунтованою. Насправді використання терміну «явно» у статті 35 пункт 3 а) може призводити до плутанини: у його буквальному розумінні можна подумати, що заяву може бути визнано неприйнятною на цій підставі лише у тому випадку, якщо пересічному читачеві відразу видно, що вона є надуманою і що їй бракує обґрунтування. Проте, з усталеної та багатой прецедентної практики органів Конвенції (тобто Суду та до 1 листопада 1998 року Європейської комісії з прав людини) впливає, що цей термін слід тлумачити набагато ширше, в аспекті остаточного вирішення справи. Фактично будь-яка заява вважатиметься «явно необґрунтованою», якщо попередній розгляд щодо її суті не розкриє будь-якого підтвердження порушення прав, гарантованих Конвенцією, з тим, щоб її можна було визнати неприйнятною з самого початку, не переходячи до формального розгляду щодо суті (який зазвичай має наслідком постановлення остаточного рішення).

349. Той факт, що для того, щоб дійти висновку, що заява є явно необґрунтованою, Суд іноді потребує роз'яснень сторін та вступає у тривалу та детальну аргументацію під час прийняття рішення, зовсім не змінює «явно» необґрунтований характер заяви (*Mentzen проти Латвії* (déc.)).

350. Абсолютна більшість явно необґрунтованих заяв визнається неприйнятними *de plano* суддею одноособово або комітетом у складі трьох суддів (статті 27 і 28 Конвенції). Однак, деякі заяви такого типу розглядаються палатою або навіть – у виняткових випадках – Великою палатою (*Gratzinger і Gratzingerova проти Чеської Республіки* (déc.) [ВП]; *Demopoulos та інші проти Туреччини* (déc.) [ВП]).

351. Термін «явно необґрунтована» може застосовуватися до заяви в цілому або до конкретної скарги у ширшому контексті справи. Отже, у деяких випадках частина заяви може відхилятися як така, що має характер четвертої інстанції, у той час як інша частина визнається прийнятною і може навіть мати наслідком визнання порушення Конвенції. Таким чином, точніше буде говорити про «явно необґрунтовані скарги».

352. Для того щоб усвідомити значення та обсяг поняття «явно необґрунтована», слід пригадати, що одним із основоположних принципів, на якому тримається вся система Конвенції, є принцип субсидіарності. У конкретному контексті Європейського суду з прав людини це означає, що завдання забезпечувати повагу до прав людини, закріплених Конвенцією, їх здійснення та забезпечення дотримання покладається передусім на договірні держави, а не на Суд. Суд може втручатися лише у випадках недотримання національними органами їхніх зобов'язань (*Scordino проти Італії (№ 1)* [ВП], § 140). Отже, було б найкраще, щоб факти справи розслідувалися і проблеми розглядалися, наскільки це можливо, на національному рівні, а національні органи, які в силу безпосереднього і постійного контакту з важливими органами своїх держав можуть найкраще зробити це, вживали заходів, спрямованих на виправлення ситуації у випадках стверджуваних порушень Конвенції (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 164).

353. Явно необґрунтовані скарги можна поділити на чотири категорії: скарги «четвертої інстанції», скарги, де явно або вочевидь не було порушення, скарги, не підтверджені документально, та, зрештою, заплутані або надумані скарги.

2. «Четверта інстанція»

354. Одна особлива категорія скарг, що подаються до Суду, включає ті, на які зазвичай посилаються як на «скарги четвертої інстанції». Цей термін – який не міститься у тексті Конвенції і який було запроваджено прецедентним правом органів Конвенції (*Kemtasche проти Франції (№ 3)*, § 44) – є дещо парадоксальним, оскільки він зосереджує увагу на тому, чим Суд не є: Суд не є апеляційним судом чи судом, який може скасовувати ухвали судів держав-сторін Конвенції, чи проводити новий розгляд справ, розглянутих судами, і не може переглядати справи, як національний Верховний суд. Отже, заяви четвертої інстанції виходять з помилкового розуміння заявниками ролі Суду та характеру судової діяльності, встановленої Конвенцією.

355. Фактично, попри свої відмінні риси, Конвенція залишається міжнародним договором, який дотримується таких самих правил, як і інші міжнародні договори, зокрема, закріплених у Віденській конвенції щодо права договорів (*Demir i Baykara проти Туреччини* [ВП], § 65). Отже, Суд не може перевищувати межі загальних повноважень, делегованих йому договірними державами на підставі їхньої суверенної волі. Ці межі визначено статтею 19 Конвенції, яка передбачає:

«Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини (...)»

356. Відповідно, повноваження Суду обмежуються контролем за дотриманням договірними державами зобов'язань щодо захисту прав людини, які вони взяли на себе під час приєднання до Конвенції (та Протоколів до неї). Більш того, за відсутності у Суду повноважень втручатися безпосередньо в правові системи договірних держав, він має поважати автономію цих правових систем. Це означає, що до компетенції Суду не входить розгляд помилок щодо факту чи права, нібито допущеними національними судами, якщо вони не порушили права і свободи, гарантовані Конвенцією. Суд не може сам оцінити факти, які призвели до того, що національний суд постановив одне

рішення, а не інше. Якби це було інакше, Суд би діяв як суд третьої або четвертої інстанції та перевищив би межі своїх повноважень (*García Ruiz проти Іспанії* [ВП], § 28; *Perlala проти Греції*, § 25).

357. У світлі вищевикладених міркувань, за загальним правилом, Суд не може піддавати сумніву такі факти, встановлені під час судового розгляду, та висновки внутрішніх судів стосовно:

- встановлення фактів справи;
- тлумачення та застосування внутрішнього права;
- прийнятності та оцінювання доказів під час судового розгляду;
- матеріально-правової справедливості результату цивільного спору;
- вини чи невинуватості обвинуваченого у кримінальному провадженні.

358. Єдина обставина, за якої Суд може в порядку винятку з правила піддати сумніву факти, встановлені під час судового розгляду, у випадку, якщо вони є вочевидь і явно свавільними, суперечать справедливості та здоровому глузду і самі по собі становлять порушення Конвенції (*Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення з реєстру) [ВП], § 89).

359. Скарга четвертої інстанції може подаватися згідно з будь-яким матеріальним положенням Конвенції та незалежно від галузі права, до якої належить це провадження на національному рівні. Наприклад, доктрина четвертої інстанції застосовується у таких справах:

- цивільні справи (*García Ruiz проти Іспанії* [ВП], § 28; *Pla i Puncernau проти Андорри*, § 26);
- кримінальні справи (*Perlala проти Греції*, § 25; *Khan проти Сполученого Королівства*, § 34);
- податкові справи (*Dukmedjian проти Франції*, § 71);
- справи стосовно соціальних питань (*Marion проти Франції*, § 22);
- адміністративні справи (*Agathos та інші проти Греції*, § 26);
- справи стосовно виборчих прав (*Adamsons проти Латвії*, § 118);
- справи стосовно в'їзду, проживання та видворення іноземців (*Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення з реєстру) [ВП]).

360. Однак, більшість скарг четвертої інстанції подається згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції стосовно права на «справедливий судовий розгляд» у цивільних та кримінальних провадженнях. Слід пам'ятати, – оскільки це загальне джерело непорозумінь з боку заявників – що «справедливість», якої вимагає пункт 1 статті 6, не є справедливістю «матеріально-правовою», це поняття, що є частково юридичним, частково етичним і може застосовуватися лише суддею, який розглядає справу в суді. Пункт 1 статті 6 гарантує лише справедливість «процесуальну», яка практично реалізується у змагальному провадженні, в якому заслуховуються подання сторін, що виступають як рівні перед судом (*Star Cate Epilekta Gevmata та інші проти Греції* (déc.)).

361. Відповідно, скаргу четвертої інстанції згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції буде відхилено Судом на тій підставі, що заявник скористався перевагами змагального провадження, що він міг на різних стадіях цих проваджень наводити аргументи і речові докази, які він вважав такими, що стосуються його справи, що він мав можливість ефективно спростовувати аргументи і докази, що наводились іншою стороною, що всі його аргументи, які, якщо їх розглядати об'єктивно, стосувалися вирішення його

справи, були належним чином вислухані та розглянуті судом; що фактичні та правові підстави для оскаржуваного рішення були зрештою викладені, та що, відповідно, провадження в цілому було справедливим (*García Ruiz проти Іспанії* [ВП]; *Khan проти Сполученого Королівства*).

3. Очевидна або явна відсутність порушення

362. Скаргу заявника буде так само визнано явно необґрунтованою, якщо, попри дотримання усіх формальних умов прийнятності, її сумісність з Конвенцією і той факт, що вона не становить скаргу четвертої інстанції, у ній не розкривається підтвердження порушення прав, гарантованих Конвенцією. У таких випадках підхід Суду полягатиме в тому, що він розгляне суть скарги, дійде висновку щодо відсутності підтвердження порушення і оголосить цю скаргу неприйнятною без подальшого розгляду. Можна виділити три типи скарг, що вимагають такого підходу.

а) Жодного підтвердження свавілля чи несправедливості

363. У відповідності з принципом субсидіарності передусім на внутрішні органи покладається відповідальність забезпечити дотримання основоположних прав, закріплених у Конвенції. Отже, за загальним правилом, встановлення фактів справи та тлумачення внутрішнього права є справою виключно внутрішніх судів та інших органів, встановлення фактів якими та висновки у цьому відношенні є обов'язковими для Суду. Проте, у відповідності з принципом ефективності прав, властивим усій системі Конвенції, Суд може і повинен переконатися, що процес прийняття рішення, наслідком якого була оскаржувана заявником дія, був справедливим і не свавільним (процес, про який йдеться, може бути адміністративним або судовим, або і те й інше, залежно від справи).

364. Таким чином, Суд може визнати явно необґрунтованою скаргу, яку було розглянуто щодо суті компетентними національними судами під час провадження, яке *a priori* відповідало наступним вимогам (за відсутності доказів протилежного):

- провадження проводилось перед органами, уповноваженими для цієї мети положеннями внутрішнього законодавства;
- провадження проводилось у відповідності з процесуальними вимогами національного права;
- зацікавлена сторона мала можливість наводити свої аргументи та долучати докази, які були належним чином вислухані уповноваженим органом;
- компетентні органи розглянули і врахували всі фактичні та правові елементи, які, якщо їх розглядати об'єктивно, мали відношення до справедливого вирішення цієї справи;
- провадження мало наслідком рішення, яке було достатньо умотивоване.

б) Жодного підтвердження непропорційності між цілями та засобами

365. Якщо право, закріплене Конвенцією, не є абсолютним і підлягає обмеженням, які або є експліцитними (чітко закріпленими в Конвенції) або імпліцитними (визначеними в прецедентному праві Суду), Суду часто доводиться оцінювати, чи було пропорційним оскаржуване втручання.

366. Серед положень Конвенції, які експліцитно викладають санкціоновані обмеження, слід визначити одну конкретну підгрупу з чотирьох статей: стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії), стаття 10 (свобода вираження поглядів), стаття 11 (свобода зібрань та об'єднання). Усі ці статті мають однакову структуру: пункт 1 закріплює основоположне право, у той час

як пункт 2 зазначає обставини, за яких держава може обмежувати здійснення цього права. Формулювання не повністю ідентичне у кожному випадку, але структура така сама. Наприклад, стосовно права на повагу до приватного і сімейного життя пунктом 2 статті 8 передбачено:

«Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

Стаття 2 Протоколу № 4 (свобода пересування) також належить до цієї категорії, оскільки її третій пункт побудовано за таким самим зразком.

367. Якщо від Суду вимагається розглянути втручання державних органів у здійснення одного з вищезазначених прав, він завжди аналізує це питання в три етапи. Якщо це дійсно було «втручання» з боку держави (і це окреме питання, яке має вирішуватися передусім, бо відповідь на нього не завжди очевидна), Суд намагається відповісти на три запитання одне за одним:

- Чи було це втручання згідно з «законом», який був достатньо доступним і передбачуваним?
- Якщо це так, чи переслідувало це втручання принаймні одну з «законних цілей», вичерпний перелік яких наведено (цей перелік дещо змінюється в залежності від статті)?
- Якщо це так, чи було це втручання «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цієї мети? Іншими словами, чи було наявним співвідношення пропорційності між ціллю і обмеженнями, про які йдеться?

368. Лише у випадку стверджувальної відповіді на кожне з цих трьох запитань обмеження вважається сумісним із Конвенцією. Якщо відповідь заперечна, визнається наявність порушення. При розгляді останнього з цих трьох запитань Суд має враховувати межі дозволеного втручання держави, обсяг якого буде значно відрізнятися залежно від обставин, характеру права, що захищається та характеру втручання (*Stoll проти Швейцарії* [ВП], § 105; *Demir i Baykara проти Туреччини* [ВП], § 119; *S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], § 102; *Mentzen проти Латвії* (déc.)).

369. Така сама схема застосовується не лише до вищезазначених статей, а й майже до всіх інших положень Конвенції – у тому числі до імпліцитних обмежень, не закріплених у статті, про яку йдеться. Наприклад, право доступу до суду, що гарантується пунктом 1 статті 6 Конвенції, не є абсолютним, воно може піддаватися імпліцитно дозволеному обмеженням, оскільки право на доступ до суду за своїм характером підлягає регулюванню з боку держави. Договірні держави мають у цьому відношенні певні межі дозволеного втручання, хоча прийняття остаточного рішення щодо дотримання вимог Конвенції залишається за Судом, який має переконатися в тому, що застосовані обмеження не перешкоджають доступу осіб до Суду таким чином або такою мірою, щоб завдавати шкоди самій суті цього права. Більш того, обмеження права на доступ до суду не буде сумісним з пунктом 1 статті 6, якщо воно не переслідує законної цілі та якщо немає розумного співвідношення пропорційності між застосованими засобами і метою, якої намагались досягти (*Cudak проти Лумви* [ВП], § 55).

370. Якщо внаслідок попереднього розгляду заяви Суд переконується, що умови, на які було посилання вище, було дотримано, та що з огляду на всі відповідні обставини справи немає явного браку пропорційності між цілями, які переслідувало втручання держави та застосованими засобами, Суд визнає неприйнятною як явно необґрунтовану скаргу, про яку йдеться. Умотивування рішення щодо неприйнятності такої заяви буде ідентичним або подібним рішенням, які Суд прийняв би щодо суті, дійшовши висновку про відсутність порушення Конвенції (*Mentzen проти Ламбії* (déc.)).

с) Інші порівняно прості матеріально-правові проблеми

371. Крім ситуацій, описаних вище, Суд визнає скаргу явно необґрунтованою, якщо з підстав, що стосуються суті, переконується в тому, що немає підтвердження порушення положення Конвенції, на яке посилається скажчик. Зокрема, це відбувається за наявності однієї з двох обставин:

- якщо існує усталена і поширена практика Суду рішень в аналогічних або ідентичних справах, на підставі яких можна дійти висновку, що у справі, що розглядається, не було порушення Конвенції (*Galev та інші проти Болгарії* (déc.));
- хоча, якщо й немає попередніх ухвал, в яких йдеться конкретно і безпосередньо про це питання, Суд може дійти висновку про відсутність порушення Конвенції на підставі існуючого прецедентного права (*Hartung проти Франції* (déc.)).

372. У кожному з цих двох випадків від Суду вимагається провести детальний та ретельний розгляд фактів справи і всіх інших фактичних елементів, що стосуються справи (*Collins і Akaziebie проти Швеції* (déc.)).

4. Невмотивовані скарги: брак доказів

373. Проведення у Суді має змагальний характер. Отже, сторони – тобто заявник і уряд-відповідач – мають умотивувати свої фактичні аргументи (надаючи Суду необхідні фактичні докази), а також свої правові аргументи, (пояснюючи, чому, на їхню думку, положення Конвенції, на яке було посилання, було чи не було порушено).

374. Відповідні частини Правила 47 Регламенту Суду, яким регулюється зміст індивідуальних заяв, передбачають:

«1. Кожна заява, про яку йдеться у статті 34 Конвенції, подається на бланку, наданому канцелярією, якщо голова відповідної секції не вирішить інакше. Вона має містити:

(...)

d) стислий виклад фактів;

e) стислий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів;

(...)

g) предмет заяви;

i) має супроводжуватися:

h) копіями будь-яких відповідних документів, зокрема рішень, судових чи несудових, стосовно предмета заяви.

(...)

4. Недотримання вимог, викладених вище [у пункті 1] (...) цієї статті, може спричинити відмову в реєстрації та в розгляді справи Судом.»

375. Крім того, згідно з пунктом 1 Правила 44 С Регламенту Суду:

«Якщо сторона не наведе докази або не надасть інформацію, яка вимагається Судом, або не розкриє відповідну інформацію, якою вона володіє і яка стосується справи, або іншим чином не бере ефективної участі у провадженні, Суд може зробити належні висновки.»

376. Якщо вищезазначених умов не дотримано, Суд визнає заяву неприйнятною як явно необґрунтовану. Зокрема, це відбувається за таких обставин:

- якщо заявник обмежується тим, що просто цитує одне або більше положень Конвенції, не пояснюючи, яким чином вони порушені, якщо це не є очевидним із фактів справи (*Trofimchuk проти України* (déc.); *Baillard проти Франції* (déc.));
- якщо заявник не надасть або відмовиться надати речові докази на підтримку своїх тверджень (зокрема, рішення судів або інших національних органів, якщо немає виняткових обставин поза межами його контролю, які перешкодили йому зробити це (наприклад, якщо тюремна адміністрація відмовилась переслати документи з досьє заявника до Суду)).

5. Заплутані або надумані скарги

377. Суд відхиляє як явно необґрунтовані скарги, які є такими заплутаними, що об'єктивно неможливо зрозуміти факти, на які скаржиться заявник, та які підстави для своїх скарг він наводить Суду. Те саме стосується надуманих скарг, тобто скарг стосовно фактів, які є об'єктивно неможливими, були вочевидь вигаданими або явно суперечать здоровому глузду. У таких випадках відсутність будь-якого підтвердження порушення Конвенції є очевидною навіть для пересічного спостерігача, що не має юридичної освіти.

В. Відсутність суттєвої шкоди

Стаття 35 § 3 b) – Критерії прийнятності

«3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

(...)

b) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.»

1. Контекст прийняття нового критерію

378. Новий критерій прийнятності було додано до критеріїв, закріплених у статті 35, з набранням чинності Протоколом № 14 з 1-го червня 2010 р. У відповідності зі статтею 20 Протоколу це нове положення застосовується до всіх заяв, що знаходяться на розгляді Суду, за винятком тих, що вже були оголошені прийнятними до набрання чинності цим Протоколом. На сьогоднішній день Суд застосував новий критерій у дев'яти рішеннях про прийнятність (*Ionescu проти Румунії* (déc.); *Korolev проти Росії* (déc.); *Vasilchenko проти Росії*; *Rinck проти Франції* (déc.); *Holub проти Чеської Республіки* (déc.); *Bratři Zátkové, A.S. проти Чеської Республіки* (déc.); *Gaftoniuc проти Румунії* (déc.); *Matoušek проти Чеської Республіки* (déc.); *Čavajda проти Чеської Республіки* (déc.)).

Крім того, у двох рішеннях Суд відхилив посилання уряду на неприйнятність згідно з новим критерієм (*Gaglione та інші проти Італії*, §§ 14 -19, неостаточно, і *Sancho Cruz та інші проти Португалії*, §§ 22-36).

З огляду на постійно зростаюче навантаження на Суд вважалось необхідним запровадження цього нового критерію, що надає Суду додатковий інструмент, який допоможе йому зосередити увагу на справах, які вимагають розгляду по суті. Іншими словами, він надає Суду можливість відхилити справи, що вважаються «малозначними», у відповідності з принципом, на підставі якого судді не повинні розглядати такі справи («*de minimis non curat praetor*»).

379. Поняття «*de minimis*» формально не було закріплено в Європейській конвенції з прав людини до 1 червня 2010 р., проте на нього були посилання в декількох рішеннях Комісії, до яких докладались окремі думки членів, що висловлювали свою незгоду з думкою більшості (див. *Euoum-Priso проти Франції* (déc.); *H.F. К.-F. проти Німеччини* (déc.); *Lechesne проти Франції* (déc.)) та суддів Суду (див., наприклад, *Dudgeon проти Сполученого Королівства*; *O'Halloran і Francis проти Сполученого Королівства* [ВП]; *Micallef проти Мальти* [ВП]) і також урядами в зауваженнях до Суду (див., наприклад, *Koutoutsea та інші проти Греції* (déc.)).

2. Обсяг застосування

380. Пункт 3 b) статті 35 містить три різні елементи. Передусім, сам критерій прийнятності: Суд може оголосити непринятною будь-яку заяву, якщо заявник не зазнав значної шкоди. Далі йдуть два підпункти застережень. По-перше, Суд не може оголосити непринятною заяву, якщо повага до прав людини вимагає розгляду заяви по суті. По-друге, жодна заява не може бути відхилена на підставі нового критерію, якщо її не було належним чином розглянуто національним судовим органом.

381. Лише Суд має компетенцію тлумачення та застосування цього нового критерію прийнятності. Упродовж перших двох років після набрання чинності Протоколом застосування цього нового критерію прийнятності заяв перебуває у виключній компетенції палат та Великої Палати (пункт 2 статті 20 Протоколу № 14), які встановлять чіткі принципи практики Суду щодо застосування нового критерію в конкретних випадках.

3. Як визначити, чи завдано значної шкоди заявникові

382. Термін «значна шкода» може і повинен піддаватися тлумаченню з метою встановлення об'єктивних критеріїв прийнятності шляхом поступового розвитку практики Суду. Він надає Суду певної гнучкості на додаток до тієї, що вже забезпечується дією існуючих критеріїв прийнятності (див. пояснювальну доповідь до Протоколу № 14, STCE № 194, §§ 78 та 80 (в подальшому «пояснювальна доповідь»)). Новий критерій ґрунтується на ідеї, що порушення права, яким би реальним воно не було з чисто юридичної точки зору, повинно досягти мінімального рівня тяжкості, аби виправдати його розгляд міжнародним Судом (*Korolev проти Росії* (déc.)).

383. Формулювання цього критерію враховує ту шкоду, якої вже було завдано заявникові на національному рівні. Серед чинників, що можуть враховуватися, є фінансовий вплив на заявника, але це не завжди є вирішальним (див. *Vock проти Німеччини* (déc.) як нещодавній приклад, коли заяву було оголошено непринятною, бо сума завданої шкоди була мінімальною). У справі *Ionescu проти Румунії*, Суд висловив думку, що завдана заявникові фінансова шкода була незначною. Фактично це була сума 90 євро, і не було інформації, яка б доводила, що втрата цієї суми спричинила будь-які

значні наслідки для особистого життя заявника. У справі *Korolev проти Росії* (déc.), скарги заявника чітко зводилися до несплати уповноваженими органами держави-відповідача суми, еквівалентної менше одного євро, присудженої йому національним судом. У справі *Vasilchenko проти Росії*, заявник скаржився на невиконання рішення, за яким йому надавалося відшкодування у сумі 12 євро. У справі *Rinck проти Франції*, в якій стверджуване відшкодування становило 150 євро плюс 22 євро за витрати, пов'язані з провадженням, Суд визнав, що немає жодних вказівок на те, що ця сума мала б серйозний вплив на якість життя заявника. У справі *Gaftoniuc проти Румунії*, заявниця мала б отримати 25 євро. Однак Суд повинен усвідомлювати той факт, що наслідки матеріальної шкоди не повинні вимірюватися абстрактно, навіть незначна фінансова втрата може бути значною з огляду на конкретний стан особи та економічну ситуацію в країні чи регіоні, де вона проживає.

384. Водночас Суд усвідомлює, що сума грошової шкоди не є єдиним компонентом, яким визначається, чи зазнав заявник значної шкоди. Фактично порушення Конвенції може стосуватися важливих питань щодо принципів і, отже, спричиняти значну шкоду, не зачіпаючи матеріальних інтересів (*Korolev проти Росії* (déc.)). Суб'єктивне відчуття заявника з приводу впливу стверджуваного порушення має виправдовуватися об'єктивними підставами. Так, у справі *Rinck проти Франції* Суд вирішив, що позбавлення одного пункту у водійських правах заявника не є достатньою підставою вважати, що результат спору мав серйозний вплив на особисту ситуацію заявника, навіть якщо останній наполягав, що це є справа принципу. У справах *Holub проти Чеської Республіки*, *Matoušek проти Чеської Республіки* та *Čavajda проти Чеської Республіки*, Суд виходив у своїх рішеннях з того факту, що зауваження інших сторін, з якими не були ознайомлені заявники, не містили жодного нового чи додаткового елемента і що Конституційний суд не спирався на ці зауваження під час розгляду будь-якої з цих справ і, таким чином, заявники не зазнали серйозної шкоди за пунктом 3 b) статті 35 Конвенції.

І навпаки, у справі *Gaglione та інші проти Італії*, Суд не підтримав аргументів уряду, згідно з якими заявники не зазнали серйозної шкоди, виходячи з того, що затримка у виплаті відшкодування дорівнює або перевищує 19 місяців у 65% справ. Так само, у справі *Sancho Cruz та інші проти Португалії*, Суд вирішив, що в обох справах, в яких уряд висловив заперечення, засноване на новому критерії, заявники зазнали серйозної шкоди, зважаючи на велику суму відшкодування, про яке йшлося.

4. Два пункти застереження

а) Як визначити, чи вимагає розгляду заяви по суті повага до прав людини

385. Другим елементом є пункт-застереження (пояснювальна доповідь, § 81), в силу якого заява не буде оголошена неприйнятною, якщо повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї, вимагає розгляду справи по суті. Формулювання цього елемента виходить із другої частини пункту 1 статті 37 Конвенції, де вона виконує аналогічну функцію у контексті прийняття рішень про вилучення заяв з реєстру. Таке саме формулювання використовується у пункті 1 статті 39 як підстава для забезпечення дружнього врегулювання спору між сторонами.

386. Органи Конвенції завжди тлумачать ці положення як такі, що змушують їх продовжувати розгляд справи, незважаючи на її врегулювання сторонами або на існування будь-якої іншої підстави для вилучення справи з реєстру. Суд вважає необхідним продовжувати подальший поглиблений розгляд справи, порушуючи питання загального характеру стосовно дотримання Конвенції (*Tyler проти Сполученого Королівства*, звіт Комісії, § 21).

387. Такі питання загального характеру виникають, наприклад, якщо потрібно уточнити зобов'язання держав згідно з Конвенцією або примусити державу-відповідача вирішити структурну проблему, яка зачіпає інтереси інших осіб, що знаходяться у такому ж становищі, що й заявник. Отже, у світлі колишніх статей 37 і 38⁶ Суд часто мусив перевіряти, чи загальну проблему, яка порушувалась у справі, врегульовано, чи вона врегульовується та чи аналогічні правові питання було вирішено Судом у інших справах (див., серед багатьох інших *San проти Австрії*, §§ 15-18; *Léger проти Франції* (вилучення з реєстру) [ВП], § 51). Отже, якщо Суд вже мав можливість приймати рішення щодо застосування процесуальних норм національними органами, а скарга становить чисто історичний інтерес, повага до прав людини не вимагатиме подальшого розгляду саме цієї скарги (*Ionescu проти Румунії*). У справі *Holub проти Чеської Республіки* поставлене питання, а саме, неповідомлення заявникові зауважень інших сторін провадження у Конституційному суді, вже було розглянуто у попередніх справах (див., наприклад, *Milatová та інші проти Чеської Республіки*, *Mareš проти Чеської Республіки* та *Vokoun проти Чеської Республіки*). У рішенні, постановленому у справі *Korolev проти Росії* (déc.), Суд не виявив жодних підстав, пов'язаних із підтриманням громадського порядку, які б виправдовували розгляд справи по суті. Отже, він дійшов висновку, по-перше, що він у багатьох випадках вже вирішував питання, аналогічні тим, що порушуються у цій справі і, по-друге, що Суд і Комітет Міністрів вже вирішували системні проблеми незабезпечення виконання рішень національних судів у Російській Федерації.

в) Стосовно того, чи справа належним чином розглядалася національним судовим органом

388. Суд ніколи не зможе вилучити з реєстру заяву з підстав її несуттєвого характеру, якщо цю заяву не було належним чином розглянуто національним судовим органом. Це положення ілюструє принцип субсидіарності, викладений, зокрема, у статті 13 Конвенції, який вимагає, щоб національне законодавство забезпечувало право на ефективний засіб захисту від стверджуваних порушень (*Korolev проти Росії* (déc.)). У справі *Holub проти Чеської Республіки*, Суд уточнив, що належний розгляд національним судовим органом мав стосуватися саме «справи» («*case*» англійською мовою) у широкому значенні, а не поданої до нього «заяви» («*application*» англійською мовою).

389. Що стосується тлумачення терміну «належним чином», цей новий критерій не тлумачитиметься так само жорстко, як вимоги справедливого судового розгляду згідно зі статтею 6 Конвенції (*Ionescu проти Румунії* (déc.)).

6. Текст Конвенції станом до набуття чинності Протоколу № 14.

ПОКАЖЧИК РІШЕНЬ

(цифрами позначено сторінки)

Суд виносить рішення англійською та французькою мовами (дві офіційні мови Суду). Гіперпосилання на справи, які згадуються в даному Посібнику, ведуть до оригіналу вказаного рішення. Запрошуємо читача ознайомитися через інтернет-сайт Суду (www.echr.coe.int) з інформаційною базою практики Суду (під назвою HUDOC), яка містить зокрема повні тексти всіх винесених ним рішень. Крім офіційних мов, інформаційна база HUDOC також надає доступ до перекладів (на близько двадцяти неофіційних мовах) багатьох важливих рішень. На додачу, вона пропонує лінки до близько ста збірників в форматі онлайн прецедентної практики, здійснених третіми сторонами.

Якщо інше не вказано в дужках, наведене посилання відповідає рішенню щодо суті, винесеному палатою Суду. Скорочення «(déc.)» [від фр. *décision*] вказує на рішення щодо прийнятності або рішення про вилучення з реєстру, а скорочення «[ВП]» означає, що справу розглядала Велика Палата.

—А—

- A, B i C проти Ірландії* [ВП], № 25579/05, CEDH 2010
A. проти Франції, 23 листопада 1993, серія А № 277-В
A. проти Норвегії, № 28070/06, 9 квітня 2009
A. проти Сполученого Королівства, 23 вересня 1998, *Збірник рішень Суду* 1998-VI
A.D.T. проти Сполученого Королівства, № 35765/97, CEDH 2000-IX
Abdulaziz, Cabales i Balkandali проти Сполученого Королівства, 28 травня 1985, серія А № 94
Adam та інші проти Німеччини (déc.), № 290/03, 1er вересня 2005
Adamsons проти Латвії, № 3669/03, 24 червня 2008
Adesina проти Франції (déc.), № 31398/96, 13 вересня 1996
Adolf проти Австрії, 26 березня 1982, серія А № 49
Aerts проти Бельгії, 30 липня 1998, *Збірник* 1998-V
Agathos та інші проти Греції, № 19841/02, 23 вересня 2004
Agbovi проти Німеччини (déc.), № 71759/01, 25 вересня 2006
AGOSI проти Сполученого Королівства, 24 жовтня 1986, серія А № 108
Agrotexim та інші проти Греції, 24 жовтня 1995, серія А № 330-А
Ahmet Sadik проти Греції, 15 листопада 1996, *Збірник* 1996-V
Ahmut проти Нідерландів, 28 листопада 1996, *Збірник* 1996-VI
Ahtinen проти Фінляндії (déc.), № 48907/99, 31 травня 2005
Air Canada проти Сполученого Королівства, 5 травня 1995, серія А № 316-А
Airey проти Ірландії, 9 жовтня 1979, серія А № 32
Akdivar та інші проти Туреччини, 16 вересня 1996, *Збірник* 1996-IV
Aksoy проти Туреччини, 18 грудня 1996, *Збірник* 1996-VI
Al-Adsani проти Сполученого Королівства [ВП], № 35763/97, CEDH 2001-XI
Al-Moayad проти Німеччини (déc.), № 35865/03, 20 лютого 2007
Al-Nashif проти Болгарії, № 50963/99, 20 червня 2002

Al-Saadoon i Mufdhi проти Сполученого Королівства, № 61498/08, CEDH 2010
Alatulkkila та інші проти Фінляндії, № 33538/96, 28 липня 2005
Alaverdyan проти Вірменії (déc.), № 4523/04, 24 серпня 2010
Albert i Le Compte проти Бельгії, 10 лютого 1983, серія А № 58
Aldrian проти Австрії, № 16266/90, рішення Комісії від 7 травня 1990
Aleksandr Zaichenko проти Росії, № 39660/02, 18 лютого 2010
Alexanian проти Росії, № 46468/06, 22 грудня 2008
Aliiev проти Грузії, № 522/04, 13 січня 2009
Allan проти Сполученого Королівства (déc.), № 48539/99, 28 серпня 2001
Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão та інші проти Португалії, №№ 29813/96 і 30229/96, CEDH 2000-I
Атапп проти Швейцарії [ВП], № 27798/95, CEDH 2000-II
Атиур проти Франції, 25 червня 1996, Збірник 1996-III
Ап та інші проти Кіпру, № 18270/91, рішення Комісії від 8 жовтня 1991
Andrášik та інші проти Словачії (déc.), №№ 57984/00 та інші, CEDH 2002-IX
Andrejeva проти Латвії [ВП], № 55707/00, CEDH 2009
Andreou Papi проти Туреччини, № 16094/90, 22 вересня 2009
Andronikashvili проти Грузії (déc.), № 9297/08, 22 червня 2010
Anheuser-Busch Інпроти проти Португалії [ВП], № 73049/01, CEDH 2007-I
Annunziata проти Італії, № 24423/03, 7 липня 2009
Арау проти Туреччини (déc.), № 3964/05, 11 грудня 2007
АРЕН Üldözötteinek Szövetsége та інші проти Угорщини, № 32367/96, CEDH 2000-X
Aquilina проти Мальти [ВП], № 25642/94, CEDH 1999-III
Arat проти Туреччини, № 10309/03, 10 листопада 2009
Arslan проти Туреччини (déc.), № 36747/02, CEDH 2002-X
Assanidzé проти Грузії [ВП], № 71503/01, CEDH 2004-II
Association Les témoins de Jéhovah проти Франції (déc.), № 8916/05, 21 вересня 2010
Athanassoglou та інші проти Швейцарії [ВП], № 27644/95, CEDH 2000-IV
Ayuntamiento de Mula проти Іспанії (déc.), № 55346/00, CEDH 2001-I
Azinas проти Кіпру [ВП], № 56679/00, CEDH 2004-III

—В—

В. проти Франції, 25 березня 1992, серія А № 232-С
В.ПРОТИ проти Швейцарії (déc.), № 21353/93, рішення Комісії від 27 лютого 1995
Bagheri i Maliki проти Нідерландів (déc.), № 30164/06, 15 травня 2007
Baillard проти Франції (déc.), № 6032/04, 25 вересня 2008
Balmer-Schafroth та інші проти Швейцарії, 26 серпня 1997, Збірник 1997-IV
Balsytė-Lideikienė проти Литви, № 72596/01, 4 листопада 2008
Banković та інші проти Бельгії та 16 інших держав членів Конвенції (déc.) [ВП], № 52207/99, CEDH 2001-XII
Barberà, Messegué i Jabardo проти Іспанії, 6 грудня 1988, серія А № 146
Baumann проти Франції, № 33592/96, CEDH 2001-V
Bazorkina проти Росії, № 69481/01, 27 липня 2006
Beer i Regan проти Німеччини [ВП], № 28934/95, 18 лютого 1999
Beganović проти Хорватії, № 46423/06, 25 червня 2009
Behrami i Behrami проти Франції i Saragmati проти Франції, Німеччини i Норвегії (déc.) [ВП], №№ 71412/01 і 78166/01, 2 травня 2007
Belaousof та інші проти Греції, № 66296/01, 27 травня 2004
Belilos проти Швейцарії, 29 квітня 1988, серія А № 132
Ben Salah Adraqui i Dhaiti проти Іспанії (déc.), № 45023/98, CEDH 2000-IV
Bendouni проти Франції, 24 лютого 1994, серія А № 284
Benet Praha, spol. s r.o., проти Чеської Республіки (déc.), № 38354/06, 28 вересня 2010
Benham проти Сполученого Королівства [ВП], 10 червня 1996, Збірник 1996-III

Bensaid проти Сполученого Королівства, № 44599/98, CEDH 2001-I
Bentham проти Нідерландів, 23 жовтня 1985, серія А № 97
Berdzenichvili проти Росії (déc.), № 31697/03, CEDH 2004-II
Berić та інші проти Боснії-Герцеговини (déc.), №№ 36357/04 та інші, 16 жовтня 2007
Bernardet проти Франції (déc.), № 31406/96, 27 листопада 1996
Berrehab проти Нідерландів, 21 червня 1988, серія А № 138
Beyeler проти Італії [ВП], № 33202/96, CEDH 2000-I
Beugo проти 46 держав членів Ради Європи (déc.), № 36099/06, 16 червня 2009
Bigaeva проти Греції, № 26713/05, 28 травня 2009
Bijelić проти Чорногорії і Сербії, № 11890/05, 28 квітня 2009
Bimer S.A. проти Молдови, № 15084/03, 10 липня 2007
Vlagojević проти Нідерландів (déc.), № 49032/07, 9 червня 2009
Vlečić проти Хорватії [ВП], № 59532/00, CEDH 2006-III
«Blondje» проти Нідерландів (déc.), № 7245/09, CEDH 2009
Воск проти Німеччини (déc.), № 22051/07, 19 січня 2010
Voicenco проти Молдови, № 41088/05, 11 липня 2006
Voivîn проти 34 держав членів Ради Європи (déc.), № 73250/01, CEDH 2008
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi проти Ірландії [ВП], № 45036/98, CEDH 2005-VI
Votta проти Італії, 24 лютого 1998, Збірник 1998-I
Vottaro проти Італії (déc.), № 56298/00, 23 травня 2002
Vouglame проти Бельгії (déc.), № 16147/08, 2 березня 2010
Vouilloz проти Франції (déc.), № 34489/03, 28 листопада 2006
Vourdou проти Росії (№ 2), № 33509/04, CEDH 2009
Vourdou проти Росії, № 59498/00, CEDH 2002-III
Vowtan проти Сполученого Королівства, 19 лютого 1998, Збірник 1998-I
Boyle проти Сполученого Королівства, 28 лютого 1994, серія А № 282-B
Vožinovski проти «колишньої югославської Республіки Македонія» (déc.), № 68368/01, 1 лютого 2005
Brândușe проти Румунії, № 6586/03, 7 квітня 2009
Bratři Zátkové, A.S. проти Чеської Республіки (déc.), № 20862/06, 8 лютого 2011
Bronda проти Італії, 9 червня 1998, Збірник 1998-IV
Broniowski проти Польщі (déc.) [ВП], № 31443/96, CEDH 2002-X
Broniowski проти Польщі [ВП], № 31443/96, CEDH 2004-V
Brown проти Сполученого Королівства (déc.), № 38644/97, 24 листопада 1998
Brudnicka та інші проти Польщі, № 54723/00, CEDH 2005-II
Brüggemann i Scheuten проти Німеччини, № 6959/75, звіт Комісії від 12 липня 1977
Brunărescu проти Румунії [ВП], № 28342/95, CEDH 1999-VII
Brusco проти Франції, № 1466/07, 14 жовтня 2010
Brusco проти Італії (déc.), № 69789/01, CEDH 2001-IX
Buchholz проти Німеччини, 6 травня 1981, серія А № 42
Buckley проти Сполученого Королівства, 25 вересня 1996, Збірник 1996-IV
Bui Van Thanh та інші проти Сполученого Королівства, № 16137/90, рішення Комісії від 12 березня 1990
Buijen проти Німеччини, № 27804/05, 1 квітня 2010
Buij проти Хорватії, № 24661/02, 1 червня 2006
Bulinwar OOD i Hrusanov проти Болгарії, № 66455/01, 12 квітня 2007
Burden проти Сполученого Королівства [ВП], № 13378/05, CEDH 2008
Burghartz проти Швейцарії, 22 лютого 1994, серія А № 280-B
Büyükdere та інші проти Туреччини, №№ 6162/04 та інші, 8 червня 2010
Buzescu проти Румунії, № 61302/00, 24 травня 2005

—С—

- С.ПРОТИ проти Іспанії*, № 1425/06, 6 жовтня 2009
С.В. проти Фінляндії, № 17230/90, рішення Комісії від 9 жовтня 1991
Çakıcı проти Туреччини [ВП], № 23657/94, CEDH 1999-IV
Çakır та інші проти Кіпру (déc.), № 7864/06, 29 квітня 2010
Calcerrada Fornieles і Cabeza Mato проти Іспанії (déc.), № 17512/90, 6 липня 1992
Caldas Ramirez de Arrellano проти Іспанії (déc.), № 68874/01, CEDH 2003-I
Camberrow MM5 AD проти Болгарії (déc.), № 50357/99, 1 квітня 2004
Campbell і Fell проти Сполученого Королівства, 28 червня 1984, серія А № 80
Can проти Австрії, 30 вересня 1985, серія А № 96
Cançoçak проти Туреччини, №№ 25182/94 і 26956/95, 20 лютого 2001
Cantoni проти Франції [ВП], 15 листопада 1996, *Збірник* 1996-V
Capital Bank AD проти Болгарії, № 49429/99, CEDH 2005-XII
Carson та інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 42184/05, CEDH 2010
Castells проти Іспанії, 23 квітня 1992, серія А № 236
Čavajda проти Чеської Республіки (déc.), № 17696/07, 29 березня 2011
Çelik проти Туреччини (déc.), № 52991/99, CEDH 2004-X
Celniki проти Греції, № 21449/04, 5 липня 2007
Cereceda Martín та інші проти Іспанії, № 16358/90, рішення Комісії від 12 жовтня 1992
Chataïev та інші проти Грузії і Росії (déc.), № 36378/02, 16 вересня 2003
Chataïev та інші проти Грузії і Росії, № 36378/02, CEDH 2005-III
Charpan проти Сполученого Королівства [ВП], № 27238/95, CEDH 2001-I
Chappell проти Сполученого Королівства, 30 березня 1989, серія А № 152-A
Chappex проти Швейцарії (déc.), № 20338/92, 12 жовтня 1994
Charzyński проти Польщі (déc.), № 15212/03, CEDH 2005-V
Chaudet проти Франції, № 49037/06, 29 жовтня 2009
Chauvy та інші проти Франції, № 64915/01, CEDH 2004-VI
Chavdarov проти Болгарії, № 3465/03, 21 грудня 2010
Chelu проти Румунії, № 40274/04, 12 січня 2010
Chevanova проти Латвії (радіація) [ВП], № 58822/00, 7 грудня 2007
Chevrol проти Франції, № 49636/99, CEDH 2003-III
Christie проти Сполученого Королівства, № 21482/93, рішення Комісії від 27 червня 1994
Christine Goodwin проти Сполученого Королівства [ВП], № 28957/95, CEDH 2002-VI
Chtoukatourov проти Росії, № 44009/05, 27 березня 2008
Church of X проти Сполученого Королівства, № 3798/68, рішення Комісії від 17 грудня 1968
Chypre [Кіпр] проти Туреччини [ВП], № 25781/94, CEDH 2001-IV
Çinar проти Туреччини (déc.), № 28602/95, 13 листопада 2003
Ciorap проти Молдови (№ 2), № 7481/06, 20 липня 2010
Ciubotaru проти Молдови, № 27138/04, 27 квітня 2010
Ciulla проти Італії, 22 лютого 1989, серія А № 148
Ciupercescu проти Румунії, № 35555/03, 15 червня 2010
Clinique Mozart Sarl проти Франції (déc.), № 46098/99, 1 липня 2003
Cocchiarella проти Італії [ВП], № 64886/01, CEDH 2006-V
Colibaba проти Молдови, № 29089/06, 23 жовтня 2007
Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox і Mox проти Франції (déc.), № 75218/01, 28 березня 2006
Collins і Akaziebie проти Швеції (déc.), № 23944/05, 8 березня 2007
Compagnie de navigation de la République islamique d'Iran проти Туреччини, № 40998/98, CEDH 2007-V
Confédération des syndicats médicaux français і Fédération nationale des infirmiers проти Франції, № 10983/84, рішення Комісії від 12 травня 1986
Confédération française démocratique du travail проти Європейських Спільнот, № 8030/77, рішення Комісії від 10 липня 1978
Connolly проти 15 держав членів Європейського Союзу (déc.), № 73274/01, 9 грудня 2008

Constantinescu проти Румунії, № 28871/95, CEDH 2000-VIII
Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. проти Нідерландів (déc.), № 13645/05, CEDH 2009
Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei проти Молдови, № 39745/02, 3 квітня 2007
Copland проти Сполученого Королівства, № 62617/00, CEDH 2007-I
Coscodar проти Румунії (déc.), № 36020/06, 9 березня 2010
Costello-Roberts проти Сполученого Королівства, 25 березня 1993, серія А № 247-C
Cotleț проти Румунії, № 38565/97, 3 червня 2003
Craxi проти Італії (№ 2), № 25337/94, 17 липня 2003
Cudak проти Литви [ВП], № 15869/02, CEDH 2010
Cvetković проти Сербії, № 17271/04, 10 червня 2008

—D—

D.B. проти Туреччини, № 33526/08, 13 липня 2010
D.H. та інші проти Чеської Республіки [ВП], № 57325/00, CEDH 2007-IV
D.J. і A.-K. R. проти Румунії (déc.), № 34175/05, 20 жовтня 2009
Dadouch проти Мальти, № 38816/07, 20 липня 2010
Dalban проти Румунії [ВП], № 28114/95, CEDH 1999-VI
Dalea проти Франції (déc.), № 964/07, 2 лютого 2010
Dalia проти Франції, 19 лютого 1998, Збірник 1998-I
De Becker проти Бельгії (déc.), № 214/56, 9 червня 1958
De Geouffre de la Pradelle проти Франції, 16 грудня 1992, серія А № 253-B
De Moor проти Бельгії, 23 червня 1994, серія А № 292-A
De Pace проти Італії, № 22728/03, 17 липня 2008
De Saedeleer проти Бельгії, № 27535/04, 24 липня 2007
De Wilde, Ooms і Versypur проти Бельгії, 18 червня 1971, серія А № 12
Deés проти Угорщини, № 2345/06, 9 листопада 2010
Delle Cave і Corrado проти Італії, № 14626/03, 5 червня 2007
Demades проти Туреччини, № 16219/90, 31 липня 2003
Demicoli проти Мальти, 27 серпня 1991, серія А № 210
Demir і Baykara проти Туреччини [ВП], № 34503/97, CEDH 2008
Demirbaş та інші проти Туреччини (déc.), №№ 1093/08 та інші, 9 листопада 2010
Detoroulos та інші проти Туреччини (déc.) [ВП], №№ 46113/99 та інші, CEDH 2010
Dennis та інші проти Сполученого Королівства (déc.), № 76573/01, 2 липня 2002
Deralle проти Франції [ВП], № 34044/02, CEDH 2010
Deraiw проти Бельгії (déc.), № 2115/04, 15 травня 2007
Des Fours Walderode проти Чеської Республіки (déc.), № 40057/98, CEDH 2004-V
Deweer проти Бельгії, 27 лютого 1980, серія А № 35
Di Giorgio та інші проти Італії (déc.), № 35808/03, 29 вересня 2009
Di Salvo проти Італії (déc.), № 16098/05, 11 січня 2007
Di Sante проти Італії (déc.), № 56079/00, 24 червня 2004
Dickson проти Сполученого Королівства [ВП], № 44362/04, CEDH 2007-V
Dimitrescu проти Румунії, №№ 5629/03 і 3028/04, 3 червня 2008
Dinç проти Туреччини (déc.), № 42437/98, 22 листопада 2001
Dink проти Туреччини, №№ 2668/07 та інші, 14 вересня 2010
Doran проти Ірландії, № 50389/99, CEDH 2003-X
Döring проти Німеччини (déc.), № 37595/97, CEDH 1999-VIII
Döşemealtı Belediyesi проти Туреччини (déc.), № 50108/06, 23 березня 2010
Draon проти Франції [ВП], № 1513/03, 6 жовтня 2005
Drijfhout проти Нідерландів (déc.), № 51721/09, 22 лютого 2011
Drozd і Janousek проти Франції і Іспанії, 26 червня 1992, серія А № 240
Duclos проти Франції (déc.), № 23661/94, 6 квітня 1995
Dudgeon проти Сполученого Королівства, 22 жовтня 1981, серія А № 45

Dukmedjian проти Франції, № 60495/00, 31 січня 2006
Duringer i Grunge проти Франції (déc.), №№ 61164/00 і 18589/02, CEDH 2003-II
Durini проти Італії, № 19217/91, рішення Комісії від 12 січня 1994

—E—

E.B. проти Франції [ВП], № 43546/02, 22 січня 2008
E.S. проти ФРН, № 262/57, рішення Комісії від 28 серпня 1957
Eberhard i M. проти Словенії, №№ 8673/05 і 9733/05, 1 грудня 2009
Eckle проти Німеччини, 15 липня 1982, серія А № 51
Egmez проти Кіпру, № 30873/96, CEDH 2000-XII
El Majjaoui i Stichting Touba Moskee проти Нідерландів (радіація) [ВП], № 25525/03, 20 грудня 2007
Ellès та інші проти Швейцарії, № 12573/06, 16 грудня 2010
Elli Poluhas Dödsbo проти Швеції, № 61564/00, CEDH 2006-I
Emesa Sugar N.V. проти Нідерландів (déc.), № 62023/00, 13 січня 2005
Emine Araç проти Туреччини, № 9907/02, 23 вересня 2008
Enea проти Італії [ВП], № 74912/01, CEDH 2009
Engel та інші проти Нідерландів, 8 червня 1976, серія А № 22
Enukidze i Girgvliani проти Грузії, № 25091/07, 26 квітня 2011
Erözdemir проти Туреччини (déc.), № 57039/00, 31 січня 2002
Escoubet проти Бельгії [ВП], № 26780/95, CEDH 1999-VII
Evans проти Сполученого Королівства [ВП], № 6339/05, CEDH 2007-I
Evcen проти Нідерландів (déc.), № 32603/96, рішення Комісії від 3 грудня 1997
Eyoum-Priso проти Франції (déc.), № 24352/94, 4 вересня 1996
Ezeh i Connors проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 39665/98 і 40086/98, CEDH 2003-X

—F—

Fairfield проти Сполученого Королівства (déc.), № 24790/04, CEDH 2005-VI
Fakhretdinov та інші проти Росії (déc.), №№ 26716/09, 67576/09 і 7698/10, 23 вересня 2010
Farcaş проти Румунії (déc.), № 32596/04, 14 вересня 2010
Fawsie проти Греції, № 40080/07, 28 жовтня 2010
Fayed проти Сполученого Королівства, 21 вересня 1994, серія А № 294-B
Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France проти Франції (déc.), № 53430/99, CEDH 2001-XI
Fedotova проти Росії, № 73225/01, 13 квітня 2006
Feldbrugge проти Нідерландів, 29 травня 1986, серія А № 99
Fener Rum Patriklіği (Patriarcat œcumenique) проти Туреччини (déc.), № 14340/05, 12 червня 2007
Fernie проти Сполученого Королівства (déc.), № 14881/04, 5 січня 2006
Ferrazzini проти Італії [ВП], № 44759/98, CEDH 2001-VII
Ferreira Alves проти Португалії (№ 6), №№ 46436/06 і 55676/08, 13 квітня 2010
Filipović проти Сербії, № 27935/05, 20 листопада 2007
Financial Times Ltd та інші проти Сполученого Королівства, № 821/03, 15 грудня 2009
Findlay проти Сполученого Королівства, 25 лютого 1997, Збірник 1997-I
Fischer проти Австрії (déc.), № 27569/02, CEDH 2003-VI
Fiute проти Італії, № 20774/05, 30 червня 2009
Fogarty проти Сполученого Королівства [ВП], № 37112/97, CEDH 2001-XI
Folgerø та інші проти Норвегії (déc.), № 15472/02, 14 лютого 2006
Folgerø та інші проти Норвегії [ВП], № 15472/02, CEDH 2007-III
Foti та інші проти Італії, 10 грудня 1982, серія А № 56
Freimanis i Līdums проти Латвії, №№ 73443/01 і 74860/01, 9 лютого 2006
Frérot проти Франції, № 70204/01, 12 червня 2007

Fressoz i Roire проти Франції [ВП], № 29183/95, CEDH 1999-I
Friend та інші проти Сполученого Королівства (déc.), №№ 16072/06 і 27809/08,
 24 листопада 2009
Funke проти Франції, 25 лютого 1993, серія А № 256-A

—G—

Gäfgen проти Німеччини [ВП], № 22978/05, CEDH 2010
Gaftoniuc проти Румунії (déc.), № 30934/05, 22 лютого 2011
Gagiu проти Румунії, № 63258/00, 24 лютого 2009
Gaglione та інші проти Італії, №№ 45867/07 та інші, 21 грудня 2010
Gakiyev i Gakiyeva проти Росії, № 3179/05, 23 квітня 2009
Galev та інші проти Болгарії (déc.), № 18324/04, 29 вересня 2009
Galić проти Нідерландів (déc.), № 22617/07, 9 червня 2009
Gallo проти Італії (déc.), № 24406/03, 7 липня 2009
García Ruiz проти Іспанії [ВП], № 30544/96, CEDH 1999-I
Gardel проти Франції, № 16428/05, 17 грудня 2009
Gas i Dubois проти Франції (déc.), № 25951/07, 31 серпня 2010
Gasparini проти Італії і Бельгії (déc.), № 10750/03, 12 травня 2009
Gast i Popp проти Німеччини, № 29357/95, CEDH 2000-II
Gayduk та інші проти України (déc.), №№ 45526/99 та інші, CEDH 2002-VI
Gennari проти Італії (déc.), № 46956/99, 5 жовтня 2000
Genovese проти Італії (déc.), № 24407/03, 10 листопада 2009
Gentilhomme, Schaff-Benhadj i Zerouki проти Франції, №№ 48205/99, 48207/99 і 48209/99,
 14 травня 2002
Georgiadis проти Греції, 29 травня 1997, Збірник 1997-III
Geragyun Khorhurd Patgamavorakan Akumb проти Вірменії (déc.), № 11721/04, 14 квітня 2009
Gillan i Quinton проти Сполученого Королівства, № 4158/05, CEDH 2010
Gillow проти Сполученого Королівства, 24 листопада 1986, серія А № 109
Giuntarra та інші проти Франції (déc.), № 61166/00, 12 червня 2001
Glass проти Сполученого Королівства, № 61827/00, CEDH 2004-II
Glor проти Швейцарії, № 13444/04, CEDH 2009
Gorou проти Греції (№ 2) [ВП], № 12686/03, 20 березня 2009
Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії, № 62543/00, CEDH 2004-III
Goția проти Румунії (déc.), № 24315/06, 5 жовтня 2010
Grădinar проти Молдови, № 7170/02, 8 квітня 2008
Grässer проти Німеччини (déc.), № 66491/01, 16 вересня 2004
Gratzinger i Gratzingerova проти Чеської Республіки (déc.) [ВП], № 39794/98, CEDH 2002-VII
Grecu проти Румунії, № 75101/01, 30 листопада 2006
Groni проти Албанії, № 25336/04, 7 липня 2009
Grzinčič проти Словенії, № 26867/02, 3 травня 2007
Guerra та інші проти Італії, 19 лютого 1998, Збірник 1998-I
Guillot проти Франції, 24 жовтня 1996, Збірник 1996-V
Guisset проти Франції, № 33933/96, CEDH 2000-IX
Gül проти Швейцарії, 19 лютого 1996, Збірник 1996-I
Gülmez проти Туреччини, № 16330/02, 20 травня 2008
Gurguchiani проти Іспанії, № 16012/06, 15 грудня 2009
Gutfreund проти Франції, № 45681/99, CEDH 2003-VII
Güzel Erdagöz проти Туреччини, № 37483/02, 21 жовтня 2008
Guzzardi проти Італії, 6 листопада 1980, серія А № 39

—H—

H.F. K.-F. проти Німеччини, № 25629/94, рішення Комісії від 16 січня 1996
Naas проти Нідерландів, № 36983/97, CEDH 2004-I
Naas проти Швейцарії (déc.), № 31322/07, 20 травня 2010
Naas проти Швейцарії, № 31322/07, 20 січня 2011
Nadrabová та інші проти Чеської Республіки (déc.), №№ 42165/02 і 466/03, 25 вересня 2007
Nadri-Vionnet проти Швейцарії, № 55525/00, 14 лютого 2008
Hajduová проти Словачії, № 2660/03, 30 листопада 2010
Halford проти Сполученого Королівства, 25 червня 1997, Збірник 1997-III
Namer проти Бельгії, № 21861/03, CEDH 2007-V
Naroutyouinian проти Вірменії, № 36549/03, CEDH 2007-III
Hartman проти Чеської Республіки, № 53341/99, CEDH 2003-VIII
Hartung проти Франції (déc.), № 10231/07, 3 листопада 2009
Helmers проти Швеції, 29 жовтня 1991, серія А № 212-A
Hingitaq 53 та інші проти Данії (déc.), № 18584/04, CEDH 2006-I
Hofmann проти Німеччини (déc.), № 1289/09, 23 лютого 2010
Hokkanen проти Фінляндії (déc.), № 25159/94, 15 травня 1996
Hokkanen проти Фінляндії, 23 вересня 1994, серія А № 299-A
Holland проти Швеції (déc.), № 27700/08, 9 лютого 2010
Holub проти Чеської Республіки (déc.), № 24880/05, 14 грудня 2010
Hornsby проти Греції, 19 березня 1997, Збірник 1997-II
Norsham проти Сполученого Королівства, № 23390/94, рішення Комісії від 4 вересня 1995
Norvat проти Хорватії, № 51585/99, CEDH 2001-VIII
Hotter проти Австрії (déc.), № 18206/06, 7 жовтня 2010
Houtman і Meeus проти Бельгії, № 22945/07, 17 березня 2009
Howard проти Сполученого Королівства, № 10825/84, рішення Комісії від 18 жовтня 1985
Humen проти Польщі [ВП], № 26614/95, 15 жовтня 1999
Hüseyin Turan проти Туреччини, № 11529/02, 4 березня 2008
Hussein проти Албанії і 20 інших держав членів Конвенції (déc.), № 23276/04, 14 березня 2006
Hutten-Czapska проти Польщі [ВП], № 35014/97, CEDH 2006-VIII

—I—

I.T.C. проти Ltd проти Мальти (déc.), № 2629/06, 11 грудня 2007
Iambor проти Румунії (№ 1), № 64536/01, 24 червня 2008
Ian Edgar (Liverpool) Ltd проти Сполученого Королівства (déc.), № 37683/97, CEDH 2000-I
Iatridis проти Греції [ВП], № 31107/96, CEDH 1999-II
İçyer проти Туреччини (déc.), № 18888/02, CEDH 2006-I
Paşcu та інші проти Молдови і Росії [ВП], № 48787/99, CEDH 2004-VII
Illiu та інші проти Бельгії (déc.), № 14301/08, 19 травня 2009
Itakaïeva проти Росії, № 7615/02, CEDH 2006-XIII
Imbrioscia проти Швейцарії, 24 листопада 1993, серія А № 275
Ionescu проти Румунії (déc.), № 36659/04, 1 червня 2010
Iordache проти Румунії, № 6817/02, 14 жовтня 2008
İpek проти Туреччини (déc.), № 39706/98, 7 листопада 2000
Irlande [Ірландія] проти Сполученого Королівства, 18 січня 1978, серія А № 25
Isaak та інші проти Туреччини (déc.), № 44587/98, 28 вересня 2006
Issa та інші проти Туреччини, № 31821/96, 16 листопада 2004
Ivan Atanassov проти Болгарії, № 12853/03, 2 грудня 2010

—J—

J.A. Pye (Oxford) Ltd i J.A. Pye (Oxford) Land Ltd проти Сполученого Королівства [ВП], № 44302/02, CEDH 2007-III
Jasinskis проти Латвії, № 45744/08, 21 грудня 2010
Jeličić проти Боснії-Герцеговини (déc.) № 41183/02, CEDH 2005-XII
Jensen проти Данії (déc.), № 48470/99, CEDH 2001-X
Jensen i Rasmussen проти Данії (déc.), № 52620/99, 20 березня 2003
Lian проти Румунії (déc.), № 46640/99, 30 березня 2004
Johansen проти Норвегії, 7 серпня 1996, Збірник 1996-III
John Murray проти Сполученого Королівства, 8 лютого 1996, Збірник 1996-I
Johnston та інші проти Ірландії, 18 грудня 1986, серія А № 112
Johtti Sarmelacat Ру та інші проти Фінляндії (déc.), № 42969/98, 18 січня 2005
Jovanović проти Хорватії (déc.), № 59109/00, CEDH 2002-III
Jurisić i Collegium Mehrerau проти Австрії, № 62539/00, 27 липня 2006
Jussila проти Фінляндії [ВП], № 73053/01, CEDH 2006-XIII

—K—

K. проти Сполученого Королівства, № 11468/85, рішення Комісії від 15 жовтня 1986
K.H. та інші проти Словачії, № 32881/04, CEDH 2009
K.S. i K.S. AG проти Швейцарії, № 19117/91, рішення Комісії від 12 січня 1994
Kadiķis проти Латвії (déc.), № 47634/99, 29 червня 2000
Kalachnikov проти Росії, № 47095/99, CEDH 2002-VI
Kataliyevu проти Росії, № 52812/07, 3 червня 2010
Kanthak проти Німеччини, № 12474/86, рішення Комісії від 11 жовтня 1988
Karakó проти Угорщини, № 39311/05, 28 квітня 2009
Karapanagiotou та інші проти Греції, № 1571/08, 28 жовтня 2010
Karasev i родина проти Фінляндії (déc.), № 31414/96, CEDH 1999-II
Karner проти Австрії, № 40016/98, CEDH 2003-IX
Karoussiotis проти Португалії, № 23205/08, 1 лютого 2011
Kart проти Туреччини [ВП], № 8917/05, 3 грудня 2009
Kaya i Polat проти Туреччини (déc.), №№ 2794/05 і 40345/05, 21 жовтня 2008
Kearns проти Франції, № 35991/04, 10 січня 2008
Keegan проти Ірландії, 26 травня 1994, серія А № 290
Kefalas та інші проти Греції, 8 червня 1995, серія А № 318-A
Keteuiako проти Нідерландів (déc.), № 65938/09, 1 червня 2010
Kettmache проти Франції (№ 3), 24 листопада 1994, серія А № 296-C
Kérétchachvili проти Грузії (déc.), № 5667/02, CEDH 2006-V
Kerimov проти Азербайджану (déc.), № 151/03, 28 вересня 2006
Kerojärvi проти Фінляндії, 19 липня 1995, серія А № 322
Khachiev i Akaieva проти Росії, №№ 57942/00 і 57945/00, 24 лютого 2005
Khadjialiyev та інші проти Росії, № 3013/04, 6 листопада 2008
Khan проти Сполученого Королівства, № 35394/97, CEDH 2000-V
Kiiskinen проти Фінляндії (déc.), № 26323/95, CEDH 1999-V
Kikots i Kikota проти Латвії (déc.), № 54715/00, 6 червня 2002
Kipritci проти Туреччини, № 14294/04, 3 червня 2008
Klass та інші проти Німеччини, 6 вересня 1978, серія А № 28
Klyakhin проти Росії, № 46082/99, 30 листопада 2004
Koç i Tosun проти Туреччини (déc.), № 23852/04, 13 листопада 2008
Kök проти Туреччини, № 1855/02, 19 жовтня 2006
König проти Німеччини, 28 червня 1978, серія А № 27
Kорескú проти Словачії [ВП], № 44912/98, CEDH 2004-IX
Körpe проти Німеччини (déc.), № 420/07, 5 жовтня 2010

Korр проти Швейцарії, 25 березня 1998, *Збірник* 1998-II
Korylov проти Росії, № 3933/04, 29 липня 2010
Korenjak проти Словенії (déc.), № 463/03, 15 травня 2007
Korizno проти Латвії (déc.), № 68163/01, 28 вересня 2006
Kornakovs проти Латвії, № 61005/00, 15 червня 2006
Korolev проти Росії (déc.), № 25551/05, 1 липня 2010
Koumoutsea та інші проти Греції (déc.), № 56625/00, 13 грудня 2001
Kouznetsova проти Росії (déc.), № 67579/01, 19 січня 2006
Kozacioğlu проти Туреччини [ВП], № 2334/03, 19 лютого 2009
Kozlova і Smirnova проти Латвії (déc.), № 57381/00, CEDH 2001-XI
Kroon та інші проти Нідерландів, 27 жовтня 1994, серія А № 297-C
Kübler проти Німеччини, № 32715/06, 13 січня 2011
Kudić проти Боснії-Герцеговини, № 28971/05, 9 грудня 2008
Kudła проти Польщі [ВП], № 30210/96, CEDH 2000-XI
Kurt проти Туреччини, 25 травня 1998, *Збірник* 1998-III
Kwakyе-Nti і Dufte проти Нідерландів (déc.), № 31519/96, 7 листопада 2000
Kyprianou проти Кіпру [ВП], № 73797/01, CEDH 2005-XIII

—L—

L. проти Нідерландів, № 45582/99, CEDH 2004-IV
L'Erablière A.S.V.L. проти Бельгії, № 49230/07, CEDH 2009
Laidin проти Франції (№ 2), № 39282/98, 7 січня 2003
Langborger проти Швеції, 22 червня 1989, серія А № 155
Laska і Lika проти Албанії, №№ 12315/04 і 17605/04, 20 квітня 2010
Laskey, Jaggard і Brown проти Сполученого Королівства, 19 лютого 1997, *Збірник* 1997-I
Latak проти Польщі (déc.), № 52070/08, 12 жовтня 2010
Lauko проти Словачії, 2 вересня 1998, *Збірник* 1998-VI
Le Calvez проти Франції, 29 липня 1998, *Збірник* 1998-V
Le Compte, Van Leuven і De Meuyere проти Бельгії, 23 червня 1981, серія А № 43
Leander проти Швеції, 26 березня 1987, серія А № 116
Lechesne проти Франції (déc.), № 20264/92, 4 вересня 1996
Lederer проти Німеччини (déc.), № 6213/03, CEDH 2006-VI
Léger проти Франції (вилучення з реєстру) [ВП], № 19324/02, 30 березня 2009
Lehtinen проти Фінляндії (déc.), № 39076/97, CEDH 1999-VII
Lenzing AG проти Німеччини (déc.), № 39025/97, 9 вересня 1998
Lepojić проти Сербії, № 13909/05, 6 листопада 2007
Les saints monastères проти Греції, 9 грудня 1994, серія А № 301-A
Levänen та інші проти Фінляндії (déc.), № 34600/03, 11 квітня 2006
Libert проти Бельгії (déc.), № 44734/98, 8 липня 2004
Löffler проти Австрії, № 30546/96, 3 жовтня 2000
Loiseau проти Франції (dec.), № 46809/99, CEDH 2003-XII
Loizidou проти Туреччини (попередні заперечення), 23 березня 1995, серія А № 310
Loizidou проти Туреччини, 18 грудня 1996, *Збірник* 1996-VI
Lopata проти Росії, № 72250/01, 13 липня 2010
Lopez Cifuentes проти Іспанії (déc.), № 18754/06, 7 липня 2009
López Ostra проти Іспанії, 9 грудня 1994, серія А № 303-C
Losonci Rose і Rose проти Швейцарії, № 664/06, 9 листопада 2010
Loukanov проти Болгарії, № 21915/93, рішення Комісії від 12 січня 1995
Lüdi проти Швейцарії, 15 червня 1992, серія А № 238
Lukenda проти Словенії, № 23032/02, CEDH 2005-X
Lutz проти Німеччини, 25 серпня 1987, серія А № 123
Lyons проти Сполученого Королівства (déc.), № 15227/03, CEDH 2003-IX

—М—

- M. проти Данії*, № 17392/90, рішення Комісії від 14 жовтня 1992
- M. проти Сполученого Королівства*, № 13284/87, рішення Комісії від 15 жовтня 1987
- M.V. проти Сполученого Королівства*, № 22920/93, рішення Комісії від 6 квітня 1994
- M.S.S. проти Бельгії і Греції* [ВП], № 30696/09, 21 січня 2011
- Maaoiia проти Франції* [ВП], № 39652/98, CEDH 2000-X
- Maskau і BBC Scotland проти Сполученого Королівства*, № 10734/05, 7 грудня 2010
- Malhous проти Чеської Республіки (déc.)* [ВП], № 33071/96, CEDH 2000-XII
- Malige проти Франції*, 23 вересня 1998, *Збірник* 1998-VII
- Malone проти Сполученого Королівства*, 2 серпня 1984, серія А № 82
- Malsagova та інші проти Росії (déc.)*, № 27244/03, 6 березня 2008
- Maltzan та інші проти Німеччини (déc.)* [ВП], №№ 71916/01, 71917/01 і 10260/02, CEDH 2005-V
- Matatkoulov і Askarov проти Туреччини* [ВП], №№ 46827/99 і 46951/99, CEDH 2005-I
- Manoilescu і Dobrescu проти Румунії і Росії (déc.)*, № 60861/00, CEDH 2005-VI
- Manuel проти Португалії (déc.)*, № 62341/00, 31 січня 2002
- Marckx проти Бельгії*, звіт Комісії від 10 грудня 1977, серія В № 29
- Marckx проти Бельгії*, 13 червня 1979, серія А № 31
- Mareš проти Чеської Республіки*, № 1414/03, 26 жовтня 2006
- Margareta і Roger Andersson проти Швеції*, 25 лютого 1992, серія А № 226-A
- Marie-Louise Loyen і Vruneel проти Франції*, № 55929/00, 5 липня 2005
- Marion проти Франції*, № 30408/02, 20 грудня 2005
- Markovic та інші проти Італії* [ВП], № 1398/03, CEDH 2006-XIV
- Maslov проти Австрії* [ВП], № 1638/03, CEDH 2008
- Maslova і Nalbandov проти Росії*, № 839/02, 24 січня 2008
- Masson і Van Zon проти Нідерландів*, 28 вересня 1995, серія А № 327-A
- Mata Estevez проти Іспанії (déc.)*, № 56501/00, CEDH 2001-VI
- Matoušek проти Чеської Республіки (déc.)*, № 9965/08, 29 березня 2011
- Matter проти Словачії*, № 31534/96, 5 липня 1999
- Matthews проти Сполученого Королівства* [ВП], № 24833/94, CEDH 1999-I
- Matveïev проти Росії*, № 26601/02, 3 липня 2008
- Matyjek проти Польщі (déc.)*, № 38184/03, CEDH 2006-VII
- McCaun проти Сполученого Королівства*, № 19009/04, 13 травня 2008
- McCaun та інші проти Сполученого Королівства*, 27 вересня 1995, серія А № 324
- McElhinney проти Ірландії і Сполученого Королівства (déc.)* [ВП], № 31253/96, 9 лютого 2000
- McFarlane проти Ірландії* [ВП], № 31333/06, 10 вересня 2010
- McFeeley та інші проти Сполученого Королівства*, № 8317/78, рішення Комісії від 15 травня 1980
- McGinley і Egan проти Сполученого Королівства*, 9 червня 1998, *Збірник* 1998-III
- McKay-Кореска проти Польщі (déc.)*, № 45320/99, 19 вересня 2006
- McLeod проти Сполученого Королівства*, 23 вересня 1998, *Збірник* 1998-VII
- McMichael проти Сполученого Королівства*, 24 лютого 1995, серія А № 307-B
- McShane проти Сполученого Королівства*, № 43290/98, 28 травня 2002
- Medvedyev та інші проти Франції* [ВП], № 3394/03, CEDH 2010
- Meftah та інші проти Франції* [ВП], №№ 32911/96, 35237/97 і 34595/97, CEDH 2002-VII
- Megadat.com SRL проти Молдови*, № 21151/04, CEDH 2008
- Mehmet Nuri Özen та інші проти Туреччини*, №№ 15672/08 та інші, 11 січня 2011
- Mehmet Salih і Abdülsamet Çaktak проти Туреччини*, № 45630/99, 29 квітня 2004
- Melis проти Греції*, № 30604/07, 22 липня 2010
- Melnik проти України*, № 72286/01, 28 березня 2006
- Meltex Ltd проти Вірменії (déc.)*, № 37780/02, 27 травня 2008
- Menteş та інші проти Туреччини*, 28 листопада 1997, *Збірник* 1997-VIII
- Mentzen проти Латвії (déc.)*, № 71074/01, CEDH 2004-XII

Merger i Cros проти Франції (déc.), № 68864/01, 11 березня 2004
Merit проти України, № 66561/01, 30 березня 2004
Micallef проти Мальти [ВП], № 17056/06, CEDH 2009
Michalak проти Польщі (déc.), № 24549/03, 1 березня 2005
Mieg de Boofzheim проти Франції (déc.), № 52938/99, CEDH 2002-X
Mihova проти Італії (déc.), № 25000/07, 30 березня 2010
Mikhailenki та інші проти України, №№ 35091/02 та інші, CEDH 2004-XII
Mikolajová проти Словачії, № 4479/03, 18 січня 2011
Mikolenko проти Естонії (déc.), № 16944/03, 5 січня 2006
Mikulić проти Хорватії, № 53176/99, CEDH 2002-I
Milatová та інші проти Чеської Республіки, № 61811/00, CEDH 2005-V
Mileva та інші проти Болгарії, № 43449/02, 25 листопада 2010
Milošević проти Нідерландів (déc.), № 77631/01, 19 березня 2002
Mirolubovs та інші проти Латвії, № 798/05, 15 вересня 2009
Miszczuński проти Польщі (déc.), № 23672/07, 8 лютого 2011
Monedero Angora проти Іспанії (déc.), № 41138/05, CEDH 2008
Monnat проти Швейцарії, № 73604/01, CEDH 2006-X
Montcornet de Saumont проти Франції (déc.), № 59290/00, CEDH 2003-VII
Montera проти Італії (déc.), № 64713/01, 9 липня 2002
Moop проти Франції, № 39973/03, 9 липня 2009
Mooren проти Німеччини [ВП], № 11364/03, 9 липня 2009
Moreira Barbosa проти Португалії (déc.), № 65681/01, CEDH 2004-V
Moretti i Benedetti проти Італії, № 16318/07, 27 квітня 2010
Moskal проти Польщі, № 10373/05, 15 вересня 2009
Moskovets проти Росії, № 14370/03, 23 квітня 2009
Mouillet проти Франції (déc.), № 27521/04, 13 вересня 2007
Moustaqim проти Бельгії, 18 лютого 1991, Серія А № 193
MPP Golub проти України (déc.), № 6778/05, CEDH 2005-XI
Mrkić проти Хорватії (déc.), № 7118/03, 8 червня 2006
Murray проти Сполученого Королівства, 28 жовтня 1994, серія А № 300-A
Mustafa i Artağan Akın проти Туреччини, № 4694/03, 6 квітня 2010
Mutlu проти Туреччини, № 8006/02, 10 жовтня 2006

—N—

Nagovitsine i Nalgiev проти Росії (déc.), №№ 27451/09 і 60650/09, 23 вересня 2010
Narinen проти Фінляндії, № 45027/98, 1 червня 2004
Наудуон проти України, № 16474/03, 14 жовтня 2010
Nee проти Ірландії (déc.), № 52787/99, 30 січня 2003
Niemietz проти Німеччини, 16 грудня 1992, серія А № 251-B
Nikolova i Velitchkova проти Болгарії, № 7888/03, 20 грудня 2007
Nikula проти Фінляндії (déc.), № 31611/96, 30 листопада 2000
Nogolica проти Хорватії (déc.), № 77784/01, CEDH 2002-VIII
Nolan i K. проти Росії, № 2512/04, 12 лютого 2009
Nold проти Німеччини, № 27250/02, 29 червня 2006
Nölkenbockhoff проти Німеччини, 25 серпня 1987, серія А № 123
Norbert Sikorski проти Польщі, № 17599/05, 22 жовтня 2009
Normann проти Данії (déc.), № 44704/98, 14 червня 2001
Norris проти Ірландії, 26 жовтня 1988, серія А № 142
Novinskiy проти Росії, № 11982/02, 10 лютого 2009
Novosseletskiy проти України, № 47148/99, CEDH 2005-II
Nurmagomedov проти Росії, № 30138/02, 7 червня 2007
Nylund проти Фінляндії (déc.), № 27110/95, CEDH 1999-VI

—О—

O'Halloran i Francis проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 15809/02 і 25624/02, CEDH 2007-III
O'Loughlin та інші проти Сполученого Королівства (déc.), № 23274/04, 25 серпня 2005
Öcalan проти Туреччини (déc.), № 5980/07, 6 липня 2010
Öcalan проти Туреччини [ВП], № 46221/99, CEDH 2005-IV
Odièvre проти Франції [ВП], № 42326/98, CEDH 2003-III
Oferta Plus SRL проти Молдови, № 14385/04, 19 грудня 2006
Ohlen проти Данії (радіація), № 63214/00, 24 лютого 2005
Olaechea Cahuas проти Іспанії, № 24668/03, CEDH 2006-X
Olbertz проти Німеччини (déc.), № 37592/97, CEDH 1999-V
Olczak проти Польщі (déc.), № 30417/96, CEDH 2002-X
Oleksy проти Польщі (déc.), № 1379/06, 16 червня 2009
Ölmez проти Туреччини (déc.), № 39464/98, 1 лютого 2005
Olujic проти Хорватії, № 22330/05, 5 лютого 2009
Otkarapanda i Divine Light Zentrum проти Швейцарії, № 8118/77, рішення Комісії від 19 березня 1981
Önerüldiz проти Туреччини [ВП], № 48939/99, CEDH 2004-XII
Open Door i Dublin Well Woman проти Ірландії, 29 жовтня 1992, серія А № 246-A
Oršuš та інші проти Хорватії [ВП], № 15766/03, CEDH 2010
Ostap проти Сполученого Королівства, 28 жовтня 1998, Збірник 1998-VIII
Otto проти Німеччини (déc.), № 21425/06, 10 листопада 2009
Özpinar проти Туреччини, № 20999/04, 19 жовтня 2010
Öztürk проти Німеччини, 21 лютого 1984, серія А № 73

—Р—

R.V. i J.S. проти Австрії, № 18984/02, 22 липня 2010
R.G. i J.H. проти Сполученого Королівства, № 44787/98, CEDH 2001-IX
R.M. проти Сполученого Королівства (déc.), № 6638/03, 24 серпня 2004
Raeffgen GmbH проти Німеччини (déc.), №№ 25379/04, 21688/05, 21722/05 і 21770/05, 18 вересня 2007
Raksas проти Литви [ВП], № 34932/04, 6 січня 2011
Paladi проти Молдови [ВП], № 39806/05, 10 березня 2009
Palić проти Боснії-Герцеговини, № 4704/04, 15 лютого 2011
Ranjeheighalehei проти Данії (déc.), № 11230/07, 13 жовтня 2009
Rannullo i Forte проти Франції, № 37794/97, CEDH 2001-X
Rarachelas проти Греції [ВП], № 31423/96, CEDH 1999-II
Ramatichalopoulos та інші проти Греції, 24 червня 1993, серія А № 260-B
Rarop проти Франції (déc.), № 344/04, CEDH 2005-XI
Parizov проти «колишньої югославської Республіки Македонія», № 14258/03, 7 лютого 2008
Paroisse Greco Catholique Sâmbata Bihor проти Румунії (déc.), № 48107/99, 25 травня 2004
Paroisse Greco Catholique Sâmbata Bihor проти Румунії, № 48107/99, 12 січня 2010
Parti travailliste Грузіїн проти Грузії, № 9103/04, CEDH 2008
Paşa i Erkan Erol проти Туреччини, № 51358/99, 12 грудня 2006
Patera проти Чеської Республіки (déc.), № 25326/03, 10 січня 2006
Rauger проти Австрії, № 24872/94, рішення Комісії від 9 січня 1995
Paul i Audrey Edwards проти Сполученого Королівства (déc.), № 46477/99, 7 червня 2001
Paulino Tomás проти Португалії (déc.), № 58698/00, CEDH 2003-VIII
Peck проти Сполученого Королівства, № 44647/98, CEDH 2003-I
Peers проти Греції, № 28524/95, CEDH 2001-III
Pellegrin проти Франції [ВП], № 28541/95, CEDH 1999-VIII
Pellegriti проти Італії (déc.), № 77363/01, 26 травня 2005

Peñafiel Salgado проти Іспанії (déc.), № 65964/01, 16 квітня 2002
Peraldi проти Франції (déc.), № 2096/05, 7 квітня 2009
Perez проти Франції [ВП], № 47287/99, CEDH 2004-I
Perlala проти Греції, № 17721/04, 22 лютого 2007
Petra проти Румунії, 23 вересня 1998, Збірник 1998-VII
Petrina проти Румунії, № 78060/01, 14 жовтня 2008
Pfeifer проти Австрії, № 12556/03, 15 листопада 2007
Philis проти Греції, № 28970/95, рішення Комісії від 17 жовтня 1996
Phillips проти Сполученого Королівства, № 41087/98, CEDH 2001-VII
Pierre-Bloch проти Франції, 21 жовтня 1997, Збірник 1997-VI
Pini та інші проти Румунії, №№ 78028/01 і 78030/01, CEDH 2004-V
Pisano проти Італії (радіація) [ВП], № 36732/97, 24 жовтня 2002
Pišturová проти Чеської Республіки, № 73578/01, 26 жовтня 2004
Pla i Puncernaui проти Андорри, № 69498/01, CEDH 2004-VIII
Plechanow проти Польщі, № 22279/04, 7 липня 2009
Płoski проти Польщі, № 26761/95, 12 листопада 2002
Pocius проти Литви, № 35601/04, 6 липня 2010
Polanco Torres i Movilla Polanco проти Іспанії, № 34147/06, 21 вересня 2010
Porov проти Молдови, № 74153/01, 18 січня 2005
Post проти Нідерландів (déc.), № 21727/08, 20 січня 2009
Powell i Rayner проти Сполученого Королівства, 21 лютого 1990, серія А № 172
Poznanski та інші проти Німеччини (déc.), № 25101/05, 3 липня 2007
Predescu проти Румунії, № 21447/03, 2 грудня 2008
Predil Anstalt проти Італії (déc.), № 31993/96, 14 березня 2002
Prencipe проти Монако, № 43376/06, 16 липня 2009
Pressos Compania Naviera S.A. та інші проти Бельгії, 20 листопада 1995, серія А № 332
Pretty проти Сполученого Королівства, № 2346/02, CEDH 2002-III
Preussische Treuhand GmbH & Co. Kg a. A. проти Польщі (déc.), № 47550/06, 7 жовтня 2008
Previti проти Італії (déc.), № 45291/06, 8 грудня 2009
Price проти Сполученого Королівства, № 12402/86, рішення Комісії від 9 березня 1988
Pridatchenko та інші проти Росії, №№ 2191/03, 3104/03, 16094/03 і 24486/03, 21 червня 2007
Prokopovitch проти Росії, № 58255/00, CEDH 2004-XI
Prystavka проти України (déc.), № 21287/02, CEDH 2002-X
Puchstein проти Австрії, № 20089/06, 28 січня 2010
Putz проти Австрії, 22 лютого 1996, Збірник 1996-I

—Q—

Quark Fishing Ltd проти Сполученого Королівства (déc.), № 15305/06, CEDH 2006-XIV

—R—

R. проти Сполученого Королівства (déc.), № 33506/05, 4 січня 2007
Radio France та інші проти Франції (déc.), № 53984/00, CEDH 2003-X
Raffineries grecques Stran i Stratis Andreadis проти Греції, 9 грудня 1994, серія А № 301-B
Raimondo проти Італії, 22 лютого 1994, серія А № 281-A
Rambus Innпроти проти Німеччини (déc.) № 40382/04, 16 червня 2009
Raninen проти Фінляндії, 16 грудня 1997, Збірник 1997-VIII
Rantsev проти Кіпру і Росії, № 25965/04, CEDH 2010
Rasmussen проти Данії, 28 листопада 1984, серія А № 87
Ravnsborg проти Швеції, 23 березня 1994, серія А № 283-B
Refah Partisi (партія процвітання) та інші проти Туреччини (déc.), №№ 41340/98, 41342/98, 41343/98 і 41344/98, 3 жовтня 2000
Řehák проти Чеської Республіки (déc.), № 67208/01, 18 травня 2004

Reinprecht проти Австрії, № 67175/01, CEDH 2005-XII
Reklos i Davourlis проти Греції, № 1234/05, 15 січня 2009
Revel i Mora проти Франції (déc.), № 171/03, 15 листопада 2005
Rezgui проти Франції (déc.), № 49859/99, CEDH 2000-XI
Riabov проти Росії, № 3896/04, 31 січня 2008
Riabukh проти Росії, № 52854/99, CEDH 2003-IX
Riad i Idiab проти Бельгії, №№ 29787/03 і 29810/03, 24 січня 2008
Rinck проти Франції (déc.), № 18774/09, 19 жовтня 2010
Ringelsen проти Австрії, 16 липня 1971, серія А № 13
Robert Lesjak проти Словенії, № 33946/03, 21 липня 2009
Roche проти Сполученого Королівства [ВП], № 32555/96, CEDH 2005-X
Romańczyk проти Франції, № 7618/05, 18 листопада 2010
Rosenzweig i Bonded Warehouses Ltd проти Польщі, № 51728/99, 28 липня 2005
Rossi та інші проти Італії (déc.), №№ 55185/08 та інші, 16 грудня 2008
Rotaru проти Румунії [ВП], № 28341/95, CEDH 2000-V
RTBF проти Бельгії, № 50084/06, 29 березня 2011
Rudzińska проти Польщі (déc.), № 45223/99, CEDH 1999-VI
Ruiz-Mateos проти Іспанії, 23 червня 1993, серія А № 262
Rura проти Румунії (déc.), № 37971/02, 23 лютого 2010
Růžičková проти Чеської Республіки (déc.), № 15630/05, 16 вересня 2008

—S—

S. i Marper проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 30562/04 і 30566/04, 4 грудня 2008
S.H. та інші проти Австрії, № 57813/00, 1 квітня 2010
Sablon проти Бельгії, № 36445/97, 10 квітня 2001
Saccoccia проти Австрії (déc.), № 69917/01, 5 липня 2007
Sadak проти Туреччини, №№ 25142/94 і 27099/95, 8 квітня 2004
Saghinadze та інші проти Грузії, № 18768/05, 27 травня 2010
Şahmo проти Туреччини (déc.), № 37415/97, 1 квітня 2003
Sakellaropoulos проти Греції (déc.), № 38110/08, 6 січня 2011
Sakhnovski проти Росії [ВП], № 21272/03, 2 листопада 2010
Salabiaku проти Франції, 7 жовтня 1988, серія А № 141-A
Salesi проти Італії, 26 лютого 1993, серія А № 257-E
Sánchez Ramírez проти Франції, № 28780/95, рішення Комісії від 24 червня 1996
Sancho Cruz та інші проти Португалії, №№ 8851/07 та інші, 18 січня 2011
Şandru та інші проти Румунії, № 22465/03, 8 грудня 2009
Sanles Sanles проти Іспанії (déc.), № 48335/99, CEDH 2000-XI
Sapeyan проти Вірменії, № 35738/03, 13 січня 2009
Savino та інші проти Італії, №№ 17214/05, 20329/05 і 42113/04, 28 квітня 2009
Scavuzzo-Hager та інші проти Швейцарії (déc.), № 41773/98, 30 листопада 2004
Schalk i Kopf проти Австрії, № 30141/04, CEDH 2010
Scherer проти Швейцарії, 25 березня 1994, серія А № 287
Schmautzer проти Австрії, 23 жовтня 1995, серія А № 328-A
Schouten i Meldrum проти Нідерландів, 9 грудня 1994, серія А № 304
Schwizgebel проти Швейцарії, № 25762/07, CEDH 2010
Sciaccia проти Італії, № 50774/99, CEDH 2005-I
Scoppola проти Італії (№ 2) [ВП], № 10249/03, 17 вересня 2009
Scordino проти Італії (déc.), № 36813/97, CEDH 2003-IV
Scordino проти Італії (№ 1) [ВП], № 36813/97, CEDH 2006-V
Scozzari i Giunta проти Італії [ВП], №№ 39221/98 і 41963/98, CEDH 2000-VIII
Sdruzeni Jihoeske Matku проти Чеської Республіки (déc.), № 19101/03, 10 липня 2006
Section de commune d'Antilly проти Франції (déc.), № 45129/98, CEDH 1999-VIII
Sejdić i Finići проти Боснії-Герцеговини [ВП], №№ 27996/06 і 34836/06, CEDH 2009

Sejdovic проти Італії [ВП], № 56581/00, CEDH 2006-II
Selçuk i Asker проти Туреччини, 24 квітня 1998, Збірник 1998-II
Selmouni проти Франції [ВП], № 25803/94, CEDH 1999-V
Senator Lines GmbH проти quinze Etats membres de l'Union européenne (déc.) [ВП], № 56672/00, CEDH 2004-IV
Sergueï Zolotoukhine проти Росії [ВП], № 14939/03, CEDH 2009
Şerife Yiğit проти Туреччини [ВП], № 3976/05, 2 листопада 2010
Shilbergs проти Росії, № 20075/03, 17 грудня 2009
Sidabras i Džiautas проти Литви (déc), №№ 55480/00 і 59330/00, 1 липня 2003
Sidabras i Džiautas проти Литви, №№ 55480/00 і 59330/00, CEDH 2004-VIII
Sigalas проти Греції, № 19754/02, 22 вересня 2005
Šikić проти Хорватії, № 9143/08, 15 липня 2010
Siliadin проти Франції, № 73316/01, CEDH 2005-VII
Šilih проти Словенії [ВП], № 71463/01, 9 квітня 2009
Silver та інші проти Сполученого Королівства, 25 березня 1983, серія А № 61
Skorobogatykh проти Росії (déc.), № 37966/02, 8 червня 2006
Slavgorodski проти Естонії (déc.), № 37043/97, CEDH 1999-II
Slaviček проти Хорватії (déc.), № 20862/02, 4 липня 2002
Slivenko проти Латвії [ВП], № 48321/99, CEDH 2003-X
Slivenko та інші проти Латвії (déc.) [ВП], № 48321/99, CEDH 2002-II
Smirnov проти Росії (déc.), № 14085/04, 6 липня 2006
Smirnova проти Росії, №№ 46133/99 і 48183/99, CEDH 2003-IX
Société Colas Est та інші проти Франції, № 37971/97, CEDH 2002-III
Société Stenuit проти Франції, 27 лютого 1992, серія А № 232-A
Soering проти Сполученого Королівства, 7 липня 1989, серія А № 161
Solmaz проти Туреччини, № 27561/02, 16 січня 2007
Sovtransvto Holding проти України, № 48553/99, CEDH 2002-VII
Sporrong i Lönnroth проти Швеції, 23 вересня 1982, серія А № 52
Stamoulakatos проти Греції (№ 1), 26 жовтня 1993, серія А № 271
Stamoulakatos проти Сполученого Королівства, № 27567/95, рішення Комісії від 9 квітня 1997
Star Cate – Epilekta Gevmeta та інші проти Греції (déc.), № 54111/07, 6 липня 2010
Stec та інші проти Сполученого Королівства (déc.) [ВП], №№ 65731/01 і 65900/01, CEDH 2005-X
Steel та інші проти Сполученого Королівства, 23 вересня 1998, Збірник 1998-VII
Stegarescu i Vahrin проти Португалії, № 46194/06, 6 квітня 2010
Stephens проти Кіпру, Туреччини і ООН (déc.), № 45267/06, 11 грудня 2008
Stephens проти Мальти (№ 1), № 11956/07, 21 квітня 2009
Štitić проти Хорватії, № 29660/03, 8 листопада 2007
Stjerna проти Фінляндії, 25 листопада 1994, серія А № 299-B
Stojković проти «колишньої югославської Республіки Македонія», № 14818/02, 8 листопада 2007
Stolder проти Італії, № 24418/03, 1 грудня 2009
Stoll проти Швейцарії [ВП], № 69698/01, CEDH 2007-V
Stukus та інші проти Польщі, № 12534/03, 1 квітня 2008
Sud Fondi Srl та інші проти Італії (déc.), № 75909/01, 30 серпня 2007
Suküt проти Туреччини (déc.), № 59773/00, 11 вересня 2007
Sürmeli проти Німеччини [ВП], № 75529/01, CEDH 2006-VII
Surugiu проти Румунії, № 48995/99, 20 квітня 2004
Syssoyeva та інші проти Латвії (радіація) [ВП], № 60654/00, CEDH 2007-I
Szabó проти Швеції (déc.), № 28578/03, CEDH 2006-VIII

—Т—

Tănase проти Молдови [ВП], № 7/08, CEDH 2010
Tanrikulu проти Туреччини [ВП], № 23763/94, CEDH 1999-IV
Taşkın та інші проти Туреччини, № 46117/99, CEDH 2004-X

Tătar проти Румунії, № 67021/01, 27 січня 2009
Taylor-Sabori проти Сполученого Королівства, № 47114/99, 22 жовтня 2002
Tchernitsine проти Росії, № 5964/02, 6 квітня 2006
Ternovszky проти Угорщини, № 67545/09, 14 грудня 2010
The Georgian Labour Party проти Грузії (déc.), № 9103/04, 22 травня 2007
Thévenon проти Франції (déc.), № 2476/02, CEDH 2006-III
Timurtaş проти Туреччини, № 23531/94, CEDH 2000-VI
Tinnelly & Sons Ltd i autres i McElduff та інші проти Сполученого Королівства, 10 липня 1998, Збірник 1998-IV
Todorov проти Болгарії (déc.), № 65850/01, 13 травня 2008
Torri проти Італії, 1 липня 1997, Збірник 1997-IV
Tre Traktörer Aktiebolag проти Швеції, 7 липня 1989, серія А № 159
Treska проти Албанії і Італії (déc.), № 26937/04, CEDH 2006-XI
Trofimchuk проти України (déc.), № 4241/03, 31 травня 2005
Tuska проти Сполученого Королівства (№ 1) (déc.), № 34586/10, 18 січня 2011
Tupa проти Туреччини, № 22339/03, 19 січня 2010
Turgut та інші проти Туреччини, № 1411/03, 8 липня 2008
Tyger проти Сполученого Королівства, № 5856/72, звіт Комісії від 14 грудня 1976, серія В № 24
Tyger проти Сполученого Королівства, 25 квітня 1978, серія А № 26
Tysięc проти Польщі, № 5410/03, CEDH 2007-I

—U—

Ülke проти Туреччини (déc.), № 39437/98, 1 червня 2004
Ulyanov проти України (déc.), № 16472/04, 5 жовтня 2010
Unédic проти Франції, № 20153/04, 18 грудня 2008
Üner проти Нідерландів [ВП], № 46410/99, CEDH 2006-XII
Užikauskas проти Литви, № 16965/04, 6 липня 2010
Uzun проти Німеччини, № 35623/05, CEDH 2010

—V—

Van der Tang проти Іспанії, 13 липня 1995, серія А № 321
Van Droogenbroeck проти Бельгії, 24 червня 1982, серія А № 50
Van Marle та інші проти Нідерландів, 26 червня 1986, серія А № 101
Vaniane проти Росії, № 53203/99, 15 грудня 2005
Varbanov проти Болгарії, № 31365/96, CEDH 2000-X
Varnava та інші проти Туреччини (déc.), №№ 16064/90 та інші, 14 квітня 1998
Varnava та інші проти Туреччини [ВП], №№ 16064/90 та інші, CEDH 2009
Vasilchenko проти Росії, № 34784/02, 23 вересня 2010
Vasilkoski та інші проти «колишньої югославської Республіки Македонія», № 28169/08, 28 жовтня 2010
Vassilios Athanasiou та інші проти Греції, № 50973/08, 21 грудня 2010
Veeber проти Естонії (№ 1), № 37571/97, 7 листопада 2002
Velikova проти Болгарії (déc.), № 41488/98, CEDH 1999-V
Velikova проти Болгарії, № 41488/98, CEDH 2000-VI
Vera Fernández-Huidobro проти Іспанії, № 74181/01, 6 січня 2010
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2) [ВП], № 32772/02, CEDH 2009
Veriter проти Франції, № 31508/07, 14 жовтня 2010
Verlagsgruppe News GmbH проти Австрії (déc.), № 62763/00, 16 січня 2003
Vernillo проти Франції, 20 лютого 1991, серія А № 198
Vijayanathan i Pusarajah проти Франції, 27 серпня 1992, серія А № 241-B
Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії [ВП], № 63235/00, CEDH 2007-II
Vladimir Romanov проти Росії, № 41461/02, 24 липня 2008

Voggenreiter проти Німеччини, № 47169/99, CEDH 2004-I
Vokoun проти Чеської Республіки, № 20728/05, 3 липня 2008
Von Hannover проти Німеччини, № 59320/00, CEDH 2004-VI

—W—

Waite i Kennedy проти Німеччини [ВП], № 26083/94, CEDH 1999-I
Wakefield проти Сполученого Королівства, № 15817/89, рішення Комісії від 1 жовтня 1990
Weber проти Швейцарії, 22 травня 1990, серія А № 177
Weber i Saravia проти Німеччини (déc.), № 54934/00, CEDH 2006-XI
Welch проти Сполученого Королівства, 9 лютого 1995, серія А № 307-A
Wendenburg та інші проти Німеччини (déc.), № 71630/01, CEDH 2003-II
Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії, № 74336/01, CEDH 2007-IV
Williams проти Сполученого Королівства (déc.), № 32567/06, 17 лютого 2009
Worm проти Австрії, 29 серпня 1997, Збірник 1997-V
Worwa проти Польщі, № 26624/95, CEDH 2003-XI
Woś проти Польщі, № 22860/02, CEDH 2006-VII

—X—

X проти Бельгії і Нідерландів, № 6482/74, рішення Комісії від 10 липня 1975
X проти Франції, № 9993/82, рішення Комісії від 5 жовтня 1982
X проти Франції, № 9587/81, рішення Комісії від 13 грудня 1982
X проти Франції, 31 березня 1992, серія А № 234-C
X проти Італії, № 6323/73, рішення Комісії від 4 березня 1976
X проти Нідерландів, № 7230/75, рішення Комісії від 4 жовтня 1976
X проти ФРН, № 1611/62, рішення Комісії від 25 вересня 1965
X проти ФРН, № 1860/63, рішення Комісії від 15 грудня 1965
X проти ФРН, № 2606/65, рішення Комісії від 1 квітня 1968
X проти ФРН, № 7462/76, рішення Комісії від 7 березня 1977
X проти Сполученого Королівства, № 6956/75, рішення Комісії від 10 грудня 1976
X проти Сполученого Королівства, № 7308/75, рішення Комісії від 12 жовтня 1978
X і Y проти Бельгії, № 8962/80, рішення Комісії від 13 травня 1982
X і Y проти Нідерландів, 26 березня 1985, серія А № 91
X, Y і Z проти Сполученого Королівства [ВП], 22 квітня 1997, Збірник 1997-II
Xenides-Arestis проти Туреччини, № 46347/99, 22 грудня 2005

—Y—

Y.F. проти Туреччини, № 24209/94, CEDH 2003-IX
Yağmurdereli проти Туреччини (déc.), № 29590/96, 13 лютого 2001
Yaşa проти Туреччини, 2 вересня 1998, Збірник 1998-VI
Yildirim проти Австрії (déc.), № 34308/96, 19 жовтня 1999
Yonghong проти Португалії (déc.), № 50887/99, CEDH 1999-IX
Yorgiyadis проти Туреччини, № 48057/99, 19 жовтня 2004
Yurttas проти Туреччини, №№ 25143/94 і 27098/95, 27 травня 2004

—Z—

Z. проти Фінляндії, 25 лютого 1997, Збірник 1997-I
Z. та інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 29392/95, CEDH 2001-V
Zagaría проти Італії (déc.), № 24408/03, 3 червня 2008
Zaicevs проти Латвії, № 65022/01, 31 липня 2007

Zalli проти Албанії (déc.), № 52531/07, 8 лютого 2011
Zana проти Туреччини, 25 листопада 1997, *Збірник* 1997-VII
Zander проти Швеції, 25 листопада 1993, серія А № 279-B
Zapletal проти Чеської Республіки (déc.), № 12720/06, 30 листопада 2010
Zehentner проти Австрії, № 20082/02, 16 липня 2009
Zhigalev проти Росії, № 54891/00, 6 липня 2006
Ziętal проти Польщі, № 64972/01, 12 травня 2009
Znamenskaïa проти Росії, № 77785/01, 2 червня 2005